

ԱՐԴԻ ԱՆՀԱՒԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

ՔԱՐՈԶՆԵՐ

ԱՆՀԱՒԱՏՆԵՐՈՒ ԳԼԽԱՒՈՐ

ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ԳԷՄ

ՄԱՐԶՈՒԱՆ

ՏՊԱԳՐ. ՆԵՐՍՏ ԵՒ ՍՐԱԳԵԱՆ

1910

ՍՑՈՒԻՎԱԾ Է 1958

28
Ս-51

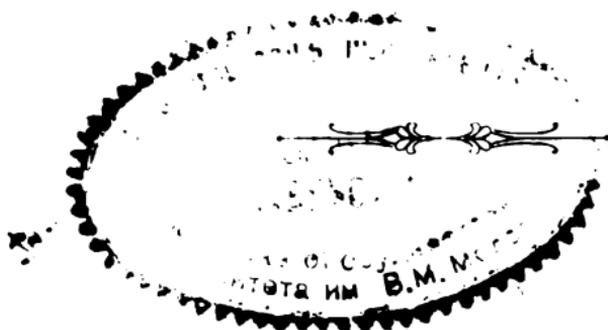
ԱՐԴԻ ԱՆՀԱԽԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

ՔԱՐՈՋՆԵՐ

1969 թ.

ԱՆՀԱԽԱՏՆԵՐՈՒ ԳԼԽԱԻՐ

ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ԳԷՄ

ՄԱՐԶՈՒԱՆ

ՏՊԱԳՐ. ՆԵՐՍՈ ԵՒ ՍՐԱՊԵԱՆ

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Անհաւասներու այլազան տեսակներ կան: Ոմանք իրենց վասթար բարեկէն եւ մոլեկան ունակութիւններէն եւ կիրքերէն բռնապատուած կը մերժեն Քրիստոնէութեան բացայայտ նամարտութիւնները, կը հակառակին Քրիստոնէութեան, վասնզի Քրիստոնէութիւնը կը հակառակի իրենց ապականուած բարբիւն եւ չար ունակութիւններուն, իրենց անձնասիրութեան, փառասիրութեան եւ երկրաբար կիրքերուն, ինչպէս Անգղիացի ազնուական անհաւաս մը Քրիստոնէութեան դառնալէ վերջ կը գոչէր, «Ապականուած սիրտ, ապականուած սիրտ մեծ առարկութիւն է Աբ. Գիրքին դէմ:» Այս կարգի անհաւասներու համար Քրիստոնէութեան ամենէն զօրաւոր վաստերը նշանակութենէ զուրկ են եւ չեն կրնար համոզել զանոնք: Ուրիշ կարգ մը անհաւասներ պաղ, կասկածոտ եւ խորամանկ սկեպտիկներն են, որոնք յամառօրէն եւ թշնամական ոգիով բացայայտօրէն կը ծաղրեն եւ կ'երգիծաբանեն Քրիստոնէութեան ներկայակի նամարտութիւնները եւ անհիմն վարկածներով կը պիտոյն սգետ միտքեր: Այս կարգի անհաւասներու նշանակաւոր Քրիստոնէութեան հզօրագոյն ապացոյցները աննշանակ բաներ են, եւ անկարող համոզելու զանոնք: Կան ուրիշ կարգի անհաւասներ ալ, որոնք կը մերժեն Քրիստոնէութեան նամարտութիւնները,

վասնզի տեղեակ են սոսկ անհաւասական վարկածներու եւ առարկութիւններու, եւ բոլորովին զգես՝ Քրիստոնէութեան հիմնական փաստերուն նկատմամբ: Ասոնք պատաստան են ընդունելու ամեն նշմարութիւն՝ զոր կը զսնեն: Ասոնց համար յոյս կայ, եւ Քրիստոնէութեան ապացոյցները օգտակարութենէ զերծ չեն ըլլար, երբ կը մատուցուին անոնց:

Բնութիւնը լեցուն է հաղտնիքներով, բայց ան նիւ չընէր բացատրելու համար իր գաղտնիքները, այլ կը բողոք մարդուն միտքին որ երեւան բերէ զանոնք: Օղոր մարդուն կեանքն է, բայց չի ստովեցներ թէ ինք կը բաղկանայ թրթուածին, բորակածին եւ ուրիշ կազերէ: Մարդը չի կրնար ապրիլ առանց լոյսի, բայց լոյսը չի բացատրէր թէ ինք եօթը գլխաւոր գոյներ ունի: Աւխարհը լեցուն էր ելեմբականութեամբ, բայց մարդը շատ ուշ կրցաւ հասկընալ անոր գոյութիւնը եւ գործածութեան մէջ դնել զայն: Բաշխումը կար աւխարհի վրայ, սակայն Մասամ Քիւրի կրցաւ երեւան բերել զայն: Նոյնպէս Քրիստոնէութիւնը չի բւնագատէր մարդը տեսնելու եւ ընդունելու իր նշմարութիւնները. ան կը բողոք մարդուն ուղիղ դատողութեան եւ ազատ կամքին: Ասոր համար սկեպտիկներ չեն ուզեր իրենց աչիւնք վեր վերցնելով տեսնել ամպերու վրայ գոյնզգոյն ծիածանը, եւ միեւնոյն ատեն կը գոչեն թէ չկա՛յ ծիածան: Անգղիացի Տիւկալ Սքիւրթ իմաստաւոր կ'ըսէ, «Չափազանց սկեպտիկանութիւն եւ բացարձակ դիւրահաւանութիւն պակասամտութեան զաւակներ են:» Մեքաններ չափազանց դիւրահաւանութիւն: Խոյս տալու համար կ'երթան կ'իյնան չափազանց սկեպտիկանութեան անել բաւիդին մէջ: Բայց ինչպէս չափազանց դիւրահաւանութիւնը նախապաշարում մ'է, նոյնպէս չափազանց

սկեպսականութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ՝ սոսկ նախապաշարում մը: Մարդուն միտքը՝ որ կը սարուքերի շարունակ դիւրահաւանութեան էւ սկեպսականութեան միջեւ, այսօր ի՞նչ վրանը կը ջանայ հաստատել սկեպսականութեան սահմանին մէջ: Յաւայի է լսել թէ կրօնի փոյին Տակ երեւան եկած սնապաշտութիւններ ալ աւելցուցած են սկեպսիկներու թիւը: Ոչ թէ սկեպսականութեամբ նախապաշարուած այլ անաչառ միտքը կրնայ տեսնել էւ ուղիղ դասել Քրիստոնէութեան բացորո՞ւ ապացոյցները: Մթագոյն ակնոցով նայալը ամեն բան մուր կը տեսնէ: Պէտք է փոխել ակնոցը, եւ ներմակ, մաքուր ակնոցով նայիլ յսակօրէն տեսնելու համար Քրիստոնէութեան զօրեղ ապացոյցները:

Անգամ մը Հայ երիտասարդ մը՝ որ բարձրագոյն դպրոցի մը աւակերտն էր՝ կ'ըսէր, «Աստուած չկայ, Քրիստոս հասարակ մարդ մ'է Պուսսայի եւ Կոմփուկիոսի նման, Կրօն չկայ, Սբ. Գիրքը ուրիշ գիրքերէ չի շարքերի բնաւ, մարդը չունի հոգի, հետեւաբար չկան նաեւ երկինք եւ դժոխք:» Այդ երիտասարդը կարդացած էր անհաւատներու գիրքերը. բայց չէր կարդացած անոնց իբր պատասխան գրուած գիրքերը. միակողմանի ընթերցումով մը միակողմանի էւ թերի համոզումներ գոյացուցած էր իր մէջ, ինչպէս այսօր շատեր կ'ուզեն կարդալ անհաւատական գիրքեր, բայց չեն ուզեր կարդալ Քրիստոնէութեան սոյգ փաստերը, մանաւանդ Սբ. Գիրքը՝ որ համոզիչ է անհերքելի փաստերով կ'ապացուցանէ Քրիստոնէական նշմարտութիւնները: Անհաւատները իրենց անհաւատական պնդումներուն մէջ անկեղծ ըլլալու համար պարտին կարդալ նաեւ Սբ. Գիրքը եւ Քրիստոնէութեան ապացոյցները: Սակայն անհաւատներ անհաւատութեան անել խաւարը

Քրիստոնեութեան պայծառ լոյսն աւելի կը սիրեն, «զի են գործի իւրեանց շարութեան: Զի ամենայն որ զչար գործէ՝ ասեայ զլոյս, եւ ոչ գայ առ լոյսն, զի մի՛ յանդիմանեցին գործն նորա» (Յովհ. Գ 19—20):

Յիւշայ Հայ անհաւաստի խօսքերը նշանակած էի, եւ 1909ի վերջերը առիթ ունեցայ քարոզել այդ նիւթերուն վրայ: Այսօր նոյն քարոզները կուսամ հրատարակութեան, եւ եթէ կարենամ սոյն հրատարակութեամբ գէթ մի քանիներու անհաւաստական սխալ գաղափարները ուղղել, եւ մեր լուսահոգի նախնիքներու, Լուսաորիչի, Վարդանի, Շնորհալիի, պաշտած հաւաստի մեզ ամրապնդել զանոնք, ասով իսկ նպասակիս հասած պիտի նկատեմ ինձզինքս:

3 Օգոս. 1910

ԿԱՐԻՆ

Մրեց Հայ Աւետարանական Սկեղեցիի

Կ. ՅՈՎՀԱՆ Յ. ՍԻՆԱՆԵԱՆ

2100, 11th St. N. W. Wash. D. C.
G. Ziegler & Co. Photographers

ԱՐԴԻ ԱՆՀԱՒԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

«Տեսէք, եղբարք, զուցէ երբէք լինիցի յուժնք
ի ձէնց սիր» չար անհաւատութեան՝ ասարատք լինել
յլասուծոյ կենդանւոյ» Եբր. 7. 12:

ԹՈՒՐԻՔԻՈՅ Սանժամողրութիւնը վար առաւ
դիմակները շատերու կեանքերուն վրայէն և և-
րեան հանեց անհաւատները: Սակայն հարկ չկայ վրդովե-
լու: Թէև մտխրի տակ պահուած կրակը, անհաւատու-
թիւնը, դուրս եկաւ այրելու, ջնջելու և վնասելու համար
տգէտ միտքերը, բայց միւս կողմէն կրօնասիրութիւնը և
եկեղեցասիրութիւնը աւելի մեծ զարկ պիտի ստանան,
և գոնէ ա՛լ յայտնի պիտի ըլլայ թէ որո՛նք կրօնա-
կան են և որո՛նք անկրօն, որո՛նք հաւատադիւր են և
որո՛նք՝ անհաւատ: Քարլայը կը գոչէ, «կրօնքը անանցա-
նելի է, մի՛ խռովիք անհաւատութիւնէ, կրօնքը անանցա-
նելի է, քիչ մը յարգի ծուխ կրնայ ծածկել տեսութենէ
երկինքի լուսաւորները, բայց անոնք կը մնան հոն և
կրկին կ'երեւին»: Սպունգը քսնի որ կառչած կը կենայ
ժայռի մը վրայ՝ կ'ապրի: Անհաւատութիւնը չի կրնար վը-
նասել Յիսուսի կրօնքին, դարերու փորձառութիւնը նոյն

բանը սպասուցած է : Յիսուսի կրօնքը նոյն իսկ Յիսուսի , դարերու վէճմին , վրայ հիմնուած է : Ի զուր , ուրինն , սննաւաստութեանն հովեր կը զտրնեն կործանելու համար զայն :

Մեր բնաբանը կը մասնանշէ սննաւաստներու ապստամբութիւնը կենդանի Ասատու մէն . բայց արդի սննաւաստներ շատ բաներէ կ'սպասամբին :

Ա . ԱՐԴԻ ԱՆՀԱԻՍՏՆԵՐ ԿԸ ՄԵՐԺԵՆ .— 1 . Աստուծոյ գոյութիւնը .— Եթէ արդի սննաւաստներու արատնութիւն տրուի , պիտի յարձակին Աստուծոյ վրայ , և զԱյն իր գահէն վար առնելով պիտի զոչեն , «Վա՛ր , Վար , Իուն Աստուած չես , և իրաւունք չունիս գահին վրայ բազմելու » Սակայն մեծ գիտուններ կ'ընդունին Աստուծոյ գոյութիւնը : Լապրիւէր կ'ըսէ , «Շատ հետաքրքիր պիտի ըլլայի տեսնել այն մարդը՝ որ համոզուած է թէ Աստուած չկայ , գէթ պիտի ըսէր ինձ անյապօքելի պատճառը՝ որ զինքը համոզած է » Նեւտոն , Անգլիացի մեծ փիլիսոփան , կ'ըսէ , «Աստուած սակզօնց նիւթի յասկութիւնները , և կը վայելէր որ Նա՛ որ սակզօնց զանանք՝ կարգի դնէր նաև » Դարձեալ՝ «պնդել թէ հին մարմիններէ նոր մարմիններ կազմուեցան , առանց ձեռնաստութեանն Աստուծային պօրութեան , յայտնապէս անակղի է » Ակասիզ բնութեան գործերուն վրայ խօսելով կ'ըսէ , «Յայանի է թէ այս բաները կզան խելքով և խորհուրդով » Դարձեալ՝ «Ասոնք իմաստուն և խոնուն միտքի գործեր են » Ֆրանսիզ Պագոն կ'ըսէ թէ ինք աւելի դիւրութեամբ կրնայ հաւատալ Թալմուսի առասպելներուն քան թէ բնդունիլ թէ այս փեկերքի կազմութիւնը առանց միտքի կատարուած է : Տիւկալտ Սթիւրրթ կ'ըսէ , «Գոյութիւն ունեցող ամեն բան

պարտի ունենալ պատճառ մը : Մասնաւոր սրբազանք մը յառաջ բերող միջոցներու բաղադրութիւն մը կ'ենթադրէ միտք մը :» Անհաւատ մը խմբակի մը մէջ լսաւ թէ ամէն բան դիպուածով եղած է և աշխարհն ուլ ստանկի մը պէս մէկ դիշերուան մէջ բուսած է յանկարծ : Անդին 13 տարեկան ասղիկ մը հարցուց , «Կ'ուզէի գիտնալ , պարտն , թէ սերմը սակինց եկաւ :» Անհաւատար պապանձկեաց : Ամբողջ տիեզերքը կ'ապացուցանէ Աստուծոյ գոյութիւնը , վասնզի Աստուծոյ արտայայտութիւնն է : Տիեզերքը հայելի մէ , որուն մէջ կարելի է տեսնել զԱստուած : Մարդկային գիտակցութիւնն ալ կը հաստատէ Ամենակարող Աստուծոյ մը գոյութիւնը : Թո՛ղ անզգամը իզուր գոչէ իր շար սիրտին մէջ թէ «Աստուած չկայ :»

2. Յիսուսի Աստուածութիւնը.— Եթէ արդի անհաւատներու թոյլ արուի , պիտի կործանեն Բեթլէնէմի Միսուրը , պիտի յարձակին Գողգոթայի Խաչին վրայ և զայն վար նետելով կտոր կտոր պիտի ընեն : Սակայն այդ անհաւատներու հակառակ լսեցէք ի՛նչ կ'ըսեն մեծ միտքեր : Լորտ Մանգոլէյ կ'ըսէ , «Մարդկային մարմին առնող , մարդոց մէջ շրջող , գլուխը մարդկային լանջքի վրայ դնող , մարդոց գերեզմանին վրայ լացող , մսուրի մէջ ննջող , խաչին վրայ արիւն թափող Աստուծոյ առջև ցրուեցան և փոշիացան Հրեաներու ազանդներուն նախապաշարումիները , Յոյն փիլիսոփաներու դպրոցներուն տարակոյսը և հպարտութիւնը , Հռոմէական իշխանութեան գաւազանները և լեգէոններու սուրերը :» Ճան Սթիւրրի Միլլը Անգղիացի անհաւատներու կարողագոյններէն մին , սա յայտարարութիւնն ըրած է , «Անօգուտ է ըսել թէ Աւետարաններու մէջ նկարագրուած Յիսուսը պատ-

մական անձ մը չէ . . . Յիսուսի աշակերտներէն կամ հաւատացողներէն ո՞վ կարող էր Անոր վերագրուած խօսքերը հնարել . կամ Աւետարաններու մէջ յայտնուած կեանքը և նկարագիրը երեւակայել : Անշուշտ ո՛չ՝ Փալիլիացի ձկնորսները , ո՛չ՝ սուրբն Պօղոս . . . նոյնպէս ո՛չ՝ նախնի Քրիստոնեայ մատենագիրները . . . Յիսուսի կեանքը և խօսքերը անձնական բնասիրութեան (originality) նսնդամանք մը ունին իսր նրբասեսութեան մը հետ միացած . . .»

Մովեզերքը աւագի վրայ գտնուած հետքը դժուար չէ որոշել թէ մարդո՞ւ թէ անասունի հետք է : Յիսուսի Աստուածութեան հետքերը կան Աւետարաններու մէջ : Նայեցէ՛ք Նայնի դրան սուջև կատարուած պատանիին յարութեան , և ինդրեմ բսէք թէ մարդո՞ւ թէ Աստուծոյ գործ է : Դիտեցէ՛ք Բիւթանիոյ գերեզմանէն Ղազարոսի յարութիւնը , և բսէք թէ մարդո՞ւ թէ Աստուծոյ գործ է : Տեսէ՛ք բազմաթիւ կոյրերու , կաղերու , բորոտներու և ամենազգի հիւանդներու բժշկութիւնները , և բսէ՛ք թէ մարդո՞ւ թէ Աստուծոյ գործեր են : Յիսուսի նրաշքները ո՛չ թէ աննպատակ բաներ էին , այլ իր Աստուածութեան յայտնութիւնները : Հրաշքները բնութեան նակառակ չեն , ինչպէս կը կարծեն ոմանք , այլ արդիւնքներ՝ որոնք արտադրուած են բնութեան զօրութիւնները գործածելու կարողութիւն ունեցողի մը ձեռքով : Մարդը այդ զօրութիւնները գործածելով յաւաջ կը բերէ այնպիսի արդիւնքներ՝ զորս անբան անասունը չի կրնար սրտադրել : Արդի գիւտերը Ադամի նամար նրաշքներ են : Յիսուս գործածեց բնութեան զօրութիւնները և յաւաջ բերաւ այնպիսի արդիւնքներ՝ որոնք հրաշք կը կոչուին , վասնզի մարդը չի կրնար յաւաջ բերել նոյն արդիւնքները : Բժիշկը հեւանդի մը

րազկերակը քննելով կը հասկնայ հիւանդութեան տատի-
ճանր : Յիսուսի հրաշքերը ուշադիր քննողներ կը
հասկնան թէ Յիսուս Աստուած է :

3. **Քրիստոնէական Կրօնքը.**— Եթէ անհաւատներ թոյ-
լատուին , ընտջինջ պիտի ընեն Քրիստոնէական կրօնքը :
Հարիւր ստաթի առաջ Յրանապիներ ուղեցին Շնջել կրօն-
քը , շարախուան օրերուն անուները և թիւը փոխեցին ,
10 օր բրին կիրակին վերցնելու համար . հեաւարար
Յրանաա քիչ մնաց պիտի կորանցնէր իր իշխանութիւնը :
Քրիստոնէական կրօնքը Շնջել աշխարհէն կը նշանակէ
աշխարհը դարձնել սպանութեան , շուռթեան , գողու-
թեան , յափշտակութեան , կոիւր և պատերազմի թա-
տերաւար մը , կը նշանակէ աշխարհը տանիլ նախկին
խուար գաւերուն մէջ : Ինչ պիտի ըլլայ աշխարհը , եթէ
արևը Շնջուի . նոյն վիճակը պիտի ստանայ բարոյական
աշխարհը , եթէ Շնջուի Քրիստոնէական կրօնքը : Սա-
կայն կրնան անհաւատներ Շնջել կրօնքը : Եթէ ծխա-
նի ծուխը կրնայ Շնջել արևը , անհաւատներ ալ կրնան
Շնջել Քրիստոնէական կրօնքը : Խուխ ամպեր երբեմն կը
ծածկեն արևը , բայց արևը ամպերու ետեւն է իր ոսկե-
գոյն ճառագայթներով , և կը շարունակէ իր ընթացքը
անյողդոյլէ քայլերով : Քրիստոնէական կրօնքը կը շա-
րունակէ իր ընթացքը , իզուր անհաւատութեան ամպեր
կը ջանան ծածկել անոր երևոյթի : Մարդ մը կրնայ գո-
ցել իր աչքերը և գոչել թէ արև չկայ . բայց արևը տե-
ղին է : Անհաւատներ չեն ուղեր տեսնել Քրիստոնէա-
կան կրօնքը , բայց ան կը կենայ իր տեղը : Մեր ազգը
ընտջինջ ընելու սպառնացող ոյժը արտաքին ըլլալէ ա-
ւելի ներքին է , նոյն իսկ կարգ մը սկեպտիկ Հայերու
անհաւատական պայքարը՝ կրօնքի դէմ : Որդը կարկու-

աէն աւելի կը մեծանէ պարզապէս ծառայն : Ես յնպէս ար-
դի աննաւասաներ արտաքին թշնամբներէ աւելի կը սպաս-
նան մեր սղգին գոյսութեան :

Քրիստոնէական կրօնքին ջնջումը կը նշանակէ կի-
նեռու ստորնացումը : Ի՞նչ էր կրներու վիճակը Քրիստո-
նէութենէ առաջ , բայց եթէ՝ պարզապէս գերութիւն :
Արիստատէլ , Յոյն փիլիսոփան , լսած է , «Կին մը սա-
տանայէն աւելի գէշ է » : Ես յայնչ՝ քննի իսկ այսօր Ափ-
րիկեցի , Չինացի , Հնդկաստանցի կրներուն : Հնդկաս-
տանի մէջ եթէ կին մը ունկնդրէ երաժշտութեան մը ,
կամ իր ամուսինին բայսկայսութեան ատեն զուրո նայի
պատուհանէն , ամուսինը իսկոյն կ'արտաքսէ զայն իր
տունէն : Հնդկաստանցի կինը չի կրնար կերակուրի ա-
տեն սեղանակից լլալ իր ամուսինին հետ , այլ անոր ու-
տելէն վերջ պիտի ուտէ տուանձին : Քրիստոնէական կր-
օնքը իր մասը գտած սեղին մէջ բարձրացուցած է կի-
ները , և զանոնք հաւասար բրած է այրերու : Եւ ուր
Քրիստոնէութեան կեդիւր մտած է և ո՛չ ոգին , հոն տա-
կաւին տեսակ մը գերութիւն կայ կրներու մէջ : Ո՛ր-
քան լաւ հասկցուի Քրիստոնէական սգին , ա՛յնքան կի-
ներ պիտի բարձրանան : Ի՞նչ պիտի լլայ կրներու վի-
ճակը , եթէ ջնջուի Քրիստոնէական կրօնքը , բայց եթէ՝
գարձեալ գերութիւն և ստորնացում :

Քրիստոնէական կրօնքին ջնջումը կը նշանակէ մար-
դոց անբարոյացումը : Ի՞նչ էր մարդոց վիճակը Քրիստո-
նէութենէ առաջ—անբարոյացում , և ի՞նչ է այսօր այն
երկիրներու վիճակը՝ ուր Քրիստոնէութիւնը մտած չէ
տակաւին—անբարոյացում : Առանց Քրիստոնէութեան
մարդեր կը մխրձուին մեղքի , չարութիւններու մէջ :
Քրիստոնէութիւնը իր լոյսով զոյց կուտայ մարդուն իր

ընտանիքը և կոպուլիւնը մեղքի մէջ, և կ'առաջնորդէ մարդը բարոյական մաքրութեան և սրբութեան : Հետեւաբար ջնջել Քրիստոնէական կրօնքը կը նշանակէ մխրճել մարդը մեղքի և ապականութեան մէջ . կը նշանակէ անբարոյացնել զայն : Եթէ անհաւատներու արածութիւն տրուի, պիտի յարձակին եկեղեցիներու վրայ և պիտի վերցնեն զանոնք մէջակողէն, պիտի յարձակին կիրակիին վրայ և պիտի անհետացնեն զայն իր բոլոր պաշտամունքներով, պիտի յարձակին սրբանոցներու, իւրանդանոցներու և ուրիշ բազմատեսակ բարեգործական հաստատութիւններու վրայ՝ քանի որ Քրիստոնէական հոտ կը բուրեն՝ և բնաջինջ պիտի ընեն զանոնք : Եւ այս չի՞ նշանակեր ոտորնացնել, անբարոյացնել մարդերը :

4. Սուրբ Գիրքը.— Եթէ անհաւատներու թող սրբութի, կատր կատր պիտի ընեն Սբ. Գիրքը և հովին ախտան զայն : Եւ սակայն Մաքս Միւլլըր կ'ըսէ, « Լուրական առեղծուածք այն չէ թէ ի՛նչպէս յայտնութիւն մը կարելի է, այլ թէ ի՛նչպէս քող մը ձգուած է արարածին և Արարիչին միջև, ընդմիջելով մարդկային միտքին Աստուածային ճշմարտութեան ճառագայթները : » Ըօքթնէնսըն կ'ըսէ, « Քրիստոնէական կրօնքը բացարձակապէս եղական է իր քաւութեան վարդապետութեամբ, իր փրկուութեան պայմաններով, իր միութեամբ անձնական Փրկիչի մը հետ, և իր փրկարար Աւետարանին պարունակութիւններով : » Ժան Ժաք Ռուսսօ կ'ըսէ, « Աստուածաշունչի վեհափառութիւնը կը հիացնէ զիս, Աւետարանի սրբութիւնը կը խօսի սիրտիս : Տեսէ՛ք փիլիսոփաներու գործերը իրենց բոլոր պերճութեամբ ո՛րքան փոքր են անոր քով : Կարելի՞ է որ Գիրք մը ա՛յնքան վսեմ և ա՛յնքան պարզ մարդկային գործ ըլլայ : » Մոն-

Թէսքիէօ կը կոչէ Աւետարանը «Աստուծմէ մարդոց շինարանում պարզեներուն արհեստըսնը»¹⁾ Վէպսպր կ'ըսէ . «Փիլիսոփայական փաստեր . . . կը խախտէին երբեմին Քրիստոնէութեան վրայ համազումս . բայց սիրաս միշտ կը հանդարտեցնէր զիս բնւոյ թէ Քրիստոսի Աւետարանը ճշմարիտ և Աստուծային է : Լերան քարազր չի կրնար լլալ լսկ մարդկային միաքի ծնունդ : Այս հաստաքը կը թափանցէ մինչև խիղճիս խորը , և մարդկային ազգին բոլոր պատմութիւնը կը հաստատէ թէ Քրիստոսի Աւետարանը ճշմարիտ է »²⁾ Վալդէր Սքոթը իր մանուան մօտ բտաւ իր փետային . «Կարդա՛ սր մրտիկ բնեմ»³⁾ «Մը գիրքէն կարդամ»⁴⁾ հարցուց փեսան : «Կը հարցնե՞ս » լսաւ Սքոթը . «մի միայն Գիրք կայ»⁵⁾ և կարդալ տուաւ զլուխ մը Յովհաննու Աւետարանէն : Թէտար Փարքըր կ'ըսէ . «Այս գիրքին հաւաքածուն այնպէս ազդեցութիւն լրած է աշխարհի , ինչպէս կրցած չէ լնկ ուրիշ գիրք մը : Յոյն դպրութիւնը . . . չունեցաւ Սքոթի գիրքին ազդեցութեան կէտը . . . Հազարաւոր անուանի մասնագիրներ կը ծաղկին և յետոյ կը մտայտին : Բայց Սքոթի գիրքին արծաթեայ լարը թուլցած չէ երբէք , դարեր անցած են , և անոր ոսկեղէն գունտը կտարած չէ »⁶⁾ Նըշանաւոր Ֆրանսացի մը լսած է , «Յիշեցէք թէ Աս . Գիրքն է ամէնէն փիլիսոփայական , ամէնէն ժողովրդական և ամէնէն մշտնջենական գիրքը : Ուստի Աւետարաններ սերմանեցէ՛ք Ֆրանսայի ամէն գիւղերուն մէջ . Աստուծաշունչ մը գրէ՛ք ամէն տան մէջ , ամէն հիւղակի մէջ »⁷⁾ Ես ալ կ'ըսեմ Սքոթի գիրքը գրէ՛ք ամէն Հայ տան մէջ , և ահա պիտի վերածնի Հայութիւնը :

5. Մարդու և կողմն .-- Ազգի անհաւասաններ կը մերժեն թէ մարդը Աստուծմէ ստեղծուած է . անոնք կ'ընդունին

բարեշրջութիւնը (evolution), և կը պնդեն թէ մարչը նիւթ է պարզուպէս, հոգի չունի, կապիկէն յառաջ եկած է : Այսպէս անհաւատներ կը հաւատարեցնեն մարդը անբան անասուններու : Սփրքօրն կ'ըսէ, «Եթէ սոսկ կապիկին զարգացած սերունդներն ենք, այն ատեն անոր համեմատ ուղղելիք մեր ալօթքները մեր Հօր, որ ծառէ մը վեր է :» Եթէ մարդը չունի հոգի, ինչո՞ւ, ուրեմն, տարբերութիւններ կան մարդուն և անասունին միջև : Ինչու մարդը կը խօսի, և անասունը չի կրնար խօսիլ : Ինչո՞ւ մարդը կըրնայ մտածել, և անասունը չի կրնար մտածել : Ինչո՞ւ մարդը գիտակից է իր գոյութեան և իր գործերուն, և անասունը չունի գիտակցութիւն : Ինչո՞ւ մարդը կրնայ բռնել «Ես մարդ եմ,» և անասունը չի կրնար բռնել, «Ես անասուն եմ :» Ինչո՞ւ մարդը կամքի բարոյական ազատութիւնն ունի, և անասունը չունի այդ ազատութիւնը : Եթէ մարդը չունի հոգի, և տարբերութիւն՝ անասունէն, ի՞նչ են, ուրեմն, այս տարբերութիւնները մարդուն մէջ : Եւ եթէ մարդն ունի տարբեր բաներ՝ զորս անասունը չունի, ուրեմն մարդն ունի տարբեր էութիւն մը իր մէջ, որ կը կոչուի հոգի :

6. Յաւանականութիւնը. — Անհաւատներ կ'ուրանան երկինքի և դժոխքի գոյութիւնը : Սակայն մեր բանաստեղծներէն Պիարոս Դուրեան կ'ըսէ, «Կը հաւատամ Աստուծոյ, կը հաւատամ այն հանդերձեայ Ապառնիին . ով որ կը հաւատայ՝ երջանիկ է : Այսարհի մէջ միայն անհաւատը յոսահատ, թշուաս և ապերջանիկ է :» Մ'ըբաններ իրենց ամբողջ կեանքին մէջ յայտարարած են թէ երկինք կամ դժոխք չկայ . բայց իրենց մահուան ատեն անոնց խօսքերուն, դէմքերուն և վիճակներուն մէջ կարգացում է «երկինք կամ դժոխք կայ» խօսքը : Հիւանդապահ մը Փա-

րիզի մէջ, երբ կը հրաւիրուի հիւանդի մը անկողինին քով ներկայ գտնուիլ, կը հարցնէ, «Հիւանդ: Քրիստոնեանց է թէ անհաւատ:» Երբ հրաւիրողը զարմանքով կը հարցնէ պատճառը, հիւանդապահը կը պատասխանէ թէ Վոլթէսի մահուան անկողինն քով գտնուելով, և տեսնելով անոր ցաւալի տանջանքները և խղճախայթը, որոշած էր ա՛յ ներկայ չգտնուիլ անհաւատի մը մահուան անկողինն քով: Մեծ պատմագէտը, Կիպպըն, ծագրեց Աստուծոյ խօսքը, անոր կենսագիրը կ'ըսէ, «Աշխարհը թողուց յուսահատութեան մէջ, առանց յոյսի և միտիժարութեան՝ որոնք կը խորախուսեն Քրիստոնեան մահուան առջև:» Գաւթի Հիւմ, անհաւատ փրկիստիան, իր մահուան մօտ գրեց, «Կը դողամ և կը շփոթիմ լքուած առանձնութենէն՝ որուն մէջ դրուած եմ իմ փրկիստիայութեանս շնորհիւ: Երբ կը դարձրնեմ ակնարկս դէպի ներս, տարակոյսէ և սպիտութենէ զատ ոչինչ կը գտնեմ: Ո՛ւր եմ և ի՞նչ եմ: Կը սկսիմ երեւակայել ինքզինքս ամէնէն ողբալի վիճակի մը մէջ, ամենախոր խաւարով չըջապատուած եմ:» Տիալրօ, անհաւատ փրկիստիան, կ'ըսէր, «Անաստուած մ'եմ և կը պարծիմ անով:» Բայց մահուան ատեն սարսափով մտաւ յաւիտենականութեան մէջ: Գլտէ՞ք, որոնք չեն հաւատար յաւիտենականութեան, բայց միայն անոնք՝ որ «անհատութեան չար սիրտ» ունին մեղքերով լեցուն, և վախնալով յաւիտենական պատիժէն, կը մերժեն դժոխքը, որպէսզի հանգիստ խիղճով շարունակեն իրենց սիրած մեղքերուն մէջ: Վերցուցէ՞ք դժոխքի, պատիժի գաղտնաբը մարդոց մէջէն և ահա աշխարհը պիտի դառնայ իրական Սողոմ և Գոմոր: **Բ. ԱՐԴԻ ԱՆՀԱՒԱՏՆԵՐՈՒ ՄԵՐԺՈՒՄԻՆ ՊԱՏՃԱՄԻՆԵՐԸ.** — Արդի անհաւատներ կ'ուրանան Աստուծոյ գոյութիւնը, Յիսուսի Աստուածութիւնը, և այլն, վասնզի

խրենց կա ծիրով .

1. Անճեւանիկի եւն. — Անճաւատներ չեն ուզեր հաւատալ խրենց չտեսած բանին : Բայց կարելի՞ է ամէն բան տեսնել : Ո՞վ կրնայ տեսնել իր մասաւոր կարողութիւնները , իր զգացումները , իր խորհուրդները , իր երեւակայութիւնները : Ո՞վ կրնայ տեսնել երկարականութիւնը , մաշտխանութիւնը , երկրին ձգողականութիւնը , և այլն : Եթէ ի ծնէ կոչը մը բռէ ձեզ , « Ես չեմ հաւատար արեւին , լուսինին և աստղերուն գոյութեան , վասնզի չեմ տեսներ զանոնք , » չէ՞ք ծիծաղիր անոր վրայ : Նոյնպէս ծիծաղելի չե՞ն անոնք՝ որ չեն հաւատար Աստուծոյ , հոգիի և յաւիանականութեան գոյութեան , վասնզի չեն տեսներ զանոնք : Եթէ նիւթականին մէջ կան անտեսանելի բաներ , ինչո՞ւ չբլան աննիւթին , հողեւորին մէջ : Աննիւթ բաներ նիւթական զգայաբաններու տակ չեն ինար երբէք :

2. Անիճնիկի եւն. — Բանականութիւնը մեզի գործածութեան համար սբտած է : Լոք փիլիսոփան կ'ըսէ , « Բանականութեան գործածութիւնը յայտնութեան ինչոքներէն գուրա՞ թողուլ կը նշանակէ մէկըի ընել աչքերը հաստիտակի գործածելու ստեն : » Լուի Փէթրն կ'ըսէ , « Իմաստուն մարդ մը և յիմար մը կը տարբերին ասով , որ խնաստունը կ'ընդունի և կը գործէ իրողութիւններու վրայ , մինչ յիմար մը կ'ընդունի և կը գործէ երեւակայութիւններու վրայ : » Սակայն յաճախ բարոյական ինչոքներ չափազանցական ապացոյցներով չեն կրնար հաստատուիլ : Կրնար չափազատօրէն ապացուցանել թէ երկու երկու ալ չորս կ'ընեն . բայց չէք կրնար ապացուցանել չափազատօրէն թէ ճշմարտութիւն մը և սուս մը բարոյապէս տարբեր են : Բարոյական ինչոքներ բարոյական ապացոյցներ կը պահանջեն : Հետեւաբար յիմար է ան՝ որ չափազանցա-

կան ապացոյց կր պահանջէ բարոյական խնդիրներու մէջ : Անհաւատներ կր մերժեն այն բանը՝ զոր չեն կրնար քննել : Սակայն չէ հնար քննել ամէն բան : Չէք կրնար քննել ձեր կերած հացը . վասնզի միայն քիմիագէտը կրնայ սարքալուծել հացին քիմիական բաղադրութիւնները , ամէն մարդ քիմիագէտ չէ : Եթէ ամէն մարդ քիմիագէտ ալ ըլլար , և ամէն կերակուր քննելէ , տարրալուծելէ վերջ ուտել ուզէր , անօթութենէ պիտի մեռնէր , վասնզի միայն մէկ կերակուրի քիմիական բաղադրութիւնները լուծելու համար թերևս ամիսներու պէտք պիտի ըլլար : Բայց այսօր ամէն մարդ ուրիշներու վկայութեան վստահելով առանց քննելու կ'ուտէ : Եթէ նիւթական բաներու մէջ կան անքննելի բաներ . ինչո՞ւ չըլլան աննիւթ , հոգևոր բաներու մէջ : Ուրեմն հոգևոր բաներու մէջ չափագիտական ապացոյցներ պահանջել յիմարութիւն է :

Լինքըն Քրիստոնեայ մ'էր . իր նախագահ ընտրութենէն առաջ ծուռկի վրայ կարդայ Աւետարանէն Յիսուսի պատմութիւնը Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ : Անգլիացի մեծ քաղաքագէտը , Կլատսթոն , պարզ և խոնարհ հաւատացեալ մ'էր : Եւ մեծ Ամերիկացին , Վեպսդրը , կ'ըսէ , « Գրեցէք իմ մահարձանիս վրայ , ո՛վ Տէր , կր հաւատամ , օգնէ՛ իմ անհաւատութեանս » : Ամենամեծ գիտուններ , մեծ միտքեր հաւատացած են Աստուծոյ , հոգիի և յաւիտենականութեան գոյութեան , ընդունած են Յիսուսի Աստուծութիւնը , Քրիստոնէական կրօնքը և Սբ . Գիրքը : Մի՛ վարանիք երթալ մեծ մարդոց գացած ճամբայէն : « Տեսիք , եղբարք , զուցի երթիք շինիցի յումնի ի ձեռն յիս չար անհաւատքեան՝ ապստամբ լինել յԱստուծոյ կենդանոյ . »

ԱՆՋԳԱՄԻՆ ԴԱԻԱՆԱՆՔԸ

«Ասաց անզգամն ի սրտի իւրում, Թէ Ոչ գոյ
Աստուած» Աաղ. ԺԴ. 1.

ԱՆՋԱՍՏՈՒ ԱՄՈՒԹԻՒՆՔ չատ հին է: Անաստուածոր կ'րտէ, «Աստուած չկայ, մարդը ամենամեծ էակն է տիեզերքին»: Սակայն ան միայն կրնայ յայտարարել թէ Աստուած չկայ, որ քննած, խուզարկած է ամբողջ տիեզերքը և տեսած է անոր ամէն անձանօթ անկիւնները: Ան միայն կրնայ ըսել թէ Աստուած չկայ, որ ունի Աստուածային ամենագիտութիւն և ամենուրեքութիւն: Բայց անաստուածը առանց տեսած ըլլալու տիեզերքի ամբողջութիւնը, առանց ամենագէտ և ամենուրեք ըլլալու աներեւակայելի յանձնապատասանութեամբ մը խիզախօրէն կը յայտարարէ թէ «Ոչ գոյ Աստուած»: Մեր բնաբանը կը ներկայացնէ.

Ա. ԱՆՋԳԱՄԻՆ ԴԱԻԱՆԱՆՔԸ. — Ամէն մարդ ունի իր դաւանանքը, ինչպէս Լատիններէն առած մը կ'ըսէ. «Մրչափ գլուխ, ա՛յնչափ կարծիք»: Անզգամին դաւանանքն է «Ոչ գոյ Աստուած»: Անզգամը միայն կ'ըսէ թէ «Ոչ գոյ Աստուած»: Օյոստինոս կ'ըսէ, «Այն մարդը»

միայն կ'տրանայ Աստուծոյ գոյութիւնը , որուն ապէկ կ'երեւի որ Աստուած չլլայ : » Անդգամբ չուզիր որ Աստուած ըլլայ , որ չլլայ թէ որ մը կրէ իր մեղքերուն պատիժը : Եւ գիտեցէ՛ք որ անդգամբ մ'չ թէ իր միտքին , այլ իր սիրտին մէջ կ'ըսէ թէ « Ոչ գոյ Աստուած : » Միտքը , ուղիղ դատողութիւնը և ուղիղ արամարանութիւնը չեն կրնար բախ թէ « Ոչ գոյ Աստուած , » այլ՝ տակ մեղքերով լցուն անզգամին շար սկստը : Եթէ ուղիղ է անզգամին սոյն դաւանանքը , եթէ իրապէս չկայ Աստուած . այն ատեն աղօթքը անօգուտ բան մ'է , չկայ մեղքի թողութիւն . այն ատեն մարդկային կեանքը ոչնչութիւն է , ամէն մտքով իր բնոր պիտի տանի իր գորութեամբ , և կեանքը կը վերջանայ մահուան սոսկալի խաւարին մէջ : Եթէ չկայ Աստուած ի՞նչ կայ ուրիմն :

1. Դիպուածը .— Հին անաստուածներ կ'ըսէին ի՞նչ Դիպուածը յառաջ բերած է ամէն բան , աշխարհը , տիեզերքը , մարդը : Կիկերոն ունի գիրք մը « Աստուածներու Բնութեան վրայ » որուն մէջ գեղեցիկ պատասխան մը կայ « Աշխարհը հիւլէներէ կազմուած է Դիպուածով » բառներու զէմ : Ան կ'ըսէ թէ առնենք 2,000 այբ , 1,500 բէն , 1,000 գիմ , և այսպէս բոլոր գիրերը , և լցնենք զանոնք անդ մը և սպասենք , տեսնենք թէ Դիպուածը պիտի կրնայ կազմել Հոմերոսի գիրքը : Եթէ գիրք մը չկրնար կազմուիլ գիրերու զիպուածական միացումով , ո՞րչափ աւելի այս գեղեցիկ աշխարհը , և մանաւանդ արարածներու գեղեցկագոյնը և կատարեալը , մարդը , չեն կրնար կազմուած ըլլալ Դիպուածով : Եթէ Դիպուածը կրնայ ընել բան մը , ինչո՞ւ այսօր նոյն Դիպուածը չի շիներ ժամացոյց , կոշիկ , շոգենաւ , շոգեկառք , և այլն : Դիպուածը կրնայ շինել բամպակէն և բուրդէն ձեռք մը ընտիր զգեստ : Օր մը Քէք-

լիւր, նշանաւոր գնատուներ, որ զբաղած էր հիւլէներու խորն-
զիրով, սեղանին վրայ տեսնելով աղցանը, ըսաւ իր կնոջ,
«Կը կարծես որ, եթէ արարչութենէն ի վեր սնանկներ, հա-
զարի տերեւներ, աղի հատիկներ, լւղի և քացախի կա-
թիլներ և հաւկիթի կտորներ չարժէին միջոցին մէջ ամէն
կողմ և առանց կարգի, Դիպուածը կրնար զանոնք իրարու
մտանցնելով աղցան կազմել: Յիմարներն անգամ չեն կրը-
նար բնդունիլ թէ Դիպուածը կրնայ աղցան շինել: Դիպ-
ուածը անոցօր բան մ'է, և չի կրնար յառաջ բերել տիե-
զկերք:»

2. Նիւթը.— Անաստուածներ Նիւթը կը դնեն Աս-
տուծոյ տեղ, և Աստուծոյ կարգ մը սատորոգելիքները կ'ըն-
ծայնն Նիւթին: Անոնք կ'ը կարծեն թէ Նիւթը յաւիտե-
նական է, և դարերու ընթացքին մէջ կերպարանափոխ-
ուելով, այլևայլ ձևերու մտնելով, յառաջ եկան բուսա-
կան և կենդանական աշխարհները, բովանդակ տիեզերքը
և մարդը (*): Նիւթապաշտներ Նիւթէն տարբեր բան չեն
բնդունիր. անոնք սոսկ Նիւթը կը տեսնեն և կը շոչափեն,
Նիւթը կը զգան և կ'ըմբռնեն անրան անասուններու պէս:
Անոնց համար ամբողջ բնութիւնը միայն մէկ ձայն ունի, և
ան Նիւթին ձայնն է: Ինչ պիտի խորհէիք, եթէ ձուկեր,
մինչ կը լողան ծովին ըլլարեզանման ջուրերուն մէջ, գո-
չէին, «Ո՛ւր է ծովը. կը լսենք ովկիանին մշտամբմուռ շա-
ռաջանքները և կը դիտենք միշտ կապոյտ ջուրերը. սա-
կայն ո՛ւր է անասնման ծովը, ո՛ւր:» Կամ եթէ թռչուն-
ներ, մինչ սակեճամուկ թռելով կը թռչտին նորածապ ա-
րեւին պայծառ շողերուն մէջ, կրգէին սապէս. «Կը տես-

(* Տես Բիւրակն 1904 էջ 501, «Նիւթապաշտներու վարկած-
ները» վերնագիրով յօդուածս, որուն մէջ աւելի բնագրականօրէն
նկարագրած եմ այն Նիւթը:

նենք ուղեւորաց արեւր, և կը նայինք զեղեցիկ աշխարհին .
բայց ուր է օղբ, ամէն կողմ թուշտելով և երգելով իզուր
կը փնտսենք զայն:» Նոյն անմատութիւնը կը գործեն նիւ-
թապաշատներ, մինչ կ'ապրին Աստուծոյ քաղցրալուր ձայ-
նին մէջ, լայց չեն լսեր Անոր ձայնը, այլ՝ սոսկ նիւթին
ձայնը:

Նիւթապաշատներ նիւթին մէջ կ'ենթադրեն անբաժան
զօրութիւն մը . որով նիւթին հիւլէները իրարու քով գա-
լով կաղմուած է ամէն բան: Նե սոն կ'ըսէ, «Ամէն մար-
մին իր գանուած վիճակին մէջ կը շարունակէ, եթէ ար-
տաքին պատճառներ չփոխեն անոր վիճակը . այսինքն՝ ան-
շարժ մարմիններ անշարժութեան մէջ կը շարունակեն, և
թէ ուրիշ պատճառներ չարժու մի մէջ չլինեն . և շարժում-
ներ յարատե կը շարժին, եթէ արտաքին պատճառներ չը
կասեցնեն գանոնք իրենց ընթացքէն:» Երբ կը տեսնէք
քար մը՝ որ կը գլորի լեռնէն վար . ընականօրէն կը հար-
ցրնէք, «Ո՞վ գլորած է զայն.» փորձառարար սորված էք
թէ քարը կամ նիւթը ինքնիրեն չշարժիր բնաւ, և կ'ու-
զէք գտնել քարին գլորելուն պատճառը . և այդ քարին
գլորելուն պատճառն է մարդ մը կամ հեղեղը կամ ցուրտի
և անձրեւի ազդեցութիւնը՝ որ մաշեցուցած է քարը: Ե-
թէ նիւթին մէջ անբաժան զօրութիւն մը կայ, ինչո՞ւ նոյն
զօրութիւնը նիւթին հիւլէները իրարու քով բերելով նորա-
րանոր հրեռոյթներ և առարկաներ չկազմեր և երևան չհաներ
այսօր: Նիւթին մէջ զօրութեան ենթադրութիւնը բոլորո-
վին անհիմն և անտեղի է: Կեանքը յառաջ կուգայ կեան-
քէն, անկենդան նիւթէն կենդանի արարածներ չեն կրնար
յառաջ գալ: Բոյս յառաջ գալու համար անհրաժեշտ է
բոյսին սերտը: Եթէ ցորենահացին մէջէն հանուած է սեր-
տը, անացած մասը ցանուի ալ՝ չարտադրեր ցորեն: Գի-

տուններէ ոմանք կ'աշխատին նիւթէն յառաջ բերել կեն-
դանական կեանքը, և չեն յաջողիր, և պիտի չյաջողին
երբէք. վասնզի կեանքը կենդանական սերմէն յառաջ կու-
գայ, ո՛չ թէ անկենդան նիւթէն: Ամէնէն իմաստուն փի-
լիսոփաներ տակաւին չի կրցին սակեղծել նոյն իսկ աւագի
նատիկ մը: Ամէնէն ճարտար քանդակագործներ իրենց
չքնաղ արձաններուն դեռ չի կրցան սալ կեանք և կենդա-
նութիւն: Մարդէր կրնան շինել ժամացոյց մը՝ որ ցոյց
կուտայ ճշգորէն ժամերը. բայց չեն կրնար շինել զարնա-
նածաղիկ մը կամ անուշաբոյր վարդ մը: Կրնան շինել
չոգենաւ՝ որ սրտատելով ամենի պիտիները կը ճամբորդէ
ծովին վրայ. կրնան շինել չոգեկառք՝ որ փրփրելով կը
սուրայ երկաթեայ գիծերու վրայէն. կրնան շինել օդապա-
րիկ և բարձրանալ օդի մէջ. կրնան շինել թռչող մեքենայ
և ճախրիկ մթնոլորտի մէջ. սակայն չեն կրնար շինել նոյն
իսկ թիթեռնիկի մը գոյնզգոյն թևը: Մարդեր հիւլէ մը
անգամ չեն կրնար սակեղծել, և ինչ որ կը շինեն, արդէն
գոյ եղած նիւթերով կը շինեն: Քանի որ կեանքը
կեանքէն յառաջ կուգայ, և քանի որ նիւթին մէջ չը-
կայ կեանք կամ զօրութիւն. ուրիմն նիւթը յախտնա-
կան չէ, և ո՛չ ալ նիւթէն յառաջ եկած է ամէն բան:
Ասոր համար Նեւտոն կ'ըսէ, «Ուրիշ սկզբնաւորութիւն
ընծայել աշխարհիս կազմութեանը, կամ կարծել թէ աշ-
խարհը քառակ է բնութեան օրէնքներով միայն, բա-
նաւոր (փիլիսոփայական) չէ:» Ան կը կարծէ և կը պնդէ
թէ «Բնութեան գրութիւնը դրուած է ի սկզբան ի կար-
գի Աստուծոյ իմաստուն խորհուրդով:» Ուրեմն, քանի որ
Դիպուածը և նիւթը չեն ատեղելոյ պատճառը:

Բ. ԿԱՅ ԱՍՏՈՒԱԾ .— 1. Քանի որ վարդ կայ.—
Մարդկային մարմինը գործող զարմանալի մեքենայ մ'է:

Կր տեսնեմ մարմինիս մէջ շարժում մը . արիւնս չըջան
կ'ընէ երաններուս մէջ , սիրտս կը բարախէ , և այլն .
քանի որ նիւթը չկրնար շարժիլ ինքնին , ուրեմն ո՞վ
դրաւ շարժումը մարմինիս մէջ , բայց եթէ՝ Աստուած :
Աշխարհի վրայ միջիտնաւոր մարդեր կան միեւնոյն պատ-
կերով և մարմնի միեւնոյն մասերով . սակայն անհնար
է գտնել նոյն իսկ երկու մարդեր՝ որոնք ամէն մասերով
ճիշդ իրարու նման ըլլան : Կր կարծէ՞ք թէ այս գտնա-
դանութիւնը Դիսուսածով յառաջ եկած է Նիւթին շար-
ժումով : Մարդն ունի երեք կարողութիւններ , իմացու-
կանութիւն , զգայողութիւն և կամք . և մարդը իր այս
կարողութիւններով կը գերազանցէ նոյն իսկ անասունը :
Ո՞վ դրաւ այս կարողութիւնները մարդուն մէջ , անզօր և
անկենդան նիւթը թէ Աստուած : Մարդն գիտակցութիւն
ունի , մինչ անասունը չունի : Կապիկը չի կրնար բռնել «Ես
կապիկ եմ» մինչ մարդը կրնայ բռնել «Ես մարդ եմ» ,
«Ես» թող մարդուն նախապատճառը «Ես» թող էութիւն
մը ըլլալու է : Ուրեմն , կայ Աստուած :

2. Քանի որ կայ Աստուծոյ գոյութեան գաղափար
վարդոց ընդ .— Ամէն ազգի մէջ կայ Աստուծոյ գոյութեան
գաղափարը . նոյն իսկ ամէնէն յեանեայ ազգեր կը հաս-
տան իրենցմէ բարձր էակներու , աստուածներու՝ որոնց
կ'երկրպագեն : Աստուծոյ գոյութեան գաղափարն ո՛չ թէ
ստացական , այլ բնական է մարդուն մէջ : Լօրս Պրիճմէն ,
կոյր , համբ և խուլ աղջիկը , երբ վերջապէս սորվեցաւ
կարդալ , գրել և խօսիլ նշաններով , հարցուեցաւ անոր թէ
գիտէ՞ր թէ կայ Աստուած : Ան պատասխանեց , «Կր զգա-
յի թէ կայ մեծ Զօրութիւն մը , բայց չէի կրցած Անոր
անուն մը տալ :» Ուսկից՝ մտած է Աստուծոյ գոյութեան
գաղափարը Եսկիմացիին տխրատեսիլ խրճիթին , Խաղա-

դակուն Ովկիանի կղզիներու բիրտ ընակիչներուն և թափառական Արարացիին վրանին մէջ, եթէ չկայ Աստուած : Տէքարի, Ֆրանսացի հաշակաւոր փիլիսոփան, ժէ . դարուն երեւելի զխմուկանը, երեք ապացոյցներ յառաջ կր բերէ Աստուծոյ գոյութեան նկատմամբ, նախ թէ՛ մենք անկատար ենք . ուրինն կայ կատարեալ էութիւն մը՝ որուն հետ բաղդաստելով ինքզինքնիս՝ կ'ըսենք թէ մենք անկատար ենք : Երկրորդ՝ Մենք կախում ունեցող արարածներ ենք . հարկ է որ ըլլայ էութիւն մը կատարեալ անկախ : Երրորդ՝ Մենք կատարեալ էակի մը պաշտօնաբար ունինք, և այդ պաշտօնաբարին մէջ նոյն իսկ կայ ապացոյցը կատարեալ էակի մը : Մարդկային միտքը իր սահմանին մէջ ինկած բանին վրայ միայն գաղափար կրնայ ունենայ : Եթէ երկինքի աստղերը մեզ անտեսանելի ըլլային, յաւիտեան պաշտարար լիտի չունենայինք աստղերու վրայ, և սակայն ոչոք տեսնելով զստոնք կը հետեւնենք նոյն իսկ թէ կան ուրիշ միլիոնաւոր աստղեր՝ որոնք անտեսանելի են մեր աչքերուն : Բատիումը չի գրանտուած մարդ գաղափար չունէր անոր զօրութեան և յատկութիւններուն վրայ, նոյն իսկ Սատուամի գտիչը, Մասամ Քիւրի, թէև իր փորձութուն մէջ կը խորհէր թէ նոր բան մը պիտի գտնէր, բայց չէր գիտեր թէ ինչ պիտի ըլլար ան, և ինչ՝ անոր զօրութիւնը և յատկութիւնները : Երբ մարդեր տեսան թէ նիւթ մը կը քաշէ իրեն ուրիշ նիւթ մը, քաշող նիւթին մէջ զօրութիւն մը տեսնելով կոչեցին պայն մագնիսականութիւն . սակայն այդ զօրութիւնը տեսնելէ առաջ գաղափար չունէին անոր վրայ : Քանի որ միտքը իր սահմանէն դուրս գանտուած բաներու վրայ չի կրնար գաղափար ունենալ, ինչպէս, ուրինն, ունեցած է Աստուծոյ՝ ցոյութեան գաղափարը, եթէ չկայ Աստուած :

Ուրեմն, կայ Աստուած :

Յ. Քակնի որ ադանց արսճառոյի արդիւնք յառաջ չի գար.— Կր տեսնէք՝ մեքինայ մը որ կը գործէ կանոնաւորապէս, կը հարցնէք, «Ո՞վ շինեց այս մեքինան,» շինողը, պատճառը կը փնտռէք : Տանիքէն քար մը կ'իյնայ մարդու մը գլխոյն վրայ, և մարդը կը մեռնի : բնական է հարցնել թէ ի՞նչ պատճառով ինկաւ այդ քարը : Յուրտը և անձրեւները խախտեցին քարը խելէն, և օր մը վար ինկաւ, և Վարդ մը յատկապէս գտնուելով մեռաւ : Աղբիւրէն ջուր կը վազէ : բայց աղբիւրէն անդին կայ ջուրի ճամբան, ջուրի ճամբայէն անդին՝ ջուրի ակը, ջուրի ակէն ստաջ՝ անձրեւը : անձրեւէն ստաջ՝ ամալը, ամալէն ստաջ ջուրը՝ որ կը շոգիանայ, շոգիացող ջուրէն ստաջ՝ արևը, և ի՞նչ կայ արևէն ստաջ : Միաքը չի կրնար յնդունիլ անհուն շրջապումը զարգացումներուն, շետեւարտը պէտք է կենայ տեղ մը, ինչպէս կ'ըսէ Արիստոսակ, և երբ կը կենայք, նախնական զարգացումը կը ստիպուիք վերապրել անհուն ոյժի մը՝ որ պատճառ եղած է, և տնա պիտի հասնիք Անհուն Էակի մը, Աստուծոյ, գոյութեան գաղտնաբան : Սկստալի իմաստասէր մը պարտէզին հոգը փորելով գրեց իր զաւկին անունին սկզբնատասերը, ցանեց բոյսի մը սերմերը և ծածկեց հողը : Որ մը տղան վազեց իր հօր յայտնելով թէ իր անունը բուսած է պարտէզին մէկ ծնկիւնը : Իմաստասէրը բաւ թէ զարմամալու բան չկար, վստմի իր անունն ալ ուրիշ բոյսերու նման բուսած էր : Տղան չհամոզուելով կը պնդէր թէ անպատճառ մէկը աշխատած էր այդ արդիւնքը յառաջ բերելու համար : Իմաստասէրը կարգ մը հարցումներով, ստաջնորդեց իր զաւակը Առաջին Պատճառին : Տրեգելոյ արդիւնք մ'է, հետեւարտ ունենալու է իր Աստ-

ջին Պատճառը՝ որ է Աստուած : Ուրեմն , կայ Աստուած :

4. Քանի որ տիեզերքի մեջ կան նպատակ եւ ներդաշնակութիւն.— Տիեզերքի մէջ չկայ աննպատակ բան : Երկինքի լուսաւորները իրենց գոյութեան նպատակը ունին : Մարդը աննպատակ չէ երկրի վրայ : Ամէն բան իր նպատակը ունի : Սեղան մը կը տեսնեմ , որուն վրայ կան փայտեր , դամբար , մասնաւոր ձեւեր , այդ սեղանին իւրաքանչիւր մասը միջոց մէջ նպատակի մը համար . ո՛վ յստաջ բերաւ այդ նպատակաւոր սեղանը , բայց թէ՛ աստուծագործին միտքը : Կը տեսնեմ շէնք մը՝ որուն մէջ քարերը շաղախով միացած են , դուռներ , պատահաններ , սենեակներ , կը հասեցնեմ թէ միտք մը չինած է գայն , և ո՛չ թէ՛ Դիպուածը կամ Նիւթը : Դիպուածը և Նիւթը չեն կրնար նպատակաւոր բաներ սրտադրել : Ճան Սթիւարթ Միլլ կ'ըսէ , «Մեր ծանօթութեան արդի վիճակին մէջ պէտք է լնդունել թէ Բնութեան մէջ տեսնուած միջոցի և նպատակի յարմարութիւնները մեծապէս հասանական կ'ընծայեցնեն թէ արարչութիւնը միաքի գործ է :» Իսկ Սլը Այզաք Նիւթըն կ'ըսէ , «Արեւի , լուսինի մոլորակներու և գիսաւորներու այս հիանալիօրէն գեղեցիկ կազմութիւնը , միայն իմացական հզօր էակի մը իմաստութեամբ և գերիշխանութեամբ կրնայ յատուցել կամ ըլլալ : Ան կ'իշխէ ամէն բանի վրայ , ոչ թէ իր անխորհի հոգին , այլ իբր Տէրը ամէնուն :» Քանի որ նպատակ կայ տիեզերքին մէջ , ուրեմն , կայ միտք մը՝ որ տեսած է աստուծոց ապագան , և այնպէս կարգադրած է տիեզերքի աւարկաները որ ծառայեն մասնաւոր նպատակներու , անոնց միտքն է Աստուած :

Տիեզերքի մէջ կայ նաև ներգաշնակութիւն : Նայեցէ՛ք վեր , ուր անթիւ լուսաւորներ կը խլրտն . կը շար-

ժին , կր սուբանն , իւրաքանչիւրը իր օրէնքներուն և սահմանուած ուղիին մէջ : կր թառալին կանոնաւորապէս անծայրածիր միջոցին մէջ : Ինչո՞ւ այդ լուսաւոր գունտերը չեն բաղխիր իրարու , և չեն իյնար երկրին վրայ զայն կրասար կտոր ընելու համար . ինչո՞ւ , վասնզի ներդաշնակութեան օրէնքը կայ անսոց մէջ : Մեր արեգակնային դրութիւնը հազարաւոր դրութիւններէն մին է , և ամէնքը կր գործեն ներդաշնակ օրէնքներով : Եթէ այդ դրութիւններէն մին կենայ իր սեղին մէջ , տիեզերքը աւերակներու կոյս մը պիտի դառնայ , և պիտի ստանայ իր նախկին անկասան և քոտսային վիճակը : Ահա ներդաշնակութեան օրէնքին կարեւոր դերը : Եւ նոյն օրէնքը կայ նաև մարդուն մէջ , մարդուն մտաւոր կարողութիւններուն և արտաքին աշխարհի միջև , այնպէս որ մին առանց միւսին չի կրնար բլլալ : Մարդուն գտնուած տեղը ող կայ ճշկու . համար , կերակուր՝ ուտելու համար , հանդերձ՝ հագնելու համար : Եթէ ող չըլլար , կամ եթէ ուտելու համար կերակուրը քիչ բլլար , և այսօր սպառած բլլար , ինչպէս պիտի ապրէր մարդը : Բայց կայ ներդաշնակութիւն տիեզերքի ամէն բանին մէջ , ինչպէս կայ ներդաշնակութիւն վարպետ ջուրթակահարէ մը լարուած ջութակի մը թելերուն մէջ : Տիեզերքը լարուած և կանոնաւորուած ջութակ մէ : Սակայն ո՞վ լարեց և կանոնաւորեց զայն . ո՞վ դրաւ ներդաշնակութեան օրէնքը անոր մէջ : Նիւթը կրնայ առանց իմաստուն և կարող միտքի մը ներդաշնակութիւն ստանալ և նպատակայարմար բաներ արտադրել : Ուրեմն , կայ Աստուած՝ որ դրած է նպատակ և ներդաշնակութիւն տիեզերքի մէջ :

Արաքացի առաջնորդ մը կ'առաջնորդէր Տրանսալի անկրօնի մը ամայի անապատին մէջ : Երբեմն Արաքը իր

ուղակն վար խճերով իր սովորական ազօթքը կը մատու-
ցանէր Աստուծոյ : Վերջապէս Ֆրանսացիին գայլապատ գո-
չեց Արարին , « Լ'նչպէս գիտես թէ Աստուած կայ » « Լ'նչ-
պէս գիտեմ » պատասխանեց Արարը , « երեկ մեր վրանին
քովէն անցնողին մարդ թէ թէ ուզաւ լլուար : գիտեմ առա-
ջին վրայ անոր ձգած նեաքերէն , այնպէս չէ » : « Անշուշտ , »
պատասխանեց անկրօնը : Նոյն միջոցին արեւը իր սակագոյն
ծածանչներով աննման գեղեցկութեամբ կը բարձրանար Նո-
րիզոնէն վեր , « Տե՛ս , » գոչեց Արարը անկրօնին , « գիտե՛
սա փառալոյց տեսարանը . և լսե՛ ինչ , տարկա մարդս .
նեաք է » : Աստուծոյ նեաքերը կ'երեւին ամէն տեղ , ծա-
ռին , ծաղիկին , արեւին , յուսինին , աստղերուն , և վեր-
ջապէս մարդուն մէջ , որոնք կ'ապացուցանեն Աստուծոյ
գոյութիւնը : Հարկ չկար որ Մասօնունն նկարող Ռաֆա-
էլը ջանար ապացուցանել մարդոց թէ ինք նկարիչ մ'է .
նկարը տեսնողը պիտի հասկնար իսկոյն Ռաֆայէլի
վարպետութիւնը : Նոյնպէս երկինք , երկիր , արեւ ,
յուսին , աստղեր , ծառեր , ծաղիկներ , անասուններ և
մարդեր ամէնքը միասին կ'ապացուցանեն իրենց Արարի-
չին անսահման իմաստութիւնը և զօրութիւնը : Քանի որ
ամբողջ սիեզերքը , մարդկային գիտակցութիւնը և ամէն
բան կ'ապացուցանեն թէ կայ Աստուած , անզգամը ի
զուր , ուրեմն , կը գոչէ թէ « Ոչ գոյ Աստուած » :

ՈՎ Է ՔՐԻՍՏՈՍ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՎՐԱՅՈՎ

«Զիարդ թուի ձեզ վասն Քրիստոսի Մառ. ԻԲ. 42»

ՔՐԻՍՏՈՍ կ'ուզէ գիտնալ վարդապետներու կարծիքը իր մասին, հետևաբար կը հարցնէ անոնց, «Քրիստոսի վրայով ինչ կարծիք ունիք?» Փարդապետներ Քրիստոսի վրայ լաւ կարծիք չունէին, անոնք կը պնդէին թէ զե. կար Անտր մէջ, և սակայն կը պատասխանեն թէ, «Ան Գաւթի սրղին է» Սգտակար է երբեմն գիտնալ արիւններու կարծիքը: Զեր վրայ լաւ կարծիք կրնաք ունենալ, բայց եթէ արիւններ չոյն կարծիքը չունին ձեր վրայ, եթէ չեն սկաներ չոյն կարծիքին իրազտըմամբ ձեր կեանքին և գործերուն մէջ, ինչ օգուտ: Զեր և արիւններու կարծիքները կը համաձայնին ձեր անձին մասին, ահա՛ կարեւոր:

«Զիարդ թուի ձեզ վասն Քրիստոսի»- Ո՞վ է Քրիստոս:

Ա. ԱՆ Է ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՈՐԴԻՆ... Անհաւատներ կ'ըսեն թէ Քրիստոս սոսկ մարդ է, Գուտաայի, Կոմիտեկիոսի

համան : Իրապէս սոսկ մա՛րդ է Քրիստոս , թէ՛ Աստուծոյ Որդին : Քրիստոս լոկ մարդ չէ , այլ Աստուծոյ միածին Որդին՝ ո՛ր մարդացաւ աշխարհի փրկութեան համար : Ան կրկինքէն վար իջաւ մարդը դէպի Աստուած բարձրացնելու համար : Քրիստոս Իր անձին մէջ կը միացնէ Աստուածութեան լեցունութիւնը : Քրիստոնէութիւնը միակ ճշմարիտ կրօնքն է , վասնզի ունի միշտ կենդանի Աստուածային Հիմնադիր մը՝ որ է ճամբան , ճշմարտութիւնը և կեանքը , որ նոյն է երէկ , այսօր և յաւիտեան : Ո՞ր կրօնքին մէջ հիմնադիրը կրօնքին էական աւարկան է . մինչ Քրիստոնէութեան մէջ կրօնքի էութիւնը կեդրոնացած է իր Հիմնադրին , Քրիստոսի , վրայ . այնպէս որ առանց Քրիստոսի հաւատալու անկարելի է փրկուիլ : Այսպէս Քրիստոնէութեան մէջ Քրիստոս ունի այնպիսի դիրք մը՝ զոր ոչ մէկ կրօնքի հիմնադիր ունի իր կրօնքին մէջ : Քրիստոս Աստուծոյ Որդին ըլլալով կրնայ փրկել և բարձրացնել մարդը . մինչ ուրիշ ո՛չ մէկ կրօնքի հիմնադիր կարող է փրկել և բարձրացնել մէկը : Սակայն Քրիստոս Աստուած է . ինչ ապացոյցներ կան այս մասին :

1. Իր նկարագիրը.— Ուրիշ կրօնքներու հիմնադիրներ ունեցած չեն օրինակելի կեանք , և մարդեր չեն կրնար հետեւիլ անոնց կեանքին : Կարդացէ՛ք Քրիստոսի կեանքը չորս Աւետարաններու մէջ , և բազդատեցէ՛ք Քրիստոսի կեանքը ուրիշներու կեանքերուն հետ . ինչ վսեմութիւն , ինչ մաքրութիւն , ո՞րքան կասարկութիւն և բարձրութիւն Քրիստոսի կեանքին մէջ : Ան կը դասաւապարտէ ամենափոքր մեղքն անգամ ուրիշներու մէջ , և միեւնոյն ատեն ասպարէզ կը կարդայ նոյն իսկ իր թշնամիներուն գոչելով , « Ձեզմէ ո՞վ կրնայ յանդիմանել զիս մեղքի համար : » Ինչո՞ւ կը լռեն Անոր թշնամիները , վասնզի մեղք մը չեն

կրնար գտնել Անտր կեանքին մէջ : Քրիստոս ա՛յնքան բարձր է իր նկարագրով Պուստոսյէ , Կոմիսւեկիոսէ և ուրիշներէ , ո՛րքան նսկայ ծաւր բարձր է դաշտի ցած խոտէն , ո՛րքան ամուսնաւոր լեռի բարձր է խոնարհ յլուրէն : Քրիստոս ա՛յնքան վեր է ուրիշ կրօնքի հիմնադիրներէն , ո՛րքան բացավառ սրեւր վեր է ոսկեգոյն ամպերէն՝ ո՛րոնք կ'ուկեզօծուին արեւին ճառագայթներով : Այսքան բարձր նրկարագիրի և սրբութեան սէր մէկը չի կրնար ըլլալ սոսկ մարդ : Անտր համար Նախողիոն կը գոչէ , « Ես կը ճոնչնամ մարդը , բայց Յիսուս սոսկ մարդ չէ : » Ատր համար Գերմանացի մեծ բանաստեղծը , Կէսթէ , կ'ազաղակէ , « Քրիստոսէ կ'արտացոլանայ վսեմութեան փառք մը ա՛յնքան Աստուածային , զոր Աստուած մը միայն կրնար յայտնել աշխարհիս վրայ : » Ատր համար Անգլիացի նշանաւոր գրողը , Թովմաս Քարլայլ , կը կոչէ Յիսուս Նազովրեցին « Մեր Աստուածային Օրինակը , որմէ բարձրը մարդկային միտքը հասած չէ դեռ , անհուն նկարագիր մը՝ որուն նշանակութիւնը միշտ նորանոր պահանջներ պիտի լնէ մնզմէ զլինքը հասկնալու համար : » Քրիստոսի աննման նկարագիրը ապացոյց է իր Աստուածութեան , վասնզի Աստուած մը միայն կրնար ունենալ այդպիսի անզուգական նկարագիր մը :

2. Ի՛ր Վարդապետութիւնները .— Ուրիշ կրօնքներու հիմնադիրներ « աչքի տեղ աչք և ակոտայի տեղ ակոտայ » կը քարոզեն . մինչ Քրիստոս կը քարոզէ սէր , և իր վարդապետութիւնները հիմնեց սիրոյ վրայ : Ո՞ր կրօնքի հիմնադիրը կը հրամայէ սիրել թշնամիները , ատուները և հալածողները , բայց եթէ՝ Քրիստոս : Ո՞ր կրօնքի հիմնադիրը լիցուց աշխարհը յթութեան անձնուրաց գործերով , բայց եթէ՝ Քրիստոս : Կորսուածը փնտռել , ինկածը վերցնել , աղքատին օգնել , հիւանդը դարմանել , սգէսը դաստիարակ-

կել, նեղուածը սիրովել . ահա՛ Քրիստոսի աննման վար-
դապետութիւնները : Ուրիշ կրօնքի իմնադիրներ չունէին
հաւասարութեան և եղբայրութեան գաղափարն անգամ :
Տէրը չէր կրնար հաւասար ըլլալ ծառային հետ . սակայն
Քրիստոս իռչակեց հաւասարութեան և եղբայրութեան ըս-
կզգրունքները : Ան յայտարարեց միացուցիչ սկզբունքներ
« Զեր մէջ մեծ կամ պզտիկ չկայ , » « Դուք ամէնքդ եղբայր
էք : » Քրիստոսի թշնամիներն անգամ կը զարմանային Ա-
նոր վարդապետութիւններուն վրայ (Մատ . Է . 28) : Այն
սպասարկները՝ որովք Քրիստոսը բռնելու համար եկած էին
Փարիսեցիներու կողմէն՝ շեղուելով Անոր սքանչելի վարդա-
պետութիւնները , կ'երթան կ'ըսեն Փարիսեցիներուն , « Մէ
երբէք այնպէս խօսեցաւ մարդ » (Յովն . Է . 46) : Քրիստո-
սի ամբողջ խօսածները արձանագրուած չին , և սակայն
այն քիչ արձանագրուածներն ալ կը պատկերացնեն Քրիս-
տոսի Աստուածութիւնը : Կարտին կ'ըսէ , « Քրիստոսի խոր-
հուրդը , 2000 տարի վերջ ալ , պէտք չունի վերաքննու-
թեան : Իր ըմբռնումները Աստուծոյ , մարդուն և մարդ-
կային ընկերութեան վրայ վերջնական են . մարդկային
մտաւորական կարողութիւնը չի կրնար երբեք անոնցմէ
անդին : » Որքան ցանցաւ է ճշմարիտ բնատիպութիւնը
աշխարհի վրայ : Ողիսեւս կ'ըսէ , « Ես մէկ մասն եմ անոնց՝
որոնց հանդիպած եմ : » Եւ Կէօթէ կ'ըսէ , « Եստ խօսուած
է բնատիպութեան վրայ . բայց ինչ կը նշանակէ բնատիպու-
թիւն : Հագիւ թէ ծնած ենք մեր շրջակայ աշխարհը կը
սկսի ազդել մեր վրայ , և անոր գործը կը տւէ մեր ամ-
բողջ կեանքին մէջ . . . Եթէ կարենայի թուել ամէն ինչ
որ կը պարտիմ նախորդ մեծ մարդերու և ժամանակակից-
ներու , իրապէս շատ քիչ բան պիտի մնար իբր իմա : »
Կիզօ կ'ըսէ , « Քրիստոնէական կրօնքին էական հանգամանք-

ներուն մէջ չեմ կրնար գտնել որ և է որդեգրութիւն կամ մարդկային ծագում:» Ուսկից սորուեցաւ կամ առաւ Քրիստոս Իր վարդապետութիւնները, որոնց նմանը չի տեսնուիր ո՛չ մէկ կրօնքի մէջ: Անշուշտ Ան շատաւ օտարներէ, վասն զի Քրիստոսի մեկուսացումը Իր երեստարդութեան մէջ զբաւականն է այս մասին: Անշուշտ Ան շատաւ Հրեաներէ, վասն զի անոնք ալ կը նկատէին Քրիստոսի վարդապետութիւնները լնատիպ, կ'ըսէին, «Ձիւրդ զգիրս գիտէ սա, զի թւեալքնաւ չիք» (Յովհ. է. 15), Չէնիննկ կ'ըսէ, «Ամբողջ աշխարհի բարոյական կերպարանքը փոխելու և ազգերը մէկ Աստուծոյ մաքուր և ներքին երկրպագութեան, Աստուածացին և եղբայրական սիրոյ ոգիի մը առաջնորդելու գաղափարը միակն է, որուն հետքն անդամ չենք կրնար գտնել Յիսուսէ առաջուան փոլիստիաներուն և օրէնադիրներուն քով:» Քրիստոսի վարդապետութիւնները բնատիպ են և կը գերազանցեն աշխարհի բովանդակ վարդապետութիւնները:

Քրիստոսի վարդապետութիւններուն մէջ կան Իր Աստուածութեան մասին որոշ խօսքեր, Ան կը հաստատէ թէ Ինք Աստուծոյ Որդին է, և Ան անշուշտ պիտի չլսէր թէ Ինք Աստուած է, եթէ չէր Աստուած: Անշուշտ կրնայ մէկը յայտարարել թէ ինքը անկեղծ է, մինչ կեղծաւոր է, կրնայ ցոյց տալ ինքզինքը բարի, մինչ չար է: Սակայն կրնաք Քրիստոսը ստախսանելու և խաբարանելու կարգը դասել: Անկեղծութիւնը մարմնացած է Քրիստոսի վարդապետութիւններուն և կեանքին մէջ: Նայեցէ՛ք Ան երդէք չի շողոքորթիր, իր թիշնամիներուն երեսին կը դարնէ իրենց հանցանքները: Եթէ Քրիստոս անկեղծ է, ուրեմն Աստուած է, եթէ՛ անկեղծ չէ, ուրեմն մեծ ստախսու մը կամ խաբարայ մ'է, որ խաբած է շատերը: Բայց

Ինչ պիտի ըսէք այն ատեն Քրիստոսի անրասիր նկարագրին և Անոր Աստուածային վարդապետութիւններուն համար: Պրահասացի անհաւատը, Ռուսոս, յաղթուած Աւետարանէն՝ կը գոչէ, «Կրնա՞յ ըլլալ որ գրութիւն մը ա՛յնքան վսեմ և սպարզ՝ սոսկ մարդու գործ ըլլայ: Կրնա՞յ ըլլալ որ ան մէկը՝ որուն կենսագրութիւնը կ'ընեն Աւետարաններ, մարդէ աւելի քան մը ըլլայ: Ինչ քաղցրութիւն ինչ սրութիւն ինչ շնորձք իր խօսքերուն մէջ. ինչ վսեմութիւն իր վարդապետութիւններուն մէջ . . . Ուր է այն մէկը, այն իմաստունը որ զխտէ ինչպէս պէտք է գործել չարչարուիլ և մեռնիլ առանց տկարութիւն մը ցուցունելու: Եթէ Սոկրատի մանր իմաստունի մը կը յարմարէր, Քրիստոսի կեանքը և մանր Աստուծոյ միայն կրնան վերագրուիլ:» Ո՛չ Քրիստոս ո՛չ ալ իր հետեւողները հարած են Քրիստոսի Աստուածութիւնը. Ան իրապէս Աստուած է:

3. Իր յորձերը. — Ով է Քրիստոս — Ան որ կերակրեց անօթիներ, հաշուեցոյ մերկերը, քաւեյ ծովին վրայ, կոյրերուն աչք շնորհեց, և կաղերուն՝ ոտք, թշկեց ամենազգի հիւանդներ, մեռելներ յարուց նոյն խակ գերեզմանէն, սրբեց արցունքներ մարդոց տամուկ աչքերէն և մտիթարեյ վշտալից սիրտեր: Քրիստոսի հրաշքները կ'ապացուցանեն Անոր Աստուածութիւնը: Քրիստոսի հրաշքները կը գերազանցեն Իրմէ առաջ և վերջը կատարուած բոլոր հրաշքները, վասնզի Քրիստոս իր զօրութեամբ գործեց հրաշքներ, մինչ ուրիշներ Աստուծոյ կամ Քրիստոսի զօրութեամբ և անունով: Դիտեցէ՛ք երեսուն երեք տարուան երիտասարդ մը՝ որուն կեանքին երեսուն տարիները թաղուած են մթութեան մէջ. միայն երեք տարիներ ապրած է հրապարակային կեանքով, և սակայն այդ մի-

Չոցին եղած է աշխարհի նշաւակ, անարգուած և հալածուած, և վերջապէս մեռած է շարագործի մը մահով: Բայց այսօր միլիոնաւորներ կը շնորհակցին Անոր, և այս մեծ ապացոյց մը չէ՞ թէ Ան սոսկ մարդ չէ, այլ՝ Աստուած մարմնի մէջ: Նայեցէ՛ք Քրիստոս չի մնար գերեզմանի միտքեան մէջ, հրաշափառապէս յարութիւն առնելով կը համբաւնայ երկինք: Հօր Աստուծոյ աջ կողմը՝ Քրիստոսի հրաշքներուն, մանուսնոգ Անոր մահուան և հրաշափառ յարութեան առջև չէ՞ք ստիպուիր նարիւրապետին նեա խոնարհելով խոտաովանելու թէ «Արդարեւ այր այս Որդի Աստուծոյ էր» (Մարկ. ԺԵ. 39): Ո՞վ երբէք ինքզինքը յարուց Քրիստոսէ առաջ կամ յետոյ, Սակայն Քրիստոս յարութիւն առաւ իբր շօր մնամարտիկ և յաղթող մահուան: Քրիստոսի զարմանահրաշգործերը և բազմաթիւ հրաշքները ապացոյց չեն թէ Ան Աստուած է: Արդեօք Քրիստոսի հրաշքները և յարութիւնը սո՞ւտ բաներ են: Լսեցէ՛ք, սերեմն, Յովսեփոսի, իրազակաւոր Հրեայ քահանային և պատմիչին, որ ապրեցաւ Ա. դարու վերջերը, ան կ'ըսէ. «Այս ասուններս ապրեցաւ Յիսուս, իմաստուն մարդ մը. երբ պատշաճ է կոչել զինքը մարդ, վասնզի զարմանալի գործեր կը կատարէր, վարդապետ այնպիսիներուն՝ որոնք կ'ընդունին ճշմարտութիւնը հաճութեամբ: Իրեն գրաւեց թէ՛ Հրեաներէն և թէ՛ Յոյներէն շատերը: Քրիստոս էր, և երբ Պիղատոս մեր զիսաւոր անձերուն թելադրութեամբ դատապարտեց զԱյն խաչի մահուան, անոնք որ զինքը նախապէս տիրած էին չիտողցին զինքը: Որովհետեւ երրորդ օրը երևցաւ անոնց դարձեալ կենդանի . . . և Քրիստոսն և անորու ազանդը, այսպէս կոչուած Անոր անունով, դեռ կը մնայ մինչեւ այս օր» (Հնութիւնք Հրէից, Գիրք ԺԸ. Գլ. Գ Հատ. 3):

Շիրաուս, Ռինն և ուրիշ անհաւատներ թէև կ'ընդունին թէ Յիսուս ապրեցաւ երկրի վրայ, և ունեցաւ նետեւոյնք՝ սրտնք հաւատաւորին թէ Ան Մեախոն է, և թէ Յիսուս խաչուեցաւ Հոսմէական կառավարութեան հրամանով. սակայն կ'ուրանան Յիսուսի յարութիւնը իրեւ պատմական եզրութիւն մը: Ահա անհաւատներու ծածաղաչարժ ենթադրութիւնները: Գերմանացի անհաւատ Ոսկար Հոլման, կ'ըսէ, «Յովսէփ Արիմաթացին ուղեց իր գերեզմանը՝ փոխ սալ Յիսուսի, և թաղեց անոր մարմինը: Եւ սակայն յետոյ զգաց թէ սխալ մը գործած էր, խաչուած չարագործի մը մարմինը իր պատուաւոր բնասունքին գերեզմանատան մէջ ընդունելով: Հետեւորար Յիսուսի մարմինը գաղսնապէս փոխադրեց ուրիշ տեղ մը. և երբ աշակերտները միաշարաթի առաւօտուն եկան, գերեզմանը փափուր գտան:» Անհիմն ենթադրութիւն մը: Հոլման ուսկից գիտէ թէ Յովսէփ Արիմաթացին այսպէս բռաւ: Ուրիշ մը, Փրոֆ. Քլարտօ Լէյք, կ'ըսէ, «Երուսաղեմի շրջականները վիճալոր գերեզմաններով լեցուն էին, և դիւրին չէր գտնազանել մին միւսին առանց խնամատ քննութեան: Կիները Յիսուսի թաղուած տունն ա՛յնքան յուզուած էին, որ չէին կրցած լաւ միաք պահել գերեզմանը, և երբ առաւօտուն կանուխ եկան, գտան պարապ գերեզման մը, զոր կարծեցի՛ն թէ Յիսուսինն է, և երիտասարդ մը կեցած էր այդ թափուր գիրեզմանին դուռը, և ըսաւ թէ սխալած էին, «Հոս չէ», ըսաւ երիտասարդը, «Տեսէք այն տեղը՝ ուր գրուած էր,» և մատով ցոյց տուաւ միւս գերեզմանը: Սակայն կիները իրենց սխալը անսնկով գարշուրեցան և փախան:» Ահա ուրիշ անտեղի վարկած մը: Անհաւատներ պիտաւորարար երկու ենթադրութիւններ կ'ընեն. Նախ թէ Յի-

տուսի յարութիւնը կանխամտածութեամբ գործուած նենգութեան մը արդիւնքն էր : Ոմանք կ'ըսեն թէ Յիսուս չմուսաւ խաչին վրայ , և աշակերտները կաշառքով առին Յիսուսը , և ուրիշ մը թաղեցին Անոր տեղ և հոշակեցին թէ Յիսուս յարութիւն առաւ : Սակայն Յիսուս մեռաւ խաչին վրայ : Զինուորներ նիզակով խոցեցին Անոր կողմ և վերքէն արիւն և Զուր վազ'ցին : անա մահուան ապացոյց մը (Յովն . ԺԹ . 34 , 35) : Ուրիշ ապացոյց մը , հարիւրապետ : սր երաժ էր քննելու թէ մտած էին խաչուածները՝ Յիսուսը մեռած գտնելով չի կտարեր Անոր սրունքները , մինչ աւազակներու սրունքները կը կտարէ : Մինչև և իսկ Շթրատուս անհաւատը կը ստիպուի ըսել թէ «Բոլոր շրջակաները գիտցան թէ Ան մեռած էր :» Ուրեմն Յիսուս մեռաւ և թաղուեցաւ : Կ'ըսուի թէ Յիսուսի յարութիւնը նենգութեան մը արդիւնքն է : Որո՞նք ըրին այդ նենգութիւնը . — անշուշտ Յիսուսի աշակերտները : Բայց աշակերտները ի՞նչպէս կրնային նենգութիւն ընել . — անշուշտ գողնալով : Սակայն ի՞նչպէս կրնային քանի մը անգէն ձկնորսներ գողնալ Յիսուսի մարմինը : Պահապանները ինչո՞ւ չղիմաղրեցին : Եթէ կը քննուային ի՞նչպէս կրնային գիտնալ թէ աշակերտները գողցած , կամ քարին գլորումէն արթննալու չէին : Եւ ինչո՞ւ Հրեաներ յետոյ չեն բռներ այդ գող աշակերտները : Աշակերտները ի՞նչպէս կրնային գողնալ Յիսուսի մարմինը և հոշակել թէ Ան յարութիւն առաւ , երբ իրենք գողափար իսկ չունէին Յիսուսի յարութեան վրայ : թէեւ Յիսուս բսած էր , բայց անոնք չէին հասկցած . և Աւետարանները կը նկարագրեն թէ ո՛րքոն դժուարութեամբ կը հաւատան Յիսուսի յարութեան : Հետեւաբար բոլորովին անհիմն առաւ մ'է ըսել թէ աշակերտները գողցան Յիսուսի մար-

մինք և յոչակեցին թէ Ան յարութիւն առաւ : Երկրորդ թէ Յիսուսի աշակերտները ինքնախաբ եղան : Ուրիշներ կ'ըսեն թէ Յիսուս յարութիւն չառաւ , այլ աշակերտները Յիսուսի գերեզմանը պարտապ գտնելով , կամ սխալմունքով ուրիշ գերեզման մը Յիսուսինը կարծելով լնփախաբ եղած , կարծեցին թէ Յիսուս յարութիւն առաւ : Բայց ի՞նչպէս աշակերտները ինքնախաբ եղած կրնան լլլալ , երբ մինչև ուր չտեսնեն Յիսուսը և չջօշափեն Անոր վերքերը , չեն հաւատար : Եւ Յիսուսի յարութիւնը ուրիշ պատմական դէպքերու չափ ազատոյցներ ունի : Յիսուսի գերեզմանը բոլորովին նոր էր , հետեւաբար չէր կարելի չփոխել զայն ուրիշ գերեզմանի հետ : Ինչպէս նոր զգեստը չին զգեստէն , նոր կօշիկը՝ չին կօշիկէն նոր աթոռը չին աթոռէն դիւրութեամբ կարելի է զանազանել , նոյնպէս Յիսուսի նոր գերեզմանը ուրիշ չին գերեզմաններէն դիւրաւ կարելի է որոշել : Յիսուսի յարութեան ապացոյցներն են կիները , աշակերտները , նոյն իսկ Յիսուսի թշնամիները (Մատ. ԻԸ . 11—15) , թափուր գերեզմանը , բայց մասնաւորապէս ծալլուած վարչամակր՝ որ ամենաօրէն և անհերքելի ապացոյցն է Յիսուսի յարութեան : Եթէ աշակերտները գուցան մարմինը , չէին կրնար՝ վարչամակր ծալլելու համար ժամանակ կորանցնել : Աճապարսնքով դողցած տաւննին կրտաւները և վարչամակր կամ միասին պիտի տանէին : և կամ , իրարանցած պիտի ձգէին : Ծալլուած վարչամակր կը կենայ երբև անհերքելի ապացոյցը Յիսուսի յարութեան : Տէ Վէտտէ Կերմանոսցին կ'ըսէ , « Քրիստոսի յարութիւնը արդարեւ պատմական դէպք մ'է , ուստի թէև այն դէպքին միջոցին և եղանակին վրայ կը տիրէ անփարստելի մթութիւն , դէպքը , սակայն , չի կրնար

դրուել երկրայութեան տակ, ինչպէս չի կրնար երկրայութեան տակ դրուիլ Յուլիոս Կայսեր պատմութիւնն պատմական ստուգութիւնը :» Ուրեմն Յիսուսի յարութիւնը պատմական իրողութիւն մէջ, որուն վրայ հիմնուած է Քրիստոսնութիւնը : Քանի որ Քրիստոսի հրաշքները և յարութիւնը իրական են, ուրեմն Ան Աստուած է. վասն զի Աստուած մը միայն կրնայ գործել այդ հրաշքները և յարութիւն առնել :

4. Ի՞նչ ազդեցութիւնը. — Երկիրը աւերակ մէջ Քրիստոսակ տուած ամէն կողմ պատերազմ, գերութիւն, մարտիւն և մեղք : Քրիստոս բերաւ «յերկիր խաղաղութիւն», ի մարդիկ հաճութիւն :» Սէրը սկսաւ նորոգել աւերակ երկիրը, պատերազմներ դադարեցան : Գիտութիւն, գրականութիւն, նկարչութիւն և երաժշտութիւն ծաղկեցան Քրիստոսի սուրբ շօշափումին տակ . ցուրտ մարմար կենսականութիւն ստացաւ և երաժշտութիւնը՝ հրապոյր . գիտութիւն և գրականութիւն յառաջացան, ընդհանրացան և ամենուն իրաւունքը եղան : Տեսէ՛ք Քրիստոսի ազդեցութիւնը կուսպաշտ, տգէտ, ինկած և խաւարակուռն երկիրներու մէջ : Պոմպէոս Մեսսինայի բնակիչներուն պատասխանեց, «Մ'ի շողակրատէք ձեր օրէնքին վրայ, քանի որ սուրեր ունիք ձեր կուշտերէն կախուած :» Քրիստոս սուրի զօրութեամբ չի գործադրեց Իրնպատակը, Ան խաղաղութեան Իշխանն է, և Անոր թագաւորութեան մականը Սուրբ Հոգիին սուրն է . Ան խաղաղութեամբ, մանաւանդ Սուրբ Հոգիին սուրով յաղթանակ կը տանի մեղքի և տգիտութեան դէմ : Վերցուցէ՛ք Քրիստոսը աշխարհէն . և ահա աշխարհը աւերակ պիտի ըլլայ, և մոլութիւններու կիրքերու և պատերազմներու թատերաբեմ : Վերցուցէ՛ք Քրիստոսը, և ահա Հռոմի Սբ. Պետ-

բար, Լոնտոնի Սր. Պօղոսը, Կ. Պոլսոյ Այս.—Սօֆիան, Վերհե-
ափկի և Միլանի մայր-եկեղեցիները հիմնադրուած կ'ըլլան :
Վերցուցէ՛ք Քրիստոսը, և ահա Ռափայէլ, Միքայէլ Ան-
ձէլօ, Մոցարդ, Պէթովէն, Հանաէլ, Տանթէ, Միլասն,
Շէքարիբ, Կէօթէ, Պիզմարք և Կլատաթոն կը դառնան
ոչնչութիւն : Քրիստոսի ազդեցութիւնը հրաշքն է պատ-
մութեան, և ապացոյցը՝ թէ Ան սոսկ ասրդ չէ, սյլ Աստ-
ուած :

Բ. ԿԱՐՄԻՔՆԵՐ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՎՐԱՅՈՎ.— «Չիարդ
թուի ձեզ վասն Քրիստոսի :»

1. Ի՞նչ կ'ըսեն իր աշակերտները.— Երբ Քրիստոս հար-
ցուց իր աշակերտներուն թէ «Դուք զո՞ք ասէք զինէն
թէ խցեմ .» Պետրոս ամբողջ աշակերտներուն կողմէն պա-
տասխանեց թէ «Դու ես Քրիստոսն, Որդի Աստուծոյ կեն-
դանոյ» (Մատ. ԺԶ. 15-16) : Քրիստոսի աշակերտները
իրենց գրութիւններուն մէջ կը վկայեն թէ Քրիստոս Աստ-
ուած է : Անոնք կը նկարագրեն իրենց աչքերով տեսած
Քրիստոսի կեանքը և գործերը, և իրենց ակառճներով լսած
Քրիստոսի վարդապետութիւնները (Գործ. Դ. 20, Ա.
Յովհ. Ա. 1-5) : Անհաւատներ կը կարծին թէ Աւետա-
րանները վէպ են, հետեւաբար Քրիստոսի համար բառա-
մտերը, ամէնքն ալ, սուա են : Այն ասին կը հարցնեմ,
ուսկի՞ց գտան աշակերտները այդ կեանքը և վարդապե-
տութիւնները. սօքէս և գրականութիւնէ զուրկ ձկնորսներ
կրնային արտադրել զարեանայի կեանք մը և աշխարհի
գրականութեան մէջ չգտնուած անզուգական վարդապե-
տութիւններ. ինչպէս կրցան Քրիստոսի վերադրել գրա-
կանութեան ամենաբարձր և ամենապսեմ վարդապետ-
ութիւնները : Պահ մը ետեւագրեմք թէ աշակերտները հնա-
րեցին, բայց ինչ է իրենց շարժ այդ հնարքին մէջ : Եթէ

տուտ և շինծու բաներ էին իրենց քարոզած Քրիստոսը և Անոր վարդապետութիւնները . ինչո՞ւ ինքզինքնին իրենց պաշտած Քրիստոսի սիրոյն համար կը յանձնեն չարաչար ծեծուելու , բանտարկուելու և մինչև իսկ մեռնելու : Յիմար էին անոնք : Եթէ յիմար էին , ինչո՞ւ թշնամիները կարեւորութիւն կ'ընծային անոնց խօսքերուն և կը չարչարեն զանոնք և կը սպաննեն : Անհաւատն Ռուսօ կ'ըսէ , «Պիտի լսենք թէ Աւետարանի պատմութիւնը հնարուած է : Բարեկամս , այնպէս չէ որ կը հնարեն , և Սոկրատի դէպքերը՝ որոնց մասին ո՛չ մէկը կը տարակուսի՝ աւելի քիչ սառուցուած են քան Յիսուսի կեանքին դէպքերը . . . Աւելի զժուար է բմբունել թէ բազմաթիւ մարդեր համաձայնաբար հնարած ըլլան այս գիրքը (Աւետարանը) , քան թէ հաւատալ թէ միակ սննձ մը մասակարարած է անոր նիւթը . . . Յարգել լռիկ ինչ որ չէք կարող ո՛չ մերժել , ո՛չ հասկնալ , և խոնարհիլ այն մեծ էակին առջև՝ որ միայն գիտէ ճշմարտութիւնը :» Քանի որ աշակերաններու նկարագրած կեանքը և վարդապետութիւնները ճշմարիտ են և Աստուածային , ուրեմն Քրիստոս Աստուած է :

2 . Ի՞նչ կ'ըսեն իր վրայ հիացողները .— Յովհաննէս Մկրտիչ , որ շատ լաւ կը ճանչնար Քրիստոսը և երկինքէն վկայութիւն ընդունած էր Անոր մասին , կը գոչէ , «Ահա՛ Քառն Աստուծոյ :» Բոլոր Քրիստոնեաներ սկիզբէն լսեր հաւատացած են Քրիստոսի Աստուածութեան . և այս ընդհանուր հաւատքն ալ բացորոշ ապացոյց մ'է Քրիստոսի Աստուածութեան : Առաջին Քրիստոնեաներ անշուշտ չէին կրնար հաւատալ Քրիստոսի Աստուածութեան առանց ակնբեր և համոզիչ ապացոյցի : Եւ Քրիստոնեաներ Քրիստոսի Աստուածութեան ապացոյցները գտան Անոր նը-

ճարտագիրին, վարդապետութիւններուն, հրաշքներուն, Անոր յարութեան և ազդեցութեան մէջ: Պիչբ կ'ազդարակէ, «Սբ. Գիրքէն հաննցէք Քրիստոսի Աստուածութիւնը, և ահա մտչեկոյտ մը կ'ըլլայ ան ինձ համար:» Մեծն Նափոլէոն, մինչ կը գտնուէր Սբ. Հեղինէ կղզին, լսաւ «Յիսուս փիլիսոփայ մը չէ, վասնզի Իբ ապացոյցները հրաշքներ են, և սկիզբէն իր աշակերանները պաշտօնին զԱյն: Աղեքսանդր, Կեսար, Մեծն Կարողուս և ևս հիմնեցինք կայսրութիւններ, բայց ինչ հիմի վրայ հաստատեցինք մեր միաքի յղացումները:— Ոյժի վրայ: Յիսուս հիմնեց կայսրութիւն մը սիրոյ վրայ, և մինչև այսօր միլիոնաւոր մարդեր մտան Անոր համար: Ես ժամանակէս առաջ կը մեռնիմ, և իմ մարմինս սիախ ըլլայ հող և որդերու կիթակուր: Ահա ճակատագիրն անոր՝ որ կանչուած է ըլլայ Մեծն Նափոլէոն: Ո՛րքան անդունդ իմ խոր խեղճութեան և Քրիստոսի յաւիտենական թագաւորութեան միջև՝ որ հռչակուած, սիրուած, սրաշուած և տարածուած է ամբողջ երկրին վրայ:» Իր Պէրթրանա զօրավարին դառնալով կ'ըսէ, «Եթէ չես հաւատար թէ Յիսուս Քրիստոս Աստուած է, այն ասին սխալ մը գործեցի զքեզ զօրավար բնորեղուս մէջ:» Թէոսոս Փորքրը կը կոչէ Քրիստոսը «Մեր պատմութեան ամենաբարձր իրողութիւնը, և մարդկային ցեղի ամենամեծ վախճանը:» Էմբրայն կ'ըսէ թէ «Ամբողջ պատմութեան մէջ սոսկ Յիսուս գնահատեց մարդուն մեծութիւնը:» Միս Քօնպ կը կոչէ Քրիստոսը «մարդկութեան Փրկիչը, և բոլոր ժամանակներու ամենամեծ հանճարը՝ որ բացառ անվերջ յատուցողութեան դարը:» Շէլլինկ կը խօսի Քրիստոսի վրայ իբրև Աստուածայինին և մարդկայինին միացում: Արգիօք այս ամէնքը սխալեցան, կարծելով Քրիստոսը Աստուած:

3. Ի՞նչ կ'ըսեն իր քչևամիսները. — Կ'արժէ լսել նոյն իսկ Քրիստոսի թշնամիներուն կարծիքները Քրիստոսի նրկասմամբ : Անհաւատներէ չասեր կը մերժեն Քրիստոսի Աստուածութիւնը , իսկ ուրիշներ ալ կը խօստովանին զայն : Շարառւս անհաւասար կը կոչէ Քրիստոսը «Պատմութեան մէջ ամենամեծ կրօնական հանձարը :» Ռէնան , մեծ անհաւասար , կ'ըսէ , «Հանգչէ՛ արդ քու փառքերուդ մէջ , հիմնադիրդ վեհազուն : Քու գործդ կատարուեցաւ , Քու Աստուածութիւնդ հաստատուեցաւ : Մի՛ վախնար թէ պիտի տեսնես Քու աշխատանքներուդ չէնքը կործանուած սխալով մը . . . Ի՞նչն պիտի ըլլաս մարդկութեան անկիւնաքարր , այնպէս որ կորզել Քու անունդ այս աշխարհէս , կը նշանակէ խախտել զայն իր հիմքէն :» Հէկէլ կը գրանէ «Պատմութեան դարձակէտը Քրիստոսի մէջ :» Անհաւատն Ռուսոս կ'ըսէ , «Աւետարանը ունի ճշմարտութեան յասկանիչներ , ա՛յնքան մեծ , ա՛յնքան որոշ , ա՛յնքան կատարելապէս անողուգական , որ անոր հնարիչը առկիւղ զարմանալի պիտի ըլլար քան իր Իւլցագունը :» Ահա Քրիստոսի թշնամիներուն կարծիքները Քրիստոսի վրայ :

4 Ի՞նչ կ'ըսե՛ք դուք. — «Զիա՞րդ թուի ձեզ վրան Քրիստոսի :» Հոգ չէ թէ ուրիշներ ի՞նչ կարծիք ունին Քրիստոսի վրայ . դուք ի՞նչ կարծիք ունիք Անոր վրայ . ի՞նչ նշանակութիւն ունի Քրիստոս ձեր կեանքին մէջ : Ուրիշներ իրենց կարծիքը յայտնած են դեղնակապէս Քրիստոսի վրայ : Ռափայել , Ֆրա Անճէլիքօ և Այլվազովաքի յայտնած են իրենց կարծիքը իրենց նկարած գեղեցիկ նրկարներով : Մեծ բանաստեղծներ , Մաքոլէյ , Բասպալ , Էմրսըն , Վիքթոր Հիւկօ և Դուբեան յայտնած են իրենց կարծիքը Քրիստոսի վրայ բանաստեղծական հրաւրանչ երգերու մէջ : Բայց դուք ի՞նչ կարծիք ունիք Քրիստոսի

վրայ : Մեր նախահայրերը , Գրիգոր լուսաօրիչ , Սահակ
և Մեսրոպ , Վարդան և Վահան , Նարեկացիին և Շնորհա-
լին յայսնուած են իրենց կարծիքը Քրիստոսի վրայ : Անոնք
պաշտած են Քրիստոսը իբրև Աստուծոյ Որդին , և նուիրած են
իրենց կեանքը Անոր : Թոչ կ'ընեն , սակայն . այսօր անոնց
խոսները . Քրիստոսը հասարակ մարդայ աստիճանին կ'ի-
ջնդնեն , այն Քրիստոսը՝ որուն կը պարտի մեր աստուծախտ
ազգը իր այսօրուան գոյութիւնը , երկրաքարչ արարած
մը չինելու անպատմութիւնը կը գործեն :

Բարեկամ , մի՛ կարծեր թէ անհաստական յարձա-
կումներովդ կը վնասես Քրիստոսի և Անոր գործին . այլ
ընդհակառակը դուն կը վնասուիս : Հոովմայեցի կայսր մը
խնճոյք մը կ'ընէ , բայց նոյն օրը առաստ անձրև կուզայ . կայս-
րը բարկանալով կը հրամայէ զօրքերուն որ Արամազդի ուղ-
ղեն իրենց նետերը . նետեր կ'արձակուին , սակայն նետե-
րը իրենց գլխուն վրայ կ'իյնան : Արեւը միշտ կը վայլի ,
և արեւին դէմ նետուած ցեխը անարգանք չէ արեւին , այլ՝
նետողին : Եկո՛ւր , բարեկամ , եկո՛ւր մեծ և ճշմարիտ
դիտուններու հետ դուն այ ընդունէ Քրիստոսը , երկրպա-
ղէ՛ Անոր իբրև Աստուծոյ Որդին Թովմասի պէս գոչելով ,
«Տէր իմ եւ Աստուած իմ :»

ԻՆՔՆԱԿԱՄ ԿՐՕՆՔ

«Որ յիմաստութիւն իմն համարէ ինքնակամ
կրօնիւք» Կող. Ք. 23.

ԱՅՍՏՈՐ կրօնքի և կրօնական բաներու հանդէպ հակառակութիւն կայ մեր ազգին մէջ : Ոմանք , կէս-գիտուններ , իմաստակներ , կարծելով թէ գիտութիւնը հակառակ է կրօնքի , և կրօնքը՝ գիտութեան , կարծելով թէ քիչ շատ բան գիտցողի մը համար անվայել բան է հետամախ կրօնքի , մէկդի կ'ընեն կրօնքը և ամէն բան՝ որ կրօնքի հետ կապ ունի : Հրքայի ցոյց կուտայ թէ գիտութիւն և կրօնք հակառակ չեն իրարու , այլ՝ իրարու լրացուցիչ , ան կ'ըսէ , «Ճշմարիտ գիտութիւնը և ճշմարիտ կրօնքը երկուսրեակ քոյրեր են , զորս չէ կարելի բաժնել առանց երկուքն ալ միուցնելու : Գիտութիւնը կը զարգանայ այն չափով՝ որով կրօնազգած է . կրօնքը կը ծաղկի այն չափով՝ որով գիտասէր է , որով իր արմատները կը մխրճէ գիտութեան գետնին մէջ :» Կիրակի առաւօտ մը օտարազգի գիտնական մը ուղեւորով տեսնել մեծանուն գիտնական Լորտ Քէլվինը բաղխեց անոր դուռը : Սպասուէի մը դուռը բանալով ըսաւ թէ Լորտ Քէլվին տունը

չէ : Օտարականը հարցուց թէ ո՛ւր կրնար գտնել զայն :
Սպասուհին պատասխանեց , « Այս ժամուս ան եկեղեցին
է , ուր դուն ալ պէտք էր որ գտնուէիր : » Ըջմարիտ և
մեծ գիտուններ կրօնասէր եղած են ընդհանրապէս .
ինչպէս՝ Վիքթոր Հիւկօ , Կէօթէ , Նեւտոն , Շէքսպիր ,
Տանթէ , Միլտոն , Թէնիսոն , Բասզալ , Լամարթին , Լայնս :

Ուրեմն գիտութիւնը հակառակ չէ կրօնքի : Կ'արժէ քննել
Ա . ԿՐՕՆՔԸ .— 1 . Կրօնի սահմանը .— Կրօնքի սահ-
մանը սահմանը կուտայ Շեկլինկ , ան կ'ըսէ թէ կրօն-
քը « Անհունին հունաստորին հետ միացումն է : » Կրօնքը
Աստուծոյ և մարդուն միութիւնն է : Կրօնքը Աստուծոյ
կեանքն է մարդուն մէջ , մարդուն հաղորդակցութիւնը՝
Աստուծոյ հետ : Կրօնքը վարդապետութիւններու շարք
մը չէ , և ո՛չ ալ կը կայանայ ձեւականութեան , ծէսերու
և արարողութիւններու մէջ : Ըջմարիտ կրօնքը կեանք
է , Աստուծոյ կեանքը՝ մարդուն մէջ : Ուրեմն միայն ան՝
որ ունի Աստուծոյ կեանքը , ունի կրօնք , ուրիշներ թէեւ
անուամբ Քրիստոնեայ , եւ երեւութապէս կրօնասէր , բայց
իրապէս անկրօն են : Ասոր համար Պիլըր կ'ըսէ , « Մարդ
մը ա՛յնչափ միայն կրօնք ունի , որչափ ցոյց կուտայ ար-
դեսմբ իր կեանքին մէջ , եւ ո՛չ աւելի : » Քանի որ կր-
օնքը կեանք է , ուրեմն « Սորվեցէ՛ք Քրիստոնէական կր-
օնքին համաձայն ապրիլ » ինչպէս կը գոչէ Բ . զարուն
մէջ ապրող Իգնատիոս :

2 . Կրօնի կարեւորութիւնը .— Կրօնքը կեանքի փո-
խակերպող մեծ դօրութիւնն է , զոր պէտք է ձևք բե-
րել ամէն բանէ առաջ . սակայն ո՛րքաններու կեանքին
մէջ կը պակսի կրօնքը : Կրօնքը սպեղանին է կեանքի հո-
գեկան վիշտերուն . բայց ո՛րքաններ զուրկ այդ սպեղա-
նիէն կը սառապին հոգևորապէս : Մարդը կրօնական

էակ մէ՛, եւ առանց կրօնքի չի կրնար ապրիլ : Կրօնքը բնական է մարդուն համար , եւ անբաժան մարդէն : Անկրրօնն անպատ՛ ունի կրօնք , գտնէ կ'երկրայազէ իր անձին : Կրօնքը կ'որոշէ մարդը անասուններէն , առանց կրօնքի մարդը բնաւ չի տարբերիք անասունէ մը : Սակայն սրբաններ այսօր անօգուտ , անկարեւոր բան մը կը համարեն կրօնքը :

Մեր սղգը հակառակ իր տխուր անցեալին , հակառակ իր դոյութեան սպառնացող ներքին եւ արտաքին վտանգներուն , պահած է իր գոյութիւնը մինչեւ այսօր : Ինչո՞ւ — վասնզի կեանքոտ ազգերը կ'ապրին : Սերմնահատիկը՝ որ իր մէջ կեանք ունի՝ կը բուսնի , կ'ապրի , երբ կը դրուի գետնի մութ ծոցին մէջ , մինչ քարը ո՛ւր ալ թաղէք չի բուսնիր , վասնզի կեանքի զօրութիւնը կը պակսի քարին մէջ : Ո՛ւր են այսօր հին Բաբելոնացիներ , Ասորեստանցիներ , Եգիպտացիներ , Հռոմայեցիներ եւ ուրիշ ազգեր , ինչո՞ւ անհետացած են , վասնզի կեանքէ զուրկ էին : Մինչ մեր ազգը թէեւ ծովեզերեայ ժայռի մը նման մըշտ ծեծուած է փոթորկալից ալիքներէն , չըջակայ ազգերէ , եւ թէեւ մտած է բաւական , սակայն չէ կորսնցուցած իր գոյութիւնը : Ինչո՞ւ — վասնզի կեանքոտ ազգ մէք : Թուրքիստան թագաւորութեան ժամանակ կարգ մը Հայեր կ'երթան Վենետիկ առեւարական դործով , եւ ԺԶ. դարուն մէջ քանի մը Զուղայեցի հարուստ վաճառական Հայեր կը հաստատուին Վենետիկի մէջ : Յետոյ ուսանք կը գաղթեն , եւ մնացածներ Իտալացիներու հետ խնամութիւն ընելով կը կորսուին իսպառ , եւ այսօր անոնց թոռները թէեւ կը կրեն Հայ մականուն , բայց Հայերէն չեն զիտեր բնաւ : Այսօր Վենետիկի մէջ Հայերու բնակած փոզոցը Հայերու Փողոց կը կոչուի , եւ նոյն փո-

դոցին մէջ կայ Սբ. Խաչ անունով փոքրիկ եկեղեցի մը 1692 ին կառուցուած, որ կը գտնուի այսօր Մխիթարեաններու ձեռքը: Հայերէն գիրով տասանաքարեր կան Սբ. Գէորգ եկեղեցիին յարակից գերեզմանատան մէջ. և Վենետիկի իտալական Մայր-եղեղեցիին, Սբ. Մարկոսի, ճակատը կրանիթեայ սլաներու վրայ փորագրուած են քանի մը Զուղայի և Երևանցի Հայ վաճառականներու անունները: Մեր ազգը այսպիսի շատ կորուսաներ ունեցած է. որքան Հայեր կորսուած են Լեհաստանի մէջ և ուրիշ տեղեր. բայց դարձեալ պահած է իր գոյութիւնը իր մէջ գտնուած կեանքին շնորհիւ: Խնչ է այդ կեանքը, բայց եթէ՝ Քրիստոնէական կրօնքը: Եթէ մեր նահապետերը չնդունէին Քրիստոնէութիւնը, մեր ազգը խառնուելով չրջական ճեթանոս ազգերու նեւ պիտի կորսուէր ի սպառ, ինչպէս՝ ուրիշ ազգերէ ռմանք կորսուած են: Վարդանանց արիւնուուչա պատերազմ, կրօնքի այդ մեծ պատերազմը՝ որուն մէջ Հայ քաջեր իրենց արիւնքը թափեցին չնդունելու նամար Պարսկական կրօնքը, կրակապաշտութիւնը, կը կարծէք թէ տեղի պիտի ունենար, եթէ Հայեր Քրիստոնեայ չլլային: Եւ եթէ այդ միջոցին Հայեր ընդունէին Պարսկական կրօնքը, ո՞ր պիտի մնար Հայ ազգին գոյութիւնը: Չէք կարծեր թէ այս վերջին քանի մը դարերուն մէջ մեր տարալատիտ ազգը պիտի ջախջախուէր և աննեատանար բոլորովին, եթէ չունենար Քրիստոնէական կրօնքը: Հայը կրօնքի շատ նահատակներ ունեցած է. ամէն քաղաք ունի իր կրօնքի նահատակներու պատմութիւնը: Քրիստոնէութիւնը արգելք եղած է որ Հայեր չկորսնան խնամութիւն ընել այն ազգերուն նեւ՝ որոնց մէջ ապրած են: Քրիստոնէական կրօնքը սահման գծած է Հայութեան շուրջը, և չէ թո-

զած որ Հայ ազգը կորսուի չըջակայ ազգերու մէջ : Այսպէս մեր ազգը իր գոյութիւնը կը պարտի Քրիստոնէական կրօնքին : Հայր իր կեանքը սուած է , իր կրօնքը սուած չէ : Եւ , սակայն , այսօր կրօնքի համար զոհուող Հային զաւակներէն ոմանք կ'ուզեն ծալլել , մէկդի ընել Քրիստոնէական կրօնքը իբր անպէտ , աւելորդ բան մը : Կր կարծէ՞ք թէ մեր ազգը այսուհետեւ կրնայ իր գոյութիւնը պահել առանց կրօնքի . ո՛չ երբէք , քանի որ շրջապատուած է հեթանոս ազգերէ : Կրօնքը ջնջել կը նշանակէ ջնջել մեր ազգային գոյութիւնը : Շէնքի մը հիմէն կարեւոր քար մը դուրս հանել կը նշանակէ խախտել կամ նոյն խակ կործանել ամբողջ շէնքը : Ծառի մը արմատը կարել կը նշանակէ չորցնել ամբողջ ծառը : Նոյնպէս կրօնքը ջնջել մեր ազգին մէջէն կը նշանակէ ջնջել Հային գոյութիւնը : Մեր ազգային գոյութիւնը պահելու համար անհրաժեշտ է Քրիստոնէական կրօնքը : Անա Քրիստոնէական կրօնքին կարեւորութիւնը և դերը մեր ազգային կեանքին պահպանութեան մէջ :

Բ . ԻՆՔՆԱԿԱՄ ԿՐՕՆՔ .— Պօղոսի ժամանակ ոմանք կարեւորութիւն կ'ընծայէին սոսկ կրօնքի արտաքին բաներուն , ծոմապահութեան , մարմինը ճնշելու և նստածելու . և առաքեալը այդպիսիներու համար կ'ըսէ թէ « իմաստութեան կերպարանք մը ունին ինքնակամ կրօնքով : » Այսօր ալ կան « ինքնակամ կրօնք » ունեցողներ , որոնք կ'ըսեն թէ « Կրօնքը խիղճի գործ է : » Առնալ իմաստութիւն չունին , այլ սոսկ երեւոյթը իմաստութեան : Սակայն ի՞նչ կը նշանակէ « Կրօնքը խիղճի գործ է : » Կը նշանակէ թէ խիղճը ազատ է իր ուզած կրօնքը դաւանելու : Ար . Գիրքը կը շնչատէ խիղճի ազատութիւնը . « Բողոքական եկեղեցին ուրիշ բոլոր եկեղեցիներէ աւելի կը շնչատէ

խիղճի ազատութիւնը : Կաթոլիկ եկեղեցին չի տար խիղճի ազատութիւն իր հետեւողներուն : Պապը անսխալ է , և ինչ որ կ'ըսէ Պապը ժողովուրդը պարտի ընդունիլ իր-րեւ Աստուածային անտխալ պատգամ մը : Կաթոլիկ ժողովուրդը իրաւունք չունի իր խիղճի ազատութիւնը գործածելու հակառակ Պապին որոշումին : Խիղճը ազատ է իր սեզամ կրօնքը դաւանելու , և ուրիշ մը կամ եկեղեցին չի կրնար բռնանալ մարդուն խիղճի ազատութեան վրայ : Երանդ թէ ամէն մարդ բմբունէր թէ «Կրօնքը խիղճի գործ է ,» բմբունէր թէ մարդուն խիղճը ազատ է . այն ատեն շուտով պիտի գոյր Աստուծոյ թագաւորութիւնը :

Սակայն , «Կրօնքը խիղճի գործ է» բողոքներ ստարակը նշանակութեամբ կը գործածեն , իրր թէ ա'լ կրօնքի պէտք չկայ . ասոնք կ'ուզեն կրօնքը ծալլել , մէկը լինել և ուր սեղ գնել խիղճը : Անոնք որ կ'ուզեն ինքնակամ կրօնք մը յառաջ բերել իրենց կամքը յաղեցնելու և կրօնքի սրգելիչ բաներէն ազատ սանձարձակ ապրելու համար , կ'ըսեն թէ «Կրօնքը խիղճի գործ է :» Կրօնքը քննելու համար շատ անյաջող ջանքեր եղած են : Յիսուսէ առաջ Յոյներ և Հռովմայեցիներ ծալրած են կրօնքը : Փե . դարուն վերածնութեան ատեն , Փե . դարուն մէջ Անգլիոյ և Ֆրանսոյի մէջ , իսկ Փե . դարուն սկիզբները Ամերիկայի մէջ ընդհանրացած էր անկրօնութիւնը : Անհաւասան Վոլթէ և իր կատաղութեան մէջ կը գոչէր , «Չանձրացեր եմ լսելէ թէ 12 ձկնորսներ հիմներ են կրօնք մը , ևս ցոյց պիտի տամ թէ մէկ հողի բաւական է դայն քննելու համար :» «Քսան տարի ալ անցնի , պիտի ջնջենք Քրիստոնէութիւնը ,» կ'ողալակէր : Քսան տարի անցաւ և Վոլթէ և սատկեցաւ չարաչար , մինչ Քրիստոնէական կրօնքը կ'ապրի սակաւին : Անցնալին մէջ որքան հաւժկու բա-

զուգններ և վայրագ ոյժեր փորձած են մահուան զագա-
յին մէջ փակել կրօնքը : Ռ՛րքաններ փորած են կրօնքի
գերեզմանը , զայն թաղելու և ոչնչացնելու համար : Ռ՛ր-
քաններ կրօնքը մնոած կարծելով կարդայած են անոր
դամբանականը : Բայց կրօնքը կ'ապրի դեռ . և պիտի
ապրի յաւէտ : Ան կը նմանի ծովեզերեայ ժայռի մը , զոր
կը հարուածեն փոթորկայոյց ծովին կատաղի ալիքները .
բայց ան կը կենայ միեւնոյն տեղը անշարժ և հաստատուն ,
մանաւանդ աւելի փայլուն : Այսօր կարգ մը կէս-գիտուն ,
իմաստակներ Հայ երիտասարդներ անկրօնութեան հովեր
առած պարծանք կը համարեն իրենց համար անկրօնու-
թիւնը : Բայց չէ՞ որ Հայը իր այսօրուան քիչ թէ շատ
քաղաքակրթութիւնը և զարգացումը Քրիստոնէական կրօն-
քին կը պարտի : Ի՞նչ է քաղաքակրթութիւնը — բայց եթէ՞
Քրիստոնէական կրօնքի կարգ մը սկզբունքներուն իրա-
զործումը : Նայեցէ՛ք այն երկիրներու և ժողովուրդնե-
րու , որոնց մէջ մտած չէ սակաւին Քրիստոնէական կր-
օնքը , ո՛րքան ստորնութիւն , ի՞նչ մեղքեր և մոլորութիւն-
ներ , ո՛րքան սոցիոտութիւն և նախապաշարուած պիտի տես-
նէք անոնց մէջ : Բաւական է բազմատեղ ձեր վիճակը
անոնց վիճակին հետ , տեսնելու համար ակնբեր Քրիստո-
նէական կրօնքի կատարած բարերար դերը ձեր մէջ : Ի՞նչ
կը նշանակէ ջնջել Քրիստոնէական կրօնքը , բայց եթէ՞ դառ-
նալ նախկին ստորնութեան , մեղքերու և մոլորութիւննե-
րու , սոցիոտութեան և նախապաշարուածի : Այսօր այն ազ-
գը կամ ուէրութիւնը՝ որ ունենէն աւելի տեղ ստուած է
Քրիստոնէական կրօնքին , ամենէն աւելի բարեկարգը և
քաղաքակրթն է : Ավրիկոնյի ցեղապետ մը հարցուց Անդ-
ղիոյ Վիքթորիոս թագունիին , «Վսեմաշուք թագունի , պի-
տի ուղեէ՞ք բնակ ինձ Մեծն Քրիստոնիոյ յառաջադիմութեան»

գաղանիքը : » Թագունին սեղանին վրայէն Սր. Գիրք մը վերցնելով պատասխանեց . « Այս է Անգլիոյ յառաջադիմութեան գաղանիքը : » Ուսկի՞ց առաւ Թուրքիա նաւասարութեան և եղբայրութեան գաղափարը , բայց ի՞նչ Եւրոպական տէրութիւններէն : Ուսկի՞ց առին Եւրոպացիներ նոյն գաղափարը , բայց եթէ՛ Քրիստոնէական կրօնքէն : Յիսուսէ առաջ աշխարհը չունէր նոյն իսկ նաւասարութեան և եղբայրութեան գաղափարը : Յիսուս առաջին անգամ քարոզեց նաւասարութիւն և եղբայրութիւն : Այսպէս Թուրքիոյ Սահմանադրութիւնը նոյն իսկ ազդուած է Քրիստոնէական կրօնքէն : Ի՞նչ կը նշանակէ կրօնքը ջնջելու ջանքը : Երևակայեցէք մանուկ մը՝ որ քանի մը սարիներ իր մօր կաթը ծծելէ վերջ՝ կ'ըսէ իր մօր « ա՛յ դուն ինձ պէտք չես , դուն չմեծցուցիր զիս , ես արդէն ժամանակի ընթացքին մէջ պիտի մեծնայի . » և այս խօսքերով կը մերժէ իր մայրը : Ընդհանրապէս կ'ըսեն այսօր Քրիստոնէական կրօնքին , « Ա՛յ դուն մեզի պէտք չես , մենք քեզմով չքաղաքակրթուեցանք , դուն չզարգացուցիր զմեզ . մենք արդէն ժամանակի ընթացքին մէջ այսպէս պիտի յառաջադիմէինք : » Ինչո՞ւ , ուրեմն , նոյն ժամանակի լնթացքը առանց Քրիստոնէական կրօնքին , չէ կրցած քաղաքակրթել , բարձրացնել վայրենի Ափրիկեցին վայրայ թլպէթցին , հեթանոս Չինացին , և այլն : Լսեցէ՛ք Գերմանացի մեծ քաղաքագէտին , Պիլզմարքի , յայտարարութիւնը , աս կ'ըսէ , « Ժողովուրդ մը՝ որ կուտայ իր Աստուածը , կը նմանի ազգի մը՝ որ կուտայ իր երկիրը . այդպիսի ազգ մը կորսուած է : » Մեր ազգը եթէ տայ իր Քրիստոնէական կրօնքը իսպառ կորսուած ազգ մը պիտի ըլլայ :

Խիզճը չը կրնար կրօնքի տեղ բռնել , վասնզի առանց

Քրիստոնէական կրօնքին խիղճը կուրօրէն կը գործէ : Առանց Քրիստոնէական կրօնքին մարդուն խիղճը կը գտունայ վայրենիի մը վրասնգաւոր խիղճը : Ըշմարիտ կրօնքը խիղճին լոյսն է, և խիղճը առանց Քրիստոնէական կրօնքին կը խարխալէ մութի մէջ : Յեթանոս մօր մը խիղճը իր սիրասուն մանկիւրնեակ կուտայ կուկորդիլոսին առջեւ : Հնդիկ մօր մը խիղճը Քանգէսի ջուերտուն կը զոհէ իր մանկիկը : Հեթանոսի մը խիղճը մեղք չի համարիր չնութիւնը, մարդասպանութիւնը, և յափշտակութիւնը : Այսպէս առանց Քրիստոնէական կրօնքին մարդուն խիղճը կը դառնայ վնասակար բան մը : Ուրեմն խիղճը չի կրնար բռնել Քրիստոնէական կրօնքին սեղը :

Ինչ բանի կը պարտինք ձեր այս օրուան խիղճի լուսաւորութիւնը, բայց եթէ՝ Քրիստոնէական կրօնքին, որուն լոյսով կրնաք ճանչնալ բարին և չարը, և կրնաք ուղղել ձեր կեանքը : Մինչ կը նաւարկէք կեանքի փոթորկալից ծովին վրայ, ունեցէ՛ք Քրիստոնէական կրօնքը իրբև ձեր կեանքի նաւը ուղղող զեկ մը, եթէ ո՛չ փոթորիկներէն քշուելով պիտի կորսուիք : Հարուստ Ամերիկացի մը լիբան մը ձիւնապատ գագաթը պիտի ելէր . բայց չուզեց առնել իր հետ առաջնորդ մը : Երբ Ամերիկացին կը ճամբորդէր առանձին լեռն ի վեր, և 800 ոտք մնացած էր գագաթին համեմու համար, և ա՛նա փոխանակ երկայն բայց ապահով ճամբան ընտրելու փորձեց ցիւց կողէ մը վեր ելլել, ուր ձիւնը ծածկած էր հողի շարժական և խարերայ խաւ մը, որուն վրայ կոխողը մէկ քայլով իսկ կրնար շարժուի մէջ դնել ձիւնի ա՛նու հիւս մը : Մարդը կոխելով ինկաւ և կտոր կտոր եղաւ : Առանց Քրիստոնէական կրօնքի առաջնորդութեան սոսկ իրենց իմաստութեան և զօրութեան ապաւինելով կեան-

քի բարձունքները ելլել փորձուներ կ'իյնան և կը կորսուին յաւէտ : Հին նեղինակներ , հին գործիքներ , հին մեքենաներ , հին ճարտարապետութիւններ կ'անցնին և կը մառցուին , և անոնց կը յաջորդեն նոր նեղինակներ նոր գործիքներ , նոր մեքենաներ , նոր ճարտարապետութիւններ : Հին երգի մը կը յաջորդէ նոր երգ մը , սակայն «Երկրի վրայ խաղաղութիւն և մարդոց մէջ նաճութիւն» երգը չէ կորսնցուցած երբէք իր հրասոյցը : Հին կրօնքներէ շատեր այսօր աննետացած են . քայց Քրիստոնէական կրօնքը բնաւ չիյնար , վասնզի մարդու վրայ իմնուած չէ . այլ՝ Քրիստոսի , դարերու Վէմին վրայ : Ի զուր անկրօններ կը յարձակին Քրիստոնէական կրօնքին դէմ , ան կը մնայ , և պիտի մնայ յաւէտ :

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐՔԸ

ԱՍՏՈՒԾԱՇՈՒՆՆԸ

«Ամենայն Գիրք Աստուածաշունչք եւ օգտակար ի վարդապետութիւն են եւ ի յանդիմանութիւն եւ յուղութիւն եւ ի խրատ արդարութեան» Բ. Տիմ. Գ. 16:

ԱՆՆԱՅԱՌԱՏՆԵՐ կը նկատեն Սբ. Գիրքը հաւատարմութիւն գիրքերու, և կ'ըսեն թէ «Սբ. Գիրքը ընտանացիութեան չափն ուրիշ գիրքերէ: «Կը մերժեն Սբ. Գիրքին ներշնչութիւնը և կը հետեւին սրամտայտնական մեթոտներու: Սակայն Սբ. Գիրքը գործ չափն բարձր սրամտանութեան հետ, այլ հլու հոգիին բայ աչքին հետ: Սբ. Գիրքը գործ չափն վերացական բաներու գննութեան հետ, այլ մարդկային փորձառութեան հետ: Սակայն ճշմարիտ են անհատաներու բաժները Սբ. Գիրքի մասին: Մեր բնաբանը կը ներկայայնէ Սբ. Գիրքը

Ա. ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՇՈՒՆՁԸ. — Սբ. Գիրքը կը տարբերի բոլոր ուրիշ գիրքերէ իր Աստուածային յայտնութեամբ և Աստուածային ներշնչութեամբ: «Յայտնութիւն» կը նշանակէ բանալ քողը բանի մը վրայէն՝ որ առաջ ծածկուած

էր : Սակայն Աբ. Գիրքի յայտնութիւնը կը նշանակէ թէ Աստուած ինքզինքը յայտնած է մարգարէներու , սուսքեաշներու , և վերջապէս Քրիստոսի միջոցով (Երբ . Ա . 1-2) : Քրիստոսնէութիւնը ունի Գիրք մը՝ որուն նեղինակն է Աստուած : Աբ. Գիրքը կը պարունակէ Աստուծոյ յայտնութիւնը , նեաեւաբար չի նմանիր Վեճաներու , Չեկեսա-վիւքաի , ևայլն , որոնց նեղինակները սոսկ մարդ են : Արեւը և արեգակնային դրութիւնը կ'ենթադրուի թէ յաւաջ եկած են նախնական միգամածէն . նայնպէս Աբ. Գիրքին յայտնութիւնը յաւաջ եկած է Աստուծոյ , և կասարեղագործուած է ժամանակի ընթացքին մէջ : Աստուած սասիճանաբար յայտնած է ինքզինքը : Եթէ նորածին մանուկի մը միտքը , մանուկը չի կրնար մարտիկ մընը , նեաեւաբար կը վնասուի : Չափահասի մը յայտնուածը մանուկի մը չի կրնար յայտնուիլ : Երբ մարգարէութիւնը սակաւին մանուկ էր , Աստուած շատ քիչ բաներ յայտնեց մանուկ մարդկութեան . բայց երբ մարգարէութիւնը երիտասարդ և չափահաս եղաւ , Աստուած այն սաեկն աւելի մեծ և բարձր յայտնութիւններ ստուար . անոր , և վերջապէս չնորհեց Իր Որդիին միջոցով ամենամեծ յայտնութիւնը : Երբ Քոլոսիոս գտաւ Օրինոքօ դեաղ , բսին իրեն թէ իր գտածը փոքրիկ կղզի մ'է . բայց սն պատասխանեց , «Այդպիսի գեա մը յաւաջ չի գար կղզիէ մը , այդ զօրաւոր հոսանքը բնդարձակ ցամաքի մը ջուրն լլլալու է :» Աբ. Գիրքին ճոխ յայտնութիւնը չի բղիւր մարդկային հունաւոր միտքերէ , այլ Աստուծոյ անասնեան իմաստութիւնէն : Ուրիշ գիրքերէ շատեր ներշնչուած են Աբ. Գիրքէն , անոնց մէջ կը տեսնուի Աբ. Գիրքին ազդեցութիւնը : Ուրեմն Աբ. Գիրքը բարձր և գերազանց է այդ գիրքերէն : Ուրիշ կրօնքներու գիրքերը կը նկարագրեն

աստուածներ ամենազգի կիրքերու, վէճերու, կռիւներու, անառտութիւններու և մոլութիւններու ենթակայ, մինչ Սբ. Գիրքը կը ներկայայնէ Աստուած մը սուրբ, բարի, զթած սիրող: Ուրեմն Սբ. Գիրքը կը գերազանցէ բոլոր ուրիշ կրօնքներու գիրքերը:

Սբ. Գիրքը կը գերազանցէ բոլոր ուրիշ գիրքերը, վասնզի «Աստուծոյ շունչն» է: Սբ. Գիրքը գրողներ Աստուծմէ ներշնչուած էին, «Աստուծոյ սուրբ մարդերը Ս. Հոգիէն շարժուած՝ խօսեցան»: Անոնք կը պնդեն թէ իրենց գրածները Աստուծոյ խօսքերն են: Այսպէս կայ Սբ. Գիրքին մէջ Աստուածային ստոր մը: Սբ. Հոգին խօսեցաւ անշափ, ո՛րչափ մարդը կրնար սանիլ և գրել իր լսածները: Հայ Եկեղեցիին հայրերէն Իգնատիոս Վարդապետ՝ որ ապրած է ԺԲ. դարուն մէջ՝ կ'ըսէ, «Հոգւոյն է ամենայն՝ որ եւս գրել նոցա, որպէս և կամեցաւ»: Նոյնպէս Սարգիս Շնորհալին կը գրէ, «Զիա՛րգ մարթեր նոցա սոսկ բանս գրել՝ որ Հոգւովն խօսէին. ապա յայտ է թէ լեզուս միայն էր նոցա՝ որով Հոգին խօսեցաւ, իսկ բանքն Հոգւոյն»: Սակայն Սբ. Գիրքին մէջ գոյութիւն ունի նաև մարդկային ստոր մը. բայց չէ կարելի ճշդել որոշապէս թէ ո՛րչափը՝ Աստուածային, և ո՛րչափը մարդկային է: Սբ. Գիրքը գրուած է մարդկային լեզուով, և զայն գրողներ մեքենաներ չէին, պահած են իրենց մտաքին կարողութիւնները և հանդամանքները: Սակայն իրապէս Սբ. Գիրքը Աստուծոյ յայտնութիւնը և շո՛ւնչն է, ի՞նչ ապացոյցներ կան այս մասին:

1. Հրաշխերդ.— Փաստալ սապէս կը սահմանէ հրաշքը, «Գործողութիւն մը՝ որ կը գերազանցէ գործածուած միջոցներու բնական զօրութիւնը»: Այս սահմանին համաձայն հրաշքը գերմարդկային բան մ'է, ուրեմն Աստուած

է հրաշքի հեղինակը : Բնութիւնը ընթացք մը , բնական
կարգ մը ունի . միեւնոյն պատճառներէն միեւնոյն ար-
դիւնքները յառաջ կուգան : Փարէնայթի 32 աստիճան
ցուրտ մթնոլորտի մը մէջ ջուրը պիտի սառի . մինչ տաք
մթնոլորտի մը մէջ պիտի մնայ հեղուկ : Օդէն թեթեւ ա-
ռարկայ մը վեր կ'ելլէ օդէն . մինչ օդէն ծանր մարմին մը
կ'իջնայ գետին : Այս կարգի բնական օրէնքներու զար-
տուգութիւնը կը կոչուի հրաշք : Աբ . գիրքը կը պարու-
նակէ բազմաթիւ հրաշքներ , Քրիստոսի հրաշքները , մա-
նուանդ հրաշքներու հրաշքը , Քրիստոսի յարութիւնը :
Անհաւատներ , սակայն , կը մերժեն հրաշքի գոյութիւնը ,
և Աբ . Գիրքին նկարագրած հրաշքները կը համարին սուտ :
Բայց Քրիստոսի թշնամիներն անգամ կը խոստովանին Քր-
իստոսի ճշմարիտ հրաշքները , ինչպէս՝ Յովսեփոս Հրեա
պատմիչը , Յուլիանոս Ուրացոյ , Կելսոս , Պորփիր , Հը-
րէական Թալմուտը և Ապողոնիոս : Ուրիշ կրօնքներու մէջ
ալ կը ներկայացուին հրաշքներ , սակայն անոնց ստու-
թիւնը հասկնալու համար բուսական է ուսումնասիրել
այդ կրօնքները և անոնց հիմնադիրներուն կեանքը : Սուտ
հրաշքներու գոյութենէն կարելի՞ է հետեւեցնել թէ ամէն
հրաշք սուտ է : Կեղծ դրամը կ'ապացուցանէ թէ կայ
ճշմարիտ դրամ . նոյնպէս սուտ հրաշքներ կ'ապացուցա-
նեն ճշմարիտ հրաշքներու գոյութիւնը : Աբ . Գիրքին հր-
աշքները կը կրեն ճշմարտութեան դրոշմը : Կը գտնուին
նաև Քրիստոսի հրաշքները մագնիսականութեան վերա-
դրողներ : Այսօր մագնիսականութիւնը աւելի յառաջացած
է քան ասկէ քսան դար առաջ , մանաւանդ քսան դար ա-
ռաջ մագնիսականութիւնը գոյութիւն անգամ չունէր :
Սակայն Ինչո՞ւ այսօր մարդեր նոյն մագնիսականութեամբ
չեն կրնար աղբիւրներէն գինի բղխեցնել , ինչո՞ւ չեն կր-

նոր քաղիկ ձալի վրայ, ինչո՞ւ չեն կրնար կայրերու աշ-
քեր բանալ և կաղերու ոտքեր չնորճել, ինչո՞ւ չեն կրնար
քանի մը նկանակ հացը շատցնելով կերակրել հազարա-
ւորներ, ինչո՞ւ չեն կրնար մեռելիներ յարուցանել, և մա-
նուանց ինչո՞ւ չեն կրնար մեռնելէ վերջ կենդանի դուրս
գալ գերեզմանէն: Աբ. Գիրքին հրաշքները իրական են,
և կ'ապացուցանեն թէ Աբ. Գիրքը սարբեր, և մանա-
ւանդ գերազանց է բոլոր ուրիշ գիրքերէ, կ'ապացուցա-
նեն թէ Աբ. Գիրքը Աստուծոյ շունչն է:

2. Մարգարեութիւնները.— Աբ. Գիրքը կը պարու-
նակէ մարգարէութիւններ՝ որոնք կատարուած են ժամա-
նակին, և մնացածներն ալ պիտի կատարուին: Կարդա-
ցէ՛ք մարգարէներու գիրքերը, որոնց մէջ պիտի գտնէք
նախագուշակութիւններ Բարեւոյնի (Ես. ԺԳ. 20-22),
Դամասկոսի (Ես. ԺԷ. 1), Տիւրոսի (Եզեկ. ԻԶ. 4, 14),
և ուրիշ քաղաքներու նկատմամբ թէ պիտի կործանին,
և այսօր անոնք կործանուած են: Քրիստոս նախագուշակ-
ուած Մեովան է, որ աշխարհ կուգայ իբրև մարգարէու-
թեան լրումը: Քրիստոս մարգարէացաւ Երուսաղէնի կոր-
ծանութեամբ, տաճարին քակտումը, Հրեաներու ցրումը, և
այսօր տառապէս կատարուած կը գտնենք Քրիստոսի մար-
գարէութիւնը: Ո՞ւր են հեթանոսներու գուշակութիւն-
ները և դիցարանութիւնները, շատեր կորսուած են իս-
պառ և մնացածներն ալ պիտի կորսուին վերջապէս: Ա-
նոնց գուշակութիւնները անտի բաներ էին, և չեն կա-
տարուած. մինչ Աբ. Գիրքին գուշակութիւնները կատար-
ուած են: Այսպէս մարգարէութիւնները և անոնց կա-
տարումը կը յատկանշեն, կը բնորոշեն Աբ. Գիրքին գե-
րազանցութիւնը բոլոր ուրիշ գիրքերէ, և կ'ապացուցա-
նեն թէ Աբ. Գիրքը Աստուծոյ շունչն է,

Բ . ՈՒՅ . ԳԻՐՔԻՆ ԾԱՐՄԱՐՈՒՄԸ ՄԱՐԴՈՒՆ ՍՅ-
ԼԱԶՁԱՆ ԲՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ .— 1 . Մարդուն զիպիսա-
կան յնուրեան . — Ար . Գիրքը կը սորվեցնէ մաքրութիւն :
խնայողութիւն , ժուժկալութիւն , ողջախոսութիւն , անձ-
նագոսարւմ , առողջ և զօրծայրելի կանոններով , և այս-
պէս կը խորհի նաև մարդուն ֆիզիքական բնութեան վը-
րայ : Ար . Գիրքը կը սորվեցնէ առողջ և զօրաւոր պահել
մարմինը առողջապահիկ սկզբունքներով , և չակարացնել
զայն երկրաքարչ մոլութիւններով : Ար . Գիրքը գինե-
մոլութեան վնասակար ազդեցութիւնը ցոյց սալու համար
կը պատկերացնէ Դովաի գինեմոլութիւնը : Հօր մը հան-
դէպ անհնազանդութեան ցառալի հետեւանքները ցուցնե-
լու համար կը ներկայացնէ Արիստոզոմի ապստամբութիւնը
Դաւիթի դէմ : Ազահութեան վնասակարութիւնը ցոյց
սալու համար կը մատնանշէ Յուդայի , Անանիայի և Սա-
փիրայի պատմութիւնները : Այսպէս Ար . Գիրքը , իբրև
Աստուծոյ շունչը , կը յարմարի մարդուն ֆիզիքական բը-
նութեան :

2 . Մարդուն մտաւորական բնուրեան .— Ար . Գիրքը
կը յարմարի միաքի ամէն սասիճանի : Անոր մէջ թէ՛ գի-
տունը և թէ՛ սգեւոր կրնան գտնել իրենց մասաւորական
մտունդը : Շատ գիրքեր կան , որոնք կը զարգացնեն մար-
դուն մասաւորական կարողութիւնները , բայց Ար . Գիրքը
կը գերազանցէ զանոնք : Հնախոյզը կրնայ գտնել Ար .
Գիրքին մէջ հին ազգերու և քաղաքներու պատմութիւն-
ները և յազուրդ տալ իր հնոսիրական սենյին : Բանաս-
տեղծը կրնայ զարգացնել իր բանաստեղծական երեւակա-
յութիւնը , երբ կը մխրճի Ար . Գիրքին բանաստեղծական
գեղեցիկ մասերուն մէջ : Օրէնադիրը կրնայ գտնել Ար .
Գիրքին մէջ իմաստուն և սրբար օրէնքներ : Մարդա-

սէրը կրնայ գտնել Սբ. Գիրքին մէջ մարդասիրութեան և անձնագոհութեան հիանալի օրինակները : Վաճառականը կրնայ սորվիլ Սբ. Գիրքէն վաճառականութեան արդար սկզբունքները : Նոյն խակ ապէսը կրնայ գտնել այնպիսի սկզբունքներ , որոնք կը բարձրացնեն և կը զարգացնեն իր մտաւորական կարողութիւնները : Սրբ. Ուիլերմ Ճօնսըն կ'ըսէ , «Սբ. Գիրքը , թո՛ղ որ Աստուծոյ տրուած է , կը պարունակէ ա՛յնչափ վսեմութիւն և գեղեցկութիւն , ա՛յնչափ մաքուր բարոյական , ա՛յնչափ կարեւոր պատմութիւն , և ա՛յնչափ ազնիւ հատուածներ բանասանդուութեան և ճարտարխօսութեան , որչափ կարելի չէ գտնել ուրիշ գիրքերու մէջ , որոնք պրուած են բոլոր դարերու և լեզուներու մէջ :» Թասսօ , Տանթէ , Միլտոն , Շէքսպիր և ուրիշներ Սբ. Գիրքէն ներշնչուած գրեցին բանասանդծական հիասքանչ կտորներ : Միքայէլ Անճէլօ , Ռափայել , Թիթիան , Այվագովսքի և ուրիշներ Սբ. Գիրքին ներկապնակին մէջ թաթխելով իրենց վրձինը նկարեցին չքնաղ նկարներ : Տօքթ. Ալմէյրիկ կ'ըսէ , «Աստուածաշունչն է արգարե հրաշալի կանթեղ մը՝ որ կրնայ կատարել այնպիսի սքանչելիքներ , զորս և ո՛չ մէկը կրնայ երբէք կատարել :» Սբ. Գիրքը կը գերազանցէ բոլոր ուրիշ գիրքերը քանի որ կը յարմարի մարդուն մտաւորական բնութեան :

3. Մարդուն բարոյական եւ հոգեկան բնութեան.— Սբ. Գիրքը կը յայտնէ գլխաւ , սիրալիք Աստուած մը՝ որ մարդուն փրկութեան համար կը մարդանայ և կը մեռնի խաչին վրայ : Սբ. Գիրքը գոհացում կուտայ մարդուն խիղճին և կը շնորհէ սրտի խաղաղութիւն : Սբ. Գիրքը հայելի մ'է , որուն մէջ նայողը կը տեսնէ իր մեղսալից սիրտը , կը մաքառի մեղքին դէմ , և անյողդողդ քայլե-

րով կը յառաջանայ սրբութեան և անմահութեան շաւղին մէջ : Սր . Գիրքը կը մանկ մահամերձին սննեակը , և ո՛չ միայն կը մեղմացնէ մահամերձին ցաւերը և տագնապները , այլ նաև կը փարատէ մահուան վախերը , փախանկը կուտայ մահամերձին դէմքին , և տղօթք և կրկ անոր շրթներուն : Անհաւատն Հիւմ անգամ մը իր բարեպաշտ մօր՝ սր Սր . Գիրք կը կարդար՝ բաժ էր . « մէկզի՛ բրէ այդ գիրքը : » Իր մայրը մահուան ատեն կը գրէ իր սր-զիին , « Ի՞նչ գիրք կը յանձնարարեա ինձ որ մխիթարէ զիս իմ տագնապներու մէջ : » Հիւմ չկրցաւ գտնել գիրք մը յանձնարարելու համար : Սր . Գիրքը մահամերձին մխիթարութիւնն է , սն կրգել կուտայ մահամերձին , « Թէև մահուան շուքի ձորին մէջ ալ պտտիմ , չարէն պիտի չս վախնամ , վասնզի Գուն իմ հետս ես : » Շատ փոխափաներ յայտնեցին սրատուական ճշմարտութիւններ , բայց ո՛չ մէկը կրցաւ վերցնել ապագայի վարագոյրը և ցոյց տալ յաւիտենականութեան իրականութիւնները : Ամէն մարդ կը տեսնէր գերեզմանէն անդին ստկայի խաւար , անծանօթութիւն և սնչութիւն : Մերունի անհաւատ մը իր մահուան ատեն գոչեց , « Ահա կը նետուիմ խաւարի մէջ , եթէ աշխարհը իմս լլար , սիրով կուտայի զայն որ մը աւելի ապրելու համար : » Սր . գիրքը , սակայն , լուսաւորելով գերեզմանը կը փարատէ մահուան երկիւզը . ան ի յոյս կը հանէ կեանքը և անմահութիւնը , վասնզի Սր . Գիրքը յաւիտենական կեանքին յայտնութիւնն է , սն կ'ուգեւորէ խոնջած Քրիստոնեաները բնթանալու գէղ ի լուսափայլ երկինքը , Փրկչին քով : Ո՛ր գիրքը Սր . Գիրքին շափ գոհացում կրնայ տալ մարդուն բարոյական և հոգեկան բնութեան : Ուրեմն Սր . Գիրքը կը գերազանցէ բոլոր ուրիշ գիրքերը :

Գ. ՍԲ. ԳԻՐՔԸ ՄԵՐԺՈՂՆԵՐ.— 1. Տղիս եւ Սր. Գիրքի մասին.— Գաղղէացի Պէրոտտս, Դամասկացի Նիկողայոս և Եգիպտոսացի Մանէթօ, և ուրիշ նշանաւոր հին մասունագիրներ կը խօսին մի շաւի մը աւերակներուն վրայ, որոնք դեռ իրենց օրով կը գտնուէին Հայաստանի լեւոներուն վրայ: Այլ նաւ Նոյի տապանն է: Երբ տապանը կեցաւ Արարտա լեռան վրայ, Նոյ իրեններուն հետ դուրս ելլելով լջեւան բրաւ, և այդ տեղը կայ մինչև այսօր գիւղ մը՝ որ կը կոչուի Նախիջեւան: Անհաւատներ ինչ գիտեն այս կարգի պատմական իրողութիւններու վրայ: Վստահ եղէք թէ անոնք որ այսօր կը մերժեն Սր. Գիրքը, կամ բնաւ կարդացած չեն զայն, և կամ անոր սոսկ գիրը կարդացած են: Հալլի անուն նշանաւոր աստեղագէտը օր մը երբ Այդաք Նիւթընի ներկայութեան կը խօսէր Սր. Գիրքին դէմ, Նիւթըն ըսաւ ներկաներուն, «Երբ Հալլի աստղարաշխութեան վերաբերող նիւթի մը վրայ խօսի, կարեւորութիւն տուէք իր խօսքերուն. բայց երբ Սր. Գիրքին վրայ կը խօսի, բնաւ կարեւորութիւն մի տաք, վստանդի երկիրքի լուսաւորները ուսումնասիրած է, սակայն Սր. Գիրքը ուսումնասիրած չէ, և բան չգիտէր Սր. Գիրքին մասին, հետեւորաւ իրաւունք չունի բան մը խօսելու:» Նոյն պատասխանը կրնայ տրուիլ այսօրուան անհաւատներուն, որոնք առանց Սր. Գիրքը կարդալու և քննելու կը մերժեն զայն: Սր. Գիրքը ուշադիր քննող մը Տէքարթի պէս կ'ապշի, կը սքանչանայ: Քարլայի հետ կը գոչէ, «Սր. Գիրքի նման ուրիշ գիրք մը հղած չէ և պիտի չըլլայ ալ:» Նեւտոնի հետ կ'աղաղակէ, «Ես Սր. Գիրքը կը համարիմ ամէն փիլիսոփայութեան բարձր: Վաւերականութեան նշաններ կը տեսնեմ աւելի Սր. Գիրքին քան թէ ուրիշ ո՛ր և է պատմութեան մէջ:»

Լոք փնջլտոփային հետ կը բացադանչէ , «Ար . Գիրքը ունի հեղինակ զԱստուած . աւարկայ՝ յախտննականութիւնը , և նիւթ՝ անսխալ ճշմարտութիւնը :» Արք Ուելլերս՝ ծոն-
որնի հետ կը գոչէ , «Երկու մասեր՝ որոնցմէ կը բաղկա-
նայ Ար . Գիրքը , կապուած են իրարու այնպիսի գրուած-
ներով՝ որոնք չունին բնաւ նմանութիւն , ս'չ ձեւով և ս'չ սճով , որ և է գրութեան մը հետ , զոր Յոյն , Հնդկի , Պար-
սիկ և Այսորական գրութիւնը կրնայ ընծայել մեզ : Նաև Ար . Գիրքի մէջ գուշակուած շատ դէպքերու կասարուեր ,
գուշակութեան փամանակէն շատ վերջը , զօրեզ պատճառ է հաւատարու թէ Ար . Գիրքը հարազատ ծնունդ է , ուս-
տի և Աստուածադղեցիկ :» Տրէզորնի թանգարանին մէջ
կայ արծաթեայ հաւկիթ մը : Երբ դպչիք զսպանակի մը ,
հաւկիթը պիտի բացուի և ոսկեղէն վառեակ մը դուրս պի-
տի գայ : Երբ վառեակին վրայ գտնուած զսպանակին
դպչիք , պիտի բացուի վառեակը և դուրս պիտի գայ գո-
հարազարդ թագ մը : Երբ դպչիք թագին վրայ գտնուած
զսպանակին , պիտի բացուի թագը , և դուրս պիտի գայ
սղամանուկայ շքեղ մատանի մը : Ար . Գիրքը կը նմանի
այդ արծաթեայ հաւկիթին : Ո՞րքաններ չեն ուզեր որդ-
չիլ զսպանակին և բանոյլ զայն , և միեւնոյն աստն յա-
մաւօրէն և սղխտարար կը պնդեն թէ բան չկայ մէջը :
Բացէ՛ք զայն , և պիտի տեսնէք գօհարներ անոր մէջ :

2. Իրեւն կը վնասուիսն .— Փրոֆէսոր մը կատարել
գազանի մը նման կը յարձակէր մըշտ Ար . Գիրքին վրայ
և կը ծաղրէր զայն : Օր մը մարդ մը բսաւ անոր , «Լն-
չու Ար . Գիրքը՝ հանգիստ չէք թողուր , ինչու և անգամ մ'այ
չէք յարձակիր Հոմերոսի և Շէքսպիրի գէմ :» Անհատաւ
Փրոֆէսորը պատասխանեց , «Վասնզի Ար . Գիրքը հան-
գիստ չի թողուր զիս :» Ահա թէ ինչո՞ւ անհաւատներ կը

մերժեն Սբ. Գիրքը : Սբ. Գիրքը չի մշտապէս բնաւ. անհաւատներու յարձակումներէն , ան՝ ինչպէս կ'ըսէ մէկը՝ կը նմանի խորանարդի մը , երբ թշնամիներ կը կարծեն թէ աապաղեցին զայն . ան դարձեալ կը կենայ իր առաջին բարձրութեան մէջ : Դասական պատմութեան մը համաձայն , անդամ մը կրակը կը կործանէ Պիւրիւնեան լեռներու բնակիչներուն այգիները և պարաէզները , և երբ բնակիչներ կ'ողբային իրենց կորուստին համար , տեսան թէ կրակը ժայռերու մէջէն դուրս հանած էր արծաթի մեծ հանք մը : Անհաւատներ Սբ. Գիրքին դէմ յարձակելով կ'այրեն մեր աւանդութիւնները . բայց երևան կը բերեն աւելի խորիմաստ և թանկագին ճշմարտութիւններ : Անհաւատներու բոլոր արուչատեքները չեն կրնար խեղդել Սբ. Գիրքին ձայնը : Սբ. Գիրքին դէմ ամենաբուռն կերպով յարձակողներէն Վոլթէս սատկեցաւ սարսափի և յուսահատութեան մէջ , և Փէյն գլնովի մը պէս մեռաւ : Սակայն Սբ. Գիրքը կ'ապրի դեռ , և սլափի ապրի մինչև դարերու վերջը : Անհաւատներ կրնան յարձակիլ Սբ. Գիրքին վրայ . բայց չեն կրնար յարձակիլ Սբ. Գիրքին միջոցով յառաջ եկած ազնիւ նկարագիրներու և առաքինի կեանքերու վրայ : Սբ. Գիրքը կրանիթեայ ժայռ մէ , զոր կը կրծեն անհաւատներ . բայց փոխանակ զայն փշրելու կը փշրեն իրենց սկուաները . կը ջարդեն իրենց զլուխը այդ ժայռին զարնուելով : Այսպէս անհաւատներ Սբ. Գիրքին դէմ յարձակելով չեն կրնար մշտապէս զայն , այլ իրենք կը մշտապէս լին :

Պանդարուած և սկար ստամոքսի տէր մտրդ մը կրնայ չախորժիլ և չուանլ իր առջեւ դրուած սեղանի մը սննդարար և համադամ կերակուրներէն . բայց այդ կերակուրները չեն կորսնցնէր իրենց արժէքը : Սբ. Գիրքը հա-

մաղամ կերակուրներով պատրաստուած սեղան մէ . ան-
հաւատներ չեն տիրութիւն Սր . Գիրքին կերակուրներէն , և
սակայն այդ ապացոյց մը չէ թէ Սր . Գիրքը չունի սնուն-
դարար յատկութիւն : Դիւրին է քակել , բայց դժուա-
րին է շինել : Շատ դիւրին է քակել գեղեցիկ շէնք մը ,
բայց դժուար է կառուցանել գեղեցիկ շէնք մը : Դիւրին
է վերջնել կեանք մը . բայց դժուար և գրեթէ անկարելի
է այդ կեանքին տեղը լեցնել : Դիւրին է գունազոյ գո-
ղիկ մը փշրել , բայց Աստուած միայն կրնայ կազմել ծա-
ղիկ մը : Դիւրին է քանդել Սր . Գիրքը , բայց դժուար
է անոր պէս հաս մը գրել : Անհաւատներ կրնան ներ-
կայացնել Սր . Գիրքին հաւասար ուրիշ գիրք մը : Եթէ
չեն կրնար , ինչ իրաւունքով կը ջանան խլել մեր ձեռ-
քէն այդ Աստուածային և անդուգական Սր , Գիրքը : Ե-
թէ Սր . Գիրքը չլլայ , ինչ կրնամ կարգալ բնասնեկան
սեղանին շուրջը , ինչ կրնամ կարգալ հիւանդ մը կամ
նեղուած մը սիրտիւն համար , ինչ կրնամ կարգալ փոր-
ձութիւններով սանջուտոյ մէկու մը՝ որ յաղթէ իր փոր-
ձութիւններուն , ինչ կրնամ քարոզել բեմէն : Ռ՛հ , ևս
չեմ տար Սր . Գիրքը՝ որ զիս շուտաւորած , իմ նկարա-
գիրս ազնուացուցած , կեանքի ցաւոտ պարագաներուն
մէջ զիս միտիւարած , փորձութիւններու դէմ զիս գորա-
ցուցած է . և պիտի շուտաւորէ նաև այն մութ գերեզ-
մանը՝ որուն մէջ պիտի մտնեմ օր մը , և անոր լոյսով
պիտի հասնիմ կեանքի և անմահութեան : Թո՛ղ անհա-
ւատներ յարձակին Սր . Գիրքին վրայ . բայց ես չեմ տար
զայն , քանի որ անհաւատներ չեն կրնար տալ լինձ անոր
հաւասար ուրիշ գիրք մը :

ՄԱՐԴՈՒՆ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԸ

«Ո՛վ է մարդ՝ զի յիշես դու զնա» Սաղ. Ը. 50

ՄԱՐԴ բառին երբայեցերէնն է էնօջ՝ որ կը նըշանակէ մարդը իր ակարութեան և նուաաստութեան մէջ: Դաւիթ երկու անգամ կը հարցնէ, «Ո՛վ է մարդ,» անգամ մը մեր բնաբանին մէջ, երբ կը խորհի մարդուն Աստուծոյ միջոցով նուաաստութենէ բարձրանալուն վրայ, և երկրորդ անգամ (Սաղ. ճՈԴ. 3), երբ կը խորհի մարդուն սենայնութեան և անարժէքութեան վրայ: Յոբ եւս կը գոչէ, «Զի՛նչ է մարդ՝ զի մեծացուցեր զնա, կամ զի հայեցիս ի նա մասք» (Յոբ. է. 17):

Ի՛նչ է մարդը.— Եթէ բացաճածանչ արեւը երկրէն միլիոնաւոր անգամ մեծ է, ս՛րքան մեծ են, ուրիմն, երկինքի պսպղուն աստղերը: Ի՛նչ է մարդը այդ լուսաւորներուն քով, եթէ ոչ աննշան չիւլէ մը: Ս՛րքան մեծ է տիեզերքը: Իթէ միլիոնաւոր տարիներ կարենաք ճամբորդել, պիտի չհասնիք դարձեալ տիեզերքի վախճանին. պիտի դիտէք միլիոնաւոր լուսաւորներ, նոր աշխարհներ, և սակայն ձեզմէ անգին պիտի գտնէք դարձեալ անհու-

հուժիւն մը : Անծայրածիր է տիեզերքը : Բայց ի՞նչ է մարդը տիեզերքին քով , չնչին որդ մը :

Ի՞նչ է մարդը . — Թէև աննշան ՚իւրէ մ'է մարդը տիեզերքի մեծութեան քով , և քակայն ան երկրի իշխանն է , և Արարչագործութեան զլուսն-գործոցը : Մարդը Աստուծոյ վերջին գործն է : Աստուած ստորին լսաներէն կը սկսի Իր Արարչագործութիւնը , և ճաղհատէ կը ստեղծէ աւելի կատարեալը , և վերջապէս կը ստեղծէ մարդը : Եւ որքան խնամք մարդուն ստեղծագործութեան մէջ , Երարդութեան երեք անձերը պահ մը կը խորհրդագցին , և Աստուած Իր պատկերը կը դրոշմէ տիեզերքի մեծութեան քով ՚իւրէի շափ տրմէք ումեցող մարդուն վրայ , և զայն շատ կը բարձրացնէ , մեծ տիեզերքէն աւելի կը մեծցնէ զայն : Մարդուն այս մեծութեան առջև չէ՞ք ստիպուիր սաղմոսերգու Դաւիթի հետ գոչել , « Յորժամ տեսից զերկինս , զգործս մատանց քոյ , զլուսին և զաստեղս զորս զու հաստատեցիր . Ո՞վ է մարդ՝ զի յիշես զու զնա , կամ որդի մարդոյ , թէ այց ինչ արասցես զու նմա : Փոքր ինչ խոնարհ արարեր զնա քան զհրեշտակս քս , փառօք և պատուով պատկեցիր զնա : »

Ի՞նչ է մարդը . —

Ա. ՅԻՋԻՔԱԿԱՆ ԷԱԿ ՄԸ . — Մարդը բնութեան փառապատկն է : Ան թէև սահմանաւորուած է իր մարմինով ժամանակի և միջոցի մէջ , բայց անոր մարմինը կը գերազանցէ բոլոր ուրիշ ասարկաները , նոյն իսկ անասուններու մարմինները : Հրաշալի մեքենայ մ'է մարդուն մարմինը , որուն մէջ բազմաթիւ մկաններ , ոսկորներ , միլիոնաւոր ջիղեր և մորթային ծակտիքներ կը պարծին կանոնաւորապէս , արիւնը շրջան կ'ընէ սիրտին , թոքերուն և երակներուն մէջ . կերակուրը կը մարտուի սասմաքով

և աղիքներու մէջ : Մեծ է մարդը նոյն իսկ իր մարմնու-
նով , վասնզի արեւը և երկինքի աստղերը պիտի շիջանին
օր մը , աշխարհը և ամբողջ տիեզերքի աստրականները պի-
տի անհետանան , սակայն մարդուն մարմինը , յարուժիւն
սուած փաստաւոր մարմինը , պիտի ապրի յաւէտ : Բայց
այն մարդը միայն մեծ է , որ ատուց զհասած է իր մար-
մինը , և ակարացուցած չէ ոգելից բնակիչներով , ծիսա-
խոստով , մոլեկան կիրքերով և երկրաքարչ մոլութիւննե-
րով : Լուտեր ունէր զօրաւոր մարմին մը . այնպէս որ՝
եթէ ուղերձ կրնար դիմադրել իր հոլածիչներէն հինգ հո-
գիի միանգամայն : Կեանքի պաշտարին մէջ զօրաւոր և
ատուց մարմիններու պէտք կայ . և այն միայն մեծ է ,
որ ունի զօրաւոր և ատուց մարմին մը :

Բ. ՄՏԱԻՈՐԱԿԱՆ ԷԱԿ ՄԸ .— Մարդուն միտքը սու-
նի երեք կարողութիւններ՝ որոնք կը կազմեն երրորդու-
թիւն մը մարդուն մէջ , և կը զոլացնեն Աստուածային
Երրորդութիւնը . և այդ երեք կարողութիւնները թէև է-
ութեամբ մէկ , բայց պաշտօնով և գործով ասարբեր են ի-
րարմէ , և միեւնոյն անձնուստութեան , ևս ին կարողու-
թիւնները , արտայայտութիւնները և վիճակներն են :
Միտքն ունի յետագայ երեք կարողութիւնները .—

1. Իմացականութիւն .— Իմացականութիւնն է միտ-
քին այն կարողութիւնը՝ որով մարդ կ'իմանայ , կը խոր-
հի , կը բազդատէ , կը սրամաքանէ , և այլն . և իմացա-
կանութիւնը իր այլազան ներգործութիւններով աղբիւրն
է մարդուն հմտութեան : Իմացականութիւնը կապ ունի
աշխարհի արտաքին առարկաներուն հետ . այնպէս որ և-
թէ բաժնուի միտքը այդ առարկաներէն , կամ եթէ ա-
ռարկաներ չըլլային , այն ատեն ճաշակել , հոտառել , լսել ,
տեսնել և շօշափել գոյութիւն պիտի չունենային : Աւրե-

մին տեսնուող աչքը չէ, ոչ ալ լսողը՝ ակօսեցի, այլ իմացականութիւնը: Հեռաւոր ասադեր չեն տեսնուիր առանց հեռադիտակի, սակայն ո՛վ է տեսնողը, հեռադիտակը, թէ հեռադիտակը սոսկ գործիք մ'է տեսնելու համար: Աչք, ակօսեցի, քիթ, բերան և ձեռք սոսկ գործիքներն են իմացականութեան: Ականջին վրայ դուրսէն տպաւորութիւն մը սեղի կ'ուռնենայ, և իսկոյն ձայնական ալիքներ կը համնին միաքին, և ահա կը լսէք: Երբ լոյսի ճառագայթները կ'ազդեն ձեր աչքին ցանցակերպ թաղանթին վրայ, նոր փոփոխութիւն մը տեղի կ'ուռնենայ միաքին մէջ, և ահա կը տեսնէք: Ձեր ձեռքը կը զնէք յուր մարմինի մը վրայ, իսկոյն փոփոխութիւն մը ձեր միաքին մէջ, և ահա կը զգաք մարմինին ցրտութիւնը: Լուսանրկարչական զգայուն ապակին իր դիմացի ատարկաներուն տպաւորութիւնն առնելով կը ցոլացնէ զանոնք: Իմացականութիւնը այդ ապակիին նման արտաքին ատարկաներու տպաւորութիւններն բնդուռնելով կը ցոլացնէ դարձեալ զանոնք զգայարանքներու միջոցով: Անասուններ թէև և ունին աչք, ակօսեցի, զգայարանքներ, բայց բան մը չեն իմանար, անոնք չեն կրնար խորհիլ, բաղդաստել և տրամաբանել: Ուրեմն մեծ չէ՞ մարդը իր իմացականութեամբ:

2. Զգացողութիւն.— Մարդը իր սոյն կարողութեամբ կը սիրէ, կը կարեկցի, կ'ուրախանայ, կը ծիծալի, կը բարկանայ, կը յուզուի, կը տրտմի, կուլայ, եւայլն: Մարդուն զգացողութիւնը կը բաժնուի երկու մասերու, բնական և բարոյական: Անասուններ ունին բնական ազդումներ, ախորժակներ, հակամիտութիւններ և կիրքեր մարդոց պէս, և թերեւս մարդերէ ա՛լ աւելի բարձր աստիճանով մը, կը հաճին, կը բարկանան, կ'ընդունին, կը

մերժեն , կո սիրեն և կ'առան . սակայն զուրկ են բարոյական զգացողութենէ : Անասուններ բնական ազդու մով մի կը հասկնան մարդոց պէս ազէկր և գէշր . բայց մարդը բնական բարիին գիտութենէ զատ ունի նաև բարոյական բարիին գերազանց գիտութիւնս : Անասուններ գիտեն թէ ո՛րն է բազմալին . սակայն մարդը անասունին գիտածէն զատ գիտէ նաև բարոյական լոյսով որոշել և ընտրել երկու բազմալի բաներէն մին : Մարդուն բարոյական զգացողութիւնը գատաւորի մը պէս արդարութեան կշիռքով կը քննէ մարդուն գործերուն շարժառիթները , կը ըզգտատէ զանոնք , և կը վճռէ թէ ո՛րն է ուղիղը : Մարդը իր բարոյական կարողութեամբ կը ստարբրի անասունէն , և կը հասկնա ուղիղին և սխալին տարբերութիւնը , և կրնայ կատարել ուղիղը և մերժել սխալը : Մարդը կրնայ լլնալ սուրբ մը և փոխուել Աստուծոյ պատկերին փառքէ փառք , և կամ կրնայ ընկզմիլ մեղքերու և շարութիւններու մէջ և գատնալ Սատանայ մը : Մարդը միակն է երկրի վրայ , որ ունի ազատութիւն անձնակործանումը կամ անձնակառավարութեան : Վերջուցէ՛ք խիղճը , բարոյական բնութիւնը մարդուն մէջէն , և ահա ան անասուն մը պիտի դառնայ : Իր խիղճով , իր բարոյական բնութեամբ մեծ է մարդը :

3. Կամփ .— Կամքը միտքին միւս կարողութիւններէն աւելի բարձր և աւելի հեղինակութեան տէր է , այնպէս որ առանց կամքի միւս կարողութիւնները գրէթէ անօգուտ բաներ կը դառնան : Իրաւամբ , ուրեմն , Հօրն Ի ու . ք կ'ըսէ , « Կամքը կամարը կազմող այն մասն է որ կը կոչուի բանալի , մնացածը բան մը չէ մինչև որ կամքը չկապէ և չգոցէ : » Կամքով կ'որոշուին մեր խորհուրդները , մեր զգացումները , մեր կամեցողութիւնները : Կամքին վեր-

ջին զճիտը կ'սրտչէ ուղիւր և սխալը : Իմացականութեան և զգացողութեան ներգործութիւնները առանց կամքի բանութեան և փոփոխականութեան ախար պիտի կրէին , և մարդը՝ անղէկ նաւի մը նման՝ պիտի քշուէր իր բոտորին կիրքերէն բաւն թափով մը : Կամքը կը կառավարէ միւսքին բոլոր ներգործութիւնները հեղինակօրէն և իշխանական կերպով : Կամքն է որ կ'ուղէ կամ չուզեր , կ'ընդունի կամ կը մերժէ : Բարեկամութիւն և խնամութիւն կամքի արդիւնք են : Այսպէս մարդը ունի կամքի ազատութիւն , և կրնայ իր ուզածն ընել կամ չընել : Սակայն կամքն ալ ունի իր օրէնքները , ինչպէս ունին իրենց օրէնքները արեւը , աստղերը , բոյս , քար և նոյն իսկ շամանդազ : Անասուններու մէջ չկայ կամք , բարձրագոյն իմաստով : Ուրեմն մեծ չէ՞ մարդը իր կամքով :

Գ. ՀՈԳԵԿԱՆ ԷՍԿ ՄԸ. — Արեւը թէև մեծ է և փառաւոր , բայց չի կրնար խորհիլ Աստուծոյ խորհուրդները . կրնայ կատարել Աստուծոյ նպատակը , բայց անգիտակցօրէն և առանց վերահասու ըլլալու Աստուծոյ նպատակին : Սակայն մարդը կ'ըմբռնէ Աստուծոյ նպատակը , և գիտակցօրէն կը կատարէ զայն : Մարդը ունի բանականութիւն մը , որով կրնայ հասկնալ աշխարհը՝ զոր Աստուած ստեղծած է : Բանականութիւն կը նշանակէ ուղիղ միւսք (common - sense) . փորձառութենէ քաղուած ընդհանուր ճշմարտութիւններ , սրտնք ամբարուած են գիտակցութեան և դատողութեան մէջ : Բանականութիւն կը նշանակէ մարդուն բանական կարողութիւնը՝ որով մարդը կրնայ գիտնալ սկզբունքներ և արամբարանական ճշմարտութիւններ : Բանականութիւնը է այն կարողութիւնը՝ որով կ'որոշենք այն ճշմարտութիւնները սրտնք ընդհանուր և կարեւոր են : Բանականութիւնը Աստուծոյ մէկ սրտ-

գեւն է, որ կը ցորացնէ զԱստուած . Յակօրի սանդուխն է, որ հաստատուած է երկրի և երկինքի միջև, որուն գագաթը կեցած է Աստուած՝ զոր տեսնելու համար նա-
 յիլ պէտք է ուշադրութեամբ : Փիլիսոսիայութիւնը կ'ըսէ .
 «Մարդուն գերագոյն փառքն է ըլլալ յանախան էակ մը .
 դիմնալ բաշարձակ, յաւիտենական և անգերական ճշ-
 մարտութիւնը» : Մարդը տնի գիտակցութիւն մը՝ որ ու-
 նի երկու պաշտօններ, կ'ստացնորդէ հմտութեան (Know-
 ledge) , և կ'ստացնորդէ գործի : Մարդը բարեշրջումի
 օրէնքով գարգացած է ստորին նախաձայրիէ, որոնց մէջ
 մաքուր բանականութիւնը շատ քիչ գոյութիւն ունէր, և
 որոնց միտքը գործիք մ'էր շարժելու շրջակայ ազդեցու-
 թիւններու համաձայն : Հետևաբար գիտակցութիւնը ու-
 նոնց մէջ տեսակ մը աւելցուած կենսաբանական կատա-
 րելութիւն մ'էր : Սակայն մարդը ամէն պարագայի տակ
 գիտակցութիւն ունի իր անձնականութեան : Լոյս, օդ,
 արև, աստղեր «իրեր» են : Բոյսեր, ձուկեր, թռչուններ,
 սնասուններ, «կեանքեր» են : Մարդը «սնծ» մ'է : Տէ-
 քարթ կ'ըսէ, «Կր խորհիմ, որով եմ» : Իսկ սրամիտ փի-
 լիսոփայ մը կ'ըսէ, «Եթէ խոզը կարենար բսել թէ ես խոզ
 եմ, պիտի գողցէր խոզ ըլլալէ» : Մարդը կրնայ բսել թէ
 ես մարդ եմ : Մարդուն այս գիտակցութիւնը կ'ապա-
 ցուցանէ հոգիի գոյութիւնը : Մարդը իր հոգիով ա՛յնքան
 մեծ է անգերքի բոլոր առարկաներէն, ո՛րքան արևը
 մեծ է ճճիէն : Սակայն անհաւատներ կ'ուրանան հոգիի
 գոյութիւնը, և խորհուրդ, արամաքանութիւն, և այլն կը
 վերագրեն ուղեկիւն : Բայց ուղեկը խորհուրդի գործիքն է
 և ոչ թէ պատճառը : Եթէ ուղիղ ըլլար անհաւատներու
 վարկածը, այն ատեն մարդը չէր ունենար ուէ պատաս-
 խանատուութիւն : Եթէ ուղեկը կը նմանի ելեքտրական

մեքենայի մը , և խորհուրդը եկեքարակա՛նու թեան՝ որ յառաջ կուգայ մեքենայէն , եթէ խորհուրդն ուղեղին արդիւնքն է , այն ատեն չկայ շար մարդ աշխարհի վրայ , և անմահութիւն՝ մահէ վերջ : Աւիլեյ մ Թամարն Եւոզեան քնարի մը և ջութակի մը օրինակով կ'ապացուցանէ Նոգիի գոյութիւնը : Եւոզեան քնար մը և ջութակ մը շինուած են միեւնոյն սկզբունքով . սակայն դի՛ք Եւոզեան քնար մը պատուհանին մէջ , և Նովր փշելով թելերուն վրայ յառաջ պիտի բերէ երաժշտութիւն մը՝ որ ամբողջապէս կախում ունի Եւոզեան քնարին բնութիւնէն , և պատուհանին և Նովին հանգամանքէն : Իրէ՛ք ջութակ մը արուեստագէտի մը ձեռքին մէջ , և արատաղրած երաժշտութիւնը կախում ունի մասամբ ջութակին շնութենէն , և գլխաւորաբար արուեստագէտին հանդամանքէն : Որո՛ւն մէջ ուղեղ կայ , Եւոզեան քնարին թէ ջութակին մէջ : Խորհուրդը ուղեղէն յառաջ կուգայ , թէ կայ անտեսանելի արուեստագէտ մը , Նոգի մը մարդուն մէջ , որ ուղեղէն երաժշտութիւն կ'արատաղրէ : Եթէ ամէն մասերով ճիշտ իրարու նման երկու Եւոզեան քնարներ դնէք միեւնոյն պատուհանին մէջ , և նոյն Նովր փշէ երկուքին վրայ , այն ատեն երկուքն ալ նոյն երաժշտութիւնը պիտի արտադրեն : Սակայն ամէն մասերով ճիշդ իրարու նման երկու ուղեղներ չեն կրնար յառաջ բերել նոյն արդիւնքը : Կապիկին ուղեղը կը նմանի մարդուն ուղեղին , այնպէս որ նոյն իսկ մանրադիտակը չի կրնար ստաբիլութիւն մը գտնել այդ երկու ուղեղներու միջև . սակայն այդ երկու նման ուղեղները կ'արտադրեն բացարձակապէս ստաբիլ մտաւորական գործողութիւններ : Մարդը կը խօսի , մինչ կապիկը լուռ կը կենայ : Եթէ ջութակ մը մարդու մը ձեռքին մէջ լուռ կը կենայ , բայց ուրիշի մը ձեռքին մէջ

կ'երգէ , այն աստիկն կը հեանւցնենք թէ առաջինը երաժիշտ
չէ , մինչ երկրորդը երաժիշտ է : Քանի որ մարդը կը խօս-
սի , և կապիկը երեւութապէս նոյն ուղեկոյով չի կրնար
խօսիլ . ուրեմն ուղեկը չէ խորհուրդի պատճառը , այլ սոսկ
գործիքը : Նման պատճառներ կ'արատադրեն նման ար-
դիւնքներ . սակայն նման արդիւնքներ չեն արտադրուիր
մարդուն և կապիկին նման սեղեղներէն : Ուրեմն կայ
անտեսանելի հոգի մը մարդուն մէջ , որ կը գործածէ ու-
ղեղը իր գործիք : Մարդը անհունապէս մեծ է իր հոգիով
տիեզերքի բոլոր աւարկաներէն :

Անգամ մը նիւթապաշտ մը փայլուն ճառախօսու-
թեամբ մը կը ջանայ հաստատու թէ մարդը բանական եր-
կոտանի մը , սոսկ կենդանի մէ : Մեծազորդ ծափերու
մէջ բեմէն վար իջնելով կը մօտենայ տիկնոջ մը ձեռքը
սեղմելու , անկէ ալ հիացումի խօսքեր լսելու յոյսով :
Սակայն ո՛րքան նկուն և ամօթաճար կ'ըլլայ , երբ տիկի-
նը կ'ըսէ , «Պարոն , չէր արժեր ստորնութիւնդ հաստա-
տելու համար այսքան քրտնիլ :» Աստուած մարդը իր
պատկերին պէս ստեղծեց , այսինքն՝ դրաւ իր կարգ մը
կարողութիւնները թէև սահմանաւոր կերպով , մարդուն
մէջ : Աստուած մարդը պատիւի մէջ ստեղծեց , բայց
մարդը սկիզբէն ի վեր կը ջանայ վար իջնել իր բարձր
դիրքէն , հաւասարեցնել ինքզինքը անբան անասուններու
(Սաղ . ԽԹ . 12) : Հոգի չկայ ըսող անհատ ստոր լսել կ'ու-
զէ , «ես անասուն եմ , կապիկ եմ :» Բայց ինչո՞ւ կը բար-
կանայ և կը կատղի , երբ ուրիշներ զայն «Անասուն , կա-
պիկ» կը կոչեն , եթէ չունի հոգի :

Ո՛վ մարդ , մի՛ծ ես , բարձր ստեղծուած ես , մտա-
ւորական և հոգեկան կարողութիւններով օժտուած ես ,
Աստուծոյ պատկերը կը կրես քու մէջդ , քիչ մը միայն .

վար եւ հոգեպէն հրեշտակներէն , փառքով եւ պատուով պատկուած եւ Աստուծոյ ձեռագործներուն վրայ իշխան զրուած եւ . կեցի՛ր , ուրեմն , նոյն մեծութեան եւ բարձրութեան մէջ . վար մի՛ իջներ , մի՛ ստորնանար եւ մի՛ հաւասարիք անբան անասուններուն . անողարտ պահէ՛ հոգիդ , Աստուծոյ պատկերք քու մէջդ , եւ այն ատեն պատկուիս վերջապէս լուստփայլ երկինքի մէջ յաւերժական փառքերով եւ պատիւներով :

ՈՒՍԿԻՑ—ՈՒՐ

«Ուստի՞ զաս, եւ յո՞ երթաս» Ծնդ- ԺԶ. 8:

ԿԵ ՏԵՄԵՔ ճամբորդ մը ճամբայի վրայ, կը հարցնէք անոր, «Ուսկի՞ց կուգաս ե ո՞ւր կ'երթաս»: Մարդկային կեանքը այս աշխարհի վրայ ճամբորդութիւն մ'է, եւ այսօր ամէն մարդ կը գտնուի կեանքի ճամբորդութեան մէջ: Ճամբան կ'ենթադրէ բակիզք եւ վախճան: «Ուսկի՞ց կուգաս, եւ ո՞ւր կ'երթաս» հարցումները մարդուն կեանքի ճամբորդութեան սկիզբին եւ վախճանին վերաբերող հարցումներ են: Կ'արժէ քննել այդ երկու հարցումներն առանձին, տեսնելու համար թէ մարդը ուսկի՞ց կուգայ, եւ ո՞ւր կ'երթայ:

Ա. ՈՒՍԿԻՑ ԿՈՒԳԱՍ .-- Նկատելով մարդը իր բոլոր կարողութիւններուն եւ վիճակներուն մէջ, սոյն հարցումին երկու պատասխաններ կարելի է սուլ:

1. Հողիւն.— Մարդը իր մարմնով հողէն կուգայ: Մարդուն մարմնին սկիզբը հողն է: Կան անհաւասար բարեչրջականներ՝ որոնք կը պնդեն թէ մարդը տարրերութիւն չունի անասունէն, եւ թէ մարդը իր ամբողջ էութեամբ եւ կարողութիւններով կապիկէն սերկցաւ: Ան-

հաւատ բարեչրջականներու համեմատ մարդը կապիկին զարգայած մէկ ձեւն է : Անս անհատաւ բարեչրջականներու վարկածը մարդուն ծագումին մասին : Ար. Գիրքը կը ներկայացնէ մարդուն ծագումը, «Եւ սակզձ Տէր Աստուած զմարդն հող յերկրէ» (Մուգ. Բ. 7) : Ար. Գիրքը շուրանար բարեչրջուծը մարդուն մարմինին համար : Մարդուն մարմինը հողէն շինուելը է կամ կապիկէն տարբերութիւն չընելը, վասնզի կապիկն ալ հող է : Անասուններ և մարդուն մարմինը միեւնոյն հողէն շինուած են, և արդէն ինչ որ կ'ուսնեք, հող է : Աւրեմն մարդը իր մարմինով հողէն կուգայ անասուններու պէս :

2. Աստուծակ.— Անհաւատ բարեչրջականներ կ'ըսեն թէ շունը բնատանեցած գայլ մ'է, կատուն բնատանեցած առիւծ մը կամ վագր մը. նոյնպէս մարդը բարեչրջուած անասուն մ'է : Մարդէն առաջուան շրջաններուն մէջ կ'ըլլէին զօրութիւն և վայրագութիւն. բայց մարդուն շրջանին մէջ կ'ըլլէ բանականութիւնը : Եւ ուսկից աւաւ մարդը իր բանականութիւնը, քանի որ անասունը շունի զայն : Ար. Գիրքը մարդուն մարմինին ծագումը հողին վերա յեւէ վերջ, մարդուն բանականութիւնը, հողին կը վերագրէ Աստուծոյ, կը կ'ըսէ, «Եւ վիհաց յերեսս նորա շունչ կենդանի, և եղեւ մարդն յոգի կենդանի» (Մուգ. Բ. 7) : Մարդուն մարմինը կրնայ յաւաջ գալ հողէն կամ բարեչրջուծով կապիկէն, բայց անոր հողին սակզձուած է, Աստուած է հողին սուրբը : Փրոֆ. Տանա կ'ըսէ, «Բարձր իմացականութեամբ և կամքով օժտուած և բնութեան վրայ իշխող մարդուն զարգայումին համար, բնութենէ վեր ելող էակի մը մասնաւոր ներգործութիւնը կը պահանջուի, որուն գերագոյն կամքը ո՛չ թէ միայն բնական օրէնքի աղբիւրն է, այլ նոյն իսկ բնու-

թեան մէջ գործող զօրութիւնը :» Աստուած հողէ շինուած մարդուն մարմինին փշեց կենդանութեան շունչ , և շնորհեց կենդանի հոգի մը , և ա՛լ մարդն եղաւ հողեկան էութիւն մը , մարմինն կեղեւին մէջ անխափուած : Մարդուն մարմինը հողէն յառաջ եկած է կամ կապիկէն . մեծ նշանակութիւն մը չունի , բաւական է որ մարդը իր հոգիով կուգայ Աստուծոմէ : Փրոֆ . Թովմաս Տուսայթ կ'ըսէ , «Կապիկին և մարդուն փիլիքական կաղմութիւններուն միջև անսակի տարբերութիւն չկայ , այլ սոսկ՝ աստիճանի : Միակ տարբերութիւնն է թէ մարդն ունի հոգի մը , անմահ հոգի մը :» Ուրեմն , մարդը թէև իր մարմնով հողէն , սակայն իր հոգիով Աստուծոմէ կուգայ :

Բ . ՈՒՐ ԿԵ՛ՐԹԱՍ . — Տարբերական մը կը ջանար ցոյց ապ Քրիստոնեայի մը Ադամի և Եւայի պատմութեան առասպելականութիւնը , և մարդուն սերունի կապիկէն : Քրիստոնեան կը պատասխանէ , «Դուք Տարուհեականներդ կը ջանաք ստուգել թէ ուսկի՞ց եկած ենք . Աստուածարաններն ալ կը ջանան գիտնալ թէ ո՞ւր պիտի երթանք : Սակայն իրողութիւնը սա է որ մինք հիմա այս աշխարհի վրայ ենք , և թէ Աւետարանի Կրօնքը գերազանցապէս կը յարմարի մեր բարոյական բնութեան : Դուք և Աստուածարաններ քննեցէք և գննեցէք , որչափ որ կ'ուզէք , ձեր նախասիրած նիւթերը , յաջողութիւն կը մաղթենք ձեզ :» Պիլքը կ'ըսէ , Կարող գիտուններէ շատեր կը հետազօտեն թէ մարդ ո՞ր ճամբայէն հասած է ներկայ վիճակին . բայց ինձ համար ա՛յնքան կարեւոր չէ գիտնալ թէ ուսկի՞ց եկած եմ , որքան կարեւոր է գիտնալ թէ ո՞ւր պիտի երթամ . . . Եթէ Փաթակոնիացիներու կամ Նութքա Մալլեղ Ինտիաններու և կամ Հիւսիսային Եսկիմացիներուն ակնարկ մը նետեմ , անոնց և ստորին

անասուններուն միջև. իբրև նախահայր բնորելու մեծ տարբերութիւն մը չեմ տեսներ: Անցեալին վրայ այնչափ հոգ չեմ բներ, որչափ ապագային. . . Հոգ չեմ բներ թէ ուսակի՛ց եկած եմ, սակայն կ'ուզեմ գիտնալ թէ ո՛ր կերթամ: Եթէ անասունի հետ միայն հոգ դատնալու բախ-դին արժանապաժ եմ, յուսահատական բան մ'է առ: Բայց եթէ բողոմոթիւ երկնային մարմններու վրայ իշ-խող երկնային ձգտութիւն մը քեզ ե զիս իրեն քաջե-լու զմեզ Աստուածային բնութեան հաղորդակից պիտի բնէ, կ'ուզեմ գիտնալ զայն: Այն վայրին մէջ, ուր կ'եր-թամ, եթէ կան կեանք, անմահութիւն, սնպատակի բերկրութիւն ե աներեւակայելի փառք, հոգ չեմ բներ բոյն ին համար, որուն մէջ բնակած եմ. փոյթս չէ այն ռոտթիւն համար, զոր դարեր առաջ օձերը իբրև շապիկ գործածած են. . . Կը հետաքրքրուիմ գիտնալ թէ ազատ ի՞նչ կերպով կիրակի օր սուն եկաւ. բայց անոր ո՛ր ճամ-բայէն գալը գիտնալէ աւելի շահեկան է ճանչնալ անոր տան մէջ գոնուիլը: Կ'արժէ գիտնալ թէ բարերար մը ի՞նչ կերպով վճարեց պարտքերը, սակայն աւելի կ'արժէ գիտնալ թէ մուրհակներդ ջնջուած են: Մարդուն հա-մար ալ այսպէս է: Ի՞նչ կերպով ալ որ աշխարհ եկած լլլայ, այսօր գոյութիւն ունի սն:» Մարդը ո՛ր կ'եր-թայ:

1. Դեպ ի մահ.— Երբ Աստուած հոգին շինուած մարդուն մէջ գրաւ կենդանի հոգի մը, մարդը եղաւ ո՛ր ազատ, ե մեղանչեց իր Արարիչին դէմ, հետևարար Ասա-ուած դրոշմեց մարդուն ճակատին վրայ մահուան դա-տակնիքը, բսելով, «Հոգ էիր ե ի հոգ դարձցիս (Մուգ. Գ. 19): «Եւ դարձցի հոգն յերկիր որպէս ե էրն, ե հո-գին դարձցի առ Աստուած որ զնա («Ժող. ԺԲ. 7):»

Այն օրէն ի վեր մարդուն ճակատագիրն ևղած է մահ: Եկեղեցիին նախկին հայերէն Կիպրիանոս կ'ըսէ թէ ամէն մարդ՝ երբ աշխարհ կուգայ, չուան մը կ'ունենայ կապուած իր վիզին վրայ, որուն միւս ծայրը ամրացուած է գերեզմանին, և մարդ իր ամէն քայլափոխին կը մօտենայ գերեզմանին: Ըրքաններ կը մոռնան մահը, կը մոռնան թէ դէպ ի մահ կ'երթան, հետեւաբար կ'ապրին անհոգ և անտարբեր, այսպիսիներ պիտի կորսուին վերջապէս: Մարիամ Թերեզա կայսրուհին պատրաստած էր իր գերեզմանը և յաճախ կ'առանձնանար հոն: Ան կ'ըսէր իր զաւակներուն, «Հնամը է հպարտանալ մըշտ աչքի առջև ունենալով այս վայրը, որ պիտի ըլլայ կայսրերուն վերջին բնակարանը:» Մահը անխուսափելի է: Այնքան կարեւոր չէ քեզ համար գիտնալ թէ ուսկի՛ց կուգաս, բայց մեծապէս կարեւոր է որ գիտնաս թէ ո՛ր կ'երթաս. դէպ ի մահ կ'երթաս, խորձ՞ծ ևս երբէք մահուան վրայ:

2. Դեպ ի անմահութիւն. — Թէև մարդուն մարմինը օր մը հող պիտի դառնայ, ինչպէս հող կը դառնան ծառը ծաղիկը և անասունը, սակայն մարդուն հոգին անմահ է, և յաւիտեան պիտի ապրի: Անհաւատներ կ'ուրանան մարդուն հոգին, հետեւաբար կ'ըսեն թէ չկայ անմահութիւն, թէ մահը վերջակէտը կը դնէ մարդուն կեանքին: Անհաւատութիւնը մարդուն հոգին ջնջելով կը նուաստացնէ մարդը և կը հաւասարեցնէ ստորին անասուններու: Մարդը անասուն չէ, ան ունի հոգի, քանի որ ունի գիտակցութիւն, ազատ կամք, և այնպիսի կարողութիւններ՝ որոնք չեն գտնուիր անասուններու մէջ: Համայնաստուածեան կրօնքներէ զաս գրեթէ բոլոր ուրիշ կրօնքներու մէջ կայ հաւատք հոգի անմահութեան: Ուսկի՛ց մտաւ հոգիի գաղափարը մարդուն մէջ, եթէ չկայ հոգի:

Մարդը անմահութեան տենչն ունի . ի՞նչպէս պիտի իրագործուի մարդուն այդ տենչը , եթէ չկայ հոգի : Վիքթոր Հիւլօ կ'ըսէ , « Չարժիր ապրիլ , եթէ անէապուճն է մեր բաժինը : Ի՞նչ բան կը մեղմացնէ աշխատանքը և կ'ընէ մարդը իմաստուն , զօրաւոր . համբերող , արդար , հեզ և տենչալի , բայց եթէ մշտնջենական տեսութիւնը լաւագոյն աշխարհի մը , որուն լոյսը կը մայլի ներկայ կեանքի խաւարի մէջ : Ես կը հաւատամ այդ լաւագոյն աշխարհին : »
Մարդը իր հոգիով անմահ է : Անհաւատներ կ'ըսեն թէ մարդը իր մահէն վերջ սոսկ իր գործերով և յիշատակներով պիտի ապրի : Այն ատեն մասնիչ Յուդան կ'արդարանայ : « Այն ատեն Երոսդրատ Արտեմիսի հրաշակերտ սաճարը , և ուրիշ մը Հռոմը այրելու իրաւունք ունէին : Վասնզի չարերն ալ կ'ընան ապրիլ իրենց գործերով և յիշատակներով : Գործեր և յիշատակներ անմահութեան գրաւականները չեն : Մարդը ո՛չ թէ իր գործերով և յիշատակներով , այլ իր հոգիով անմահ է : Յիսուս կը գոչէ , « Ես իսկ եմ յարութիւն և կեանք . որ հաւատայ յիս , թէպէտ և մեռանի , կեցցէ » (Յով՛. ԺԱ. 25) : Ուրեմն մարդն իր հոգիով կ'երթայ դէպ ի անմահութիւն :

3. Դեպ ի դասաստան .— Մահէն անմիջապէս վերջ մարդուն հոգին կը ներկայանայ Աստուծոյ , արդար Դատաւորին , և կը ստանայ իր վճիռը . « Կայ մնայ մարդկան մի անգամ մեռանել և յետ այնորիկ դատապտան » (Եբր . Թ . 27) : Հայ եկեղեցիին հայրերէն Գրիգոր Նարեկացին կը գոչէ , « Վայ ինձի , անարժան հոգիս ելկելի մարմինէս բաժնուելէն վերջը ի՞նչպէս ճշմարիտ Դատաւորին սուջիւ պիտի ելլեմ : » Բայց կայ նաև ընդհանրական դատաստան մը : Վերջին օրը Յիսուս պիտի գայ դատելու համար

բարձր մարդերը : Այն օրը Յիսուս պիտի ցուցնէ թալան-
դակ աշխարհի Իր յայանած սէրը մարդոց հանդէպ , և Իր
արդարութիւնը ամօթահար բնկու . և սրատկելու . համար
անհատանկար և մեղաւորները : Հին հեթանոս ազգեր
անդամ կը հաւատային դատաստանի : Մեծնոյ մարդուն
հոգին կը ներկայանար դատաւորներու . և կը ստանար իր
վճիւրը : Մ'եր կ'երթաս , պատրանաս ևս ներկայանալու
Յիսուսի , ահեղ Դատաւորին :

4 . Դեպ ի դժոյժ .— Սբ . Գիրքը կը ներկայացնէ
դժոյքը իրը հանդերձեալ աշխարհին մէջ պատիժի տեղ մը :
Դժոխքին տանջանքներն ևն զրկում Աստուծոյ տեսութե-
նէն և սէրէն , զրկում երջանկութենէ և հանգիստէ , մշտն-
ջենաւոր մեղք , խղճախայթ , եւ այլն : Շատ անգամ դժոխքը
սխալ ներկայացուած է եկեղեցիներու պատկերներուն մէջ .
ինչպէս՝ ստանաններ հալած կապար կը լեցնեն ստախօսին
բերանը , հրաշէկ երկաթով կը խարսնեն գոլին ձեռքերը ,
դանակով , և այլն : Սբ . Գիրքին համաձայն չկայ այսպիսի
դժոյք մը : Դժոյքը , սակայն , իրականութիւն մ'է : Այ-
ցիկեցէ՛ք գինեմովի մը տունը , և հոն պիտի գտնէք դժոյ-
քին կատարեալ պատկերը : Դժոխք չէ՞ շնացողի մը սու-
նը : Նայեցէ՛ք Կայէնի , իր լողայրը սպաննելէ վերջ ի-
րապէս դժոխքի մէջ չի՞ գտնուիր : Դիակեցէ՛ք մասնիչ
Յուդան , դժոխքի մէջ չէ՞ր իր մատնութիւնէն վերջ , մին-
չև որ յուսահատելով անձնասպան կ'ըլլայ : Դժոյքը իրակա-
նութիւն մ'է նոյն իսկ այս աշխարհի վրայ : Անհաւատներ
ի զուր կը մերժեն դժոխքը : Ազօթաժողովի մը մէջ ան-
հաւատ մը բառ . « Բարեկամներ , այս ազօթաժողովին մէջ
քարոզուածներուն ևս չեմ հաւատար , ևս դժոխքի գոյու-
թեան վրայ կը կատկածիմ , կը ժխտեմ դատաստանը և

չև՛մ բնագունիք Աստուծոյ գոյութիւնը , վասնզի անոնցմէ
և ո՛չ մին տեսած եմ կեանքիս մէջ :» Անդիէն կոյր մը
պատասխանեց , «Բարեկամներ , դուք կ'ըսէք թէ մեր քու-
զաքին մօտէն դեռ մը կ'անցնի , սխալ է : բնաւ զեռ մը
չ'անցնիր : Կ'ըսէք թէ մեր շուրջը ծառեր և կանաչու-
թիւններ կան , երբեք ծառ և խոտ չկան : Կ'ըսէք թէ
երկինքի երեսը արև և տառիկ կան , եւ չեմ բնագունիք
այսպիսի բաներ : Ես ի ծնէ կոյր եմ , և տեսած չեմ գետ ,
ծառեր և խոտեր , արև և տառիկը : Սակայն երբ ես
կուրանամ անոնց գոյութիւնը , այս կը ցուցնէ թէ ես
կոյր եմ և չեմ տեսներ զանոնք , բայց տակաւին անոնք
գոյութիւն ունին : Եւ եթէ այս անհաւատը կ'ուրանայ
կրօնական բաներու գոյութիւնը , վասնզի չի տեսներ զա-
նոնք , ինք հոգեւորապէս կոյր մը ըլլալէ տարբեր բան մը
չսպասուցաներ :» Դժոխքին գոյութիւնը ուրացողներ կ'ա-
պացուցանեն թէ իրենք կոյր են հոգեւորապէս : Դժոխքը
կայ , և մեղաւորներ դէպի հոն կը դիմեն :

Ոմանք թէև կ'ընդունին դժոխքին գոյութիւնը , սա-
կայն կը մերժեն դժոխքին մշտնջենաւորութիւնը , և
կ'ըսեն թէ մեղաւորներ ժամանակ մը պատժուելէ վերջ
երկինք պիտի երթան , և այսպէս Յիսուս պիտի ըլլայ
«ամէնր ամէն բանի մէջ :» Ասոնց կարծիքով դժոխքին
տանջանքները ուղղութեան համար են , ինչպէս հայր մը
կը պատժէ իր անհնազանդ զաւակը , որպէս զի ուղղուի ,
նոյնպէս , կ'ըսեն , Աստուած կը պատժէ մեղաւորները
ուղղութեան համար , և երբ մեղաւորներ ժամանակ մը
դժոխքին մէջ տանջուելէ վերջ կ'ուղղուին , կ'ազատին
դժոխքէն և կ'երթան Աստուծոյ քով , վասնզի , կ'ըսեն ,
Աստուծոյ արդարութեան դէմ է մեղաւորին այս կարծ
կեանքի մէջ զորձած մի քանի մեղքերուն համար յա-

ւ. Բախան տանջել զայն : Սակայն կր Յիսուս կր խօսի
երկնային կեանքի և զժոխքին սասնջանքներուն վրայ , յա-
ւիտենական բաւար կր զորձածէ . և կ'ըսէ մեղաւորներու
համար թէ «Եւ երկրցին նոքա ի սասնջանսն յաւիտենա-
կան» , և արդարքն՝ ի կեանսն յաւիտենականսն» (Մատ .
ԻԵ . 46) : Եթէ երկրիցի կեանքս յաւիտենական է , ու-
րևին զժոխքին տանջանքն այ յաւիտենական է , քանի որ
մինչև այն յաւիտենական բաւար զորձածուած է երկուքին
համար այ : Դանիէլ մարգարէն կ'ըսէ , «Եւ բազումք ի
ննջեցելոց ի հող երկրի՝ յարիցեն , սմանք ի կեանսն յաւի-
տենականսն , և սմանք ի նախատինս և յամօթ յաւիտե-
նականսն» (Դան . ԺԲ . 2) : Յաւիտենական բաւին Եբրա-
յեցերէնն է օլամ , որ Եբրայեցերէն Աբ . Գիրքին մէջ զրե-
թէ 500 ամդամ զորձածուած է , և կր նշանակէ ժամա-
նակի անասնման տեւողութիւնն : Եսայի մարգարէն զժոխ-
քին կրակը կր կոչէ «յաւիտենական բոց ,» և կ'ըսէ , «Երկ-
եան ի Սիրոն անօրէնք , զողումն կալցի զամպարիշտս :
Իսկ արդ . ո՞ բանակեացէ ի մէնջ ի հուր որ ուտէ . ո՞ լնա-
կեացէ ի մէնջ ի հրդեհի յաւիտենից» (Ես . ԼԳ . 14) : Այս-
պէս զժոխքին սասնջանքները յաւիտենական են : Եւ
բնել թէ Աստուծոյ արդարութեան դէմ է մեղաւորը յա-
ւիտենական պատժել , կր նշանակէ չրմանել մեղքին իս-
կութիւնը : Ո՞վ է Աստուած , — սիրոյ և գթութեան Աղ-
բիւր , — որ ստեղծած է մարդը Իր պատկերին համաձայն ,
և ինկած մարդը վերականգնելու համար նոյն իսկ տուած
է Իր սիրելի Որդին . Աստուծոյ այս անուռն սիրոյն և
գթութեան հանդէպ մեղանշողը արժանի չէ՞ յաւիտեան
պատժուելու : Աստուծոյ արդարութիւնը կր պահանջէ
որ մեղաւորը՝ որ այս կեանքիս մէջ մերժած է ամէն չը-
նորհքի միջոց , սասնջուի յաւիտեան :

5. Դեպ ի երկինք. — Երկինքը կեանք է, յափառ-
 նական կեանք, վատք, վրկաթիւն, հանդիսա, երջան-
 կութիւն, խաղաղութիւն, ուրախութիւն: Արգարին
 մարմնը երբ հող կը դառնայ, հողին կ'երթայ երկինք,
 Աստուծոյ քով՝ որ ասուս զայն (Ժող. ՓՅ. 7): Երկինքի
 մէջ չկայ խաւար կամ գիշեր, վասն զի Գառնուկն է եր-
 կինքի Արեւ. չկայ արցունք, վասն զի Աստուած պիտի
 սրէ արցունքը մարդոց աչքերէն: Կեանքը կառարկայ
 իրազործու՛մ մը ունենալու է: Բնութիւնը կրկատար
 ծաղիկ կամ ծառ չլիներ: Աստուած անաւարա չի թու-
 դուր իր գործը: Թէոտոք Փարքըր կ'ըսէ թէ ինք իր կա-
 րողութիւններուն կէսը միայն գործածեց: Ուր պիտի
 գործածէ Փարքըր իր կարողութիւններուն մնացած կէսը,
 եթէ չկայ երկինք, յափառնական և կատարկութեան հա-
 սած կեանք: Մ'ըսէ, սակայն, երկինքը: Բարեպաշտ
 Ակոբապի ի մը հարցուեցաւ թէ կը յատար թէ երկինք
 պիտի երթար: Ակոբապին պատասխանեց «Ինչ կ'ըսես,
 մա'րդ, ես արդէն իսկ երկինքի մէջ եմ»: Աստուծոյ թա-
 դասութիւնը ձեր ներսիցին է», կ'ըսէ Յիսուս: Կարե-
 լի չէ երկինք երթալ, ասանց հոս արդէն երկինքի մէջ
 ըլլար: Ո՛ր ես, ո՛ր կ'երթաս երկինք թէ, պ'եսիր:

Անպամ մը անհաստ մը իր քովէն անցնալ ձերս կ'
 ճգնասորի մը կ'ըսէ, «Հայրիկ, ինչ խղճալի վիճակի մը
 մէջ ես կ'զանախ, եթէ մա՞նչ վիճճ չկայ արիչ աշխարհ
 մը» «Ճմարտա է սրբիս», կ'պատասխանէ ճգնասորը,
 «սակայն ինչ պիտի լլկայ քու կ'ճակց, եթէ կայ հան-
 դերձեալ աշխարհ մը»: Ես կը հաստամ հողի գոյս-
 թեան և հանդերձեալ աշխարհին, ինչ կը կրածնեմ իմ
 սոյգ հաստարսիս, եթէ նայն իսկ չկայ հողի և հանդար-
 եալ կեանք: Սակայն, ս'ի անհաստ, ինչ պիտի լլկաս

դուն՝ որ չես հաւատար հոգիի և հանդերձեայ կեանքի,
եթէ կան իրապէս հոգի և հանդերձեայ կեանք:

Վ Ե Ր Ջ

	Էջ
1. Արդի Անհաւասուրիւնը.— Եբր. Գ. 12	1
2. Անզգամին Դաւանանքը.— Սաղմ. ԺԳ. 1	13
3. Ո՛վ է Քրիստոս	
Կարծիքներ Քրիստոսի Վրայով.— Մասք. ԻԲ. 42.	24
4. Ինննակամ Կրօնք.— Կող. Բ. 23	40
5. Սուրբ Գիրքը՝ Ասուածաշունչ.— Բ. Տիմ. Գ. 16.	50
6. Մարդուն Մեծութիւնը.— Սաղմ. Ը. 5.	62
7. Ո՛ւսկից — Ո՛ւր — Ծնդ. ԺԶ. 8.	72

Տպագրական սխալներէն միայն կարեւոր նկատուածները ուղղուած են սոյն վերապակին մէջ :

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
7	19	միսֆին	միսֆեն
7	21	Նեկնարն	Հեկնարն
12	16	նախագան	նախագանահան
16	13	շարժումներ	շարժուել տնտեսներ
16	31	ցորենահացիկ	ցորենահացի
28	2	սորունգաւ	սորվեցաւ
32	7	վերհեն	վերհեն
32	21	գողցած	գողցան
33	6	եղած	եղան
33	9	վերհերը	վերհերը
43	7	Ջուղացի	Ջուղայեցի
52	16	մարքեր	մարքեր
58	20	չգի-	չգիսեր
62	9	հայեցիս	հայեցիս
63	17	հասասեցեր	հասասեցեր
63	20	պասեցեր	պասեցեր
71	6	պասկոյի	պիսի պասկոյի
75	30	որ	որ էս զնս
80	18	նախկեցի	նախկեցի
80	22	շարիտենական	շարիտենակաս